

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сироҷиддин САЙИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилмиз:

Тошкент. шаҳри,
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-"а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №10 (282) 2014 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

МУҲАРРИР МИНБАРИ

Собир ЎНАР. Маърифатни маёқ қилган эл. 2

МУЛОҚОТ

Ваҳоб РАҲМОНОВ. Тил – руҳимиз таржимони. 4

НАСР

Али НИЁЗ. Тақдир кўнғироғи. Қисса. 11

Нарзулло БОТИРОВ. Икки ҳикоя. 48

НАЗМ

Рустам МУСУРМОН. Чўққидек осмонга туташмоқ даркор. 8

Шавкат ОДИЛЖОН. Кўнглимни таржима қилдим сен учун. 33

Баҳром РЎЗИМУҲАММАД. Оқшом теварани яширган эди. 38

Ашурали БОЙМУРОД. Қасида. 46

Азиза ХЎЖАКЕЛДИЕВА. Дунё рангинлашиб борар кун сайин. 55

Адиба АРИПОВА. Она. 62

Зумрад МАШАРИПОВА. Кетмадингиз. 62

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Элиас КАНЕТТИ. Жинетта. Ҳикоя. 40

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Зарнигор РАҲМАТОВА. Ота макон мадҳи. 44

Қозоқбой ЙЎЛДОШ. Нозиклашув жараёни. 35

ТАДҚИҚОТ

Марҳабо АБДУЛЛАЕВА. Ҳаётбахш наво. 56

АКС-САДО

Нусратулло ЖУМАХЎЖА. Олимпик – истеъдод. 58

МУШОҲАДА

Абдували ЭШҚОБИЛ. Ҳикоянгизни ўқиб. 60

ЕЛПУҒУЧ

Турсунбой БОЙМИРОВ. Биламан, яхши биламан. Ҳажвия. 64

Босишга 28. 10. 2014 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 97. Адади 3400 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

МАЪРИФАТНИ МАЁҚ ҚИЛГАН ЭЛ

Биз истиқомат қиладиган муқаддас замин ўрта асрларда “Мовароуннахр” номи билан машҳур бўлган. Бу атама тилимизга таржима қилинганда “Икки дарё оралиғи” деган маънони берар экан. Тарихчиларимиз бизнинг диёр Аму ва Сир ўртасида жойлашгани учун ҳам худди шундай номга эга бўлган дея таърифлашади. Араб тилини чуқур ва теран тушунадиган уламоларимиз эса, ўз навбатида, “икки дарё” сўзлари замирида моддий ва маънавий бойликлар дарё каби оқиб туришига ишора борлигини эътироф этишади. Назаримда, бу талқин ҳақиқатга яқиндай туюлади. Зеро, бизнинг она замин қадим-қадим замонлардан бери ўзининг ҳам моддий, ҳам маънавий бойликлари билан машҳурдир. Бу борада кўп ва ҳўб эшитганмиз, ўқиганмиз. Айниқса, маънавий бойликларимиз, аллома аждодларимиз яратган, дунё илму фанида, адабиёт ва санъатида муносиб ўрин олган асарлар, битиклар, халқимиз турмуш тарзида, онг-шуурида шаклланган, юксак инсонийликка йўғрилган қадриятларимиз ҳақида сўз юритилганда фахр-ифтихордан осмон билан бўйлашиб қоламиз. Жорий йилнинг май ойида Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган, “Ўрта аср Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференция фикримизнинг яққол далилидир. Ушбу нуфузли анжумандаги муҳтарам Президентимиз Ислам Каримовнинг сермазмун нутқи мангуликка дахлдор маънавий бойликларимизга дунё ҳамжамияти эътиборини яна бир карра қаратди. Жумладан, қуйидаги ҳароратли, фасоҳатли сўзлар ҳеч бир иштирокчини бефарқ қолдирмади:

“...Марказий Осиё минтақаси IX-XII, XIV-XV асрларда бамисли пўртанадек отилиб чиққан икки қудратли илмий-маданий юксалишнинг манбаи ҳисобланиб, жаҳоннинг бошқа минтақаларидаги Ренессанс жараёнларига ижобий таъсир кўрсатган Шарқ уйғониш даври – Шарқ Ренессанси сифатида дунё илмий жамоатчилиги томонидан ҳақли равишда тан олинган...”

Дарҳақиқат, шундай. Шу ўринда афсус билан қайд этиш мумкинки, мустабид тузум даврида биз-

нинг маънавиятимиз, маърифатимиз қадр топмади. Аждодлардан мерос илмий, бадий асарлар атай йўқ қилинди, халқимиз манглайга қоқоқлик тамғаси босилди. Кўпгина тарихий, миллий обидаларимиз вайрон этилди ёхуд омборхона, отхоналарга айлан-тирилди. Ўша пайтлар қаровсиз қолдирилган Ҳаким ат-Термизий, Исмоил ал-Бухорий қадамжолари фикримизнинг яққол далилидир. Қаршидаги тарихий Одина масжидидан қамоқхона сифатида фойдаланишганидан ҳам ҳаммамиз хабардоримиз. Албатта, бугунги ёшларга, мустақиллик маънавияти онг-шуурини тонгдек тозалаган авлодга ўша даврнинг аянчли воқеалари ғуссали бир эртақдек туюлади. Айтсангиз, ҳатто ишонишмаслиги мумкин. Лекин бу ҳақиқат. Аччиқ ҳақиқат. Зеро, давлат манфаати ҳар қандай инсон манфаатидан устун қўйилган, халқ орзу-истаклари, ҳуқуқлари, унинг қадриятлари поймол этилган, тарихи, маънавий-маданий мероси оёқ ости қилинган ва бунинг барчаси чиройли шiorлару баландпарвоз ҳайқириқлар ортига яширилган мустабид тузумдан бошқа ҳеч нарса кутиб ҳам бўлмасди. Бу ҳақда муҳтарам Президентимиз ўзининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида шундай ёзади:

“Узоққа бормасдан халқимиз ўз бошидан кечирган мустамлака даврини бир кўз олдимишга келтирайлик. Қарийб 150 йил давом этган, тарихимизнинг том маънода қора кунлари бўлмиш ўша замонда бир пайтлар ўзининг қудратли давлатчилиги, буюк фарзандлари, юксак илму маданияти, обод шаҳар ва қишлоқлари билан дунёни ҳайратда қолдирган эл-юртимиз қандай оғир машаққатларга дучор бўлганини яхши биламиз. Халқимиз жуда катта ҳам маънавий, ҳам моддий талафот кўрган эди...”

Ҳа, Истиқлолгина бизларни бундай исноддан, бадномликдан халос этди. Озодликнинг ёруғ тонгла-рида биз ҳақ-ҳуқуқимизни, қадр-қимматимизни қайта тикладик. Бугун мустақил Ўзбекистон дунёга танилди! Унинг бой тарихи, шонли бугуни тилларда дoston бўлиб турибди. Бугун буткул бошқача манзаралар гувоҳи бўлиб турибмиз. Бир пайтлар ташландиқ, хароба ҳолда ташлаб қўйилган Исмоил ал-Бухорий, Ҳаким ат-Термизий каби улўғ инсонлар номи билан боғлиқ

зиёратгоҳлар обод, муҳташам ғўшага айлантирилган. Бу ердан юзлаб, минглаб зиёратчиларнинг, чет эллик сайёҳларнинг қадами узилмайди. Албатта, бундай улкан ислохотларни, таъмирланган, қайта тикланган тарихий обидаларни, муқаддас қадамжоларни, юртимиздан етишиб чиққан улуғ алломаларнинг ёдгорликларини бугун мамлакатимизнинг ҳар бир шаҳар ва овулида учратишимиз мумкин. Зеро, ўз улуғларини улуғлаган элгина улуғликка муносиб бўлади. Шу ўринда яна Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган, "Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти" мавзусидаги халқаро конференция ёдимизга тушади. Қуйидаги сўзлари қаддимизни, қадр-қимматимизни яна бир поғона юксалтирди дея бемалол айтишимиз мумкин.

"Бугунги конференцияимизнинг мақсади – Ўрта асрларда Шарқ оламида яшаб ижод этган буюк аллома ва мутафаккирларнинг илмий меросини чуқур муҳокама қилиш ва англаш, унинг замонавий цивилизация тарихида тутган ўрни ва ролига баҳо беришдан иборат. Ана шу бебаҳо илмий меросни янада теран тадқиқ этиш ва оммалаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатларга янги туртки бериш, Шарқнинг улуғ алломалари томонидан амалга оширилган кашфиётлар замонавий илм-фан ва тараққиёт учун нақадар долзарб ва зарур эканини очиб беришнинг аҳамияти ҳам шунчалик муҳим деб ҳисоблайман".

Дарҳақиқат шундай. Бизнинг заминимизда униб ўсган, ижод қилган кўплаб фозил ва оқил инсонлар жаҳон илму фанига, дунё тамаддунига улкан улуш қўшганлар. Жумладан, замонавий математика, тригонометрия ва география фанлари тараққиётига беқиёс ҳисса қўшган Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, "Астрономия асослари" асарининг муаллифи Аҳмад Фарғоний, улуғ қомусий аллома Абу Райҳон Беруний, "Тиб қонунлари" деб аталган бебаҳо асар муаллифи Абу Али ибн Сино, буюк олим ва давлат арбоби Мирзо Улуғбек каби аждодларимиз номларини фахр билан тилга оламиз. Бугунги кунда уларнинг заковати, инсонпарварлиги олдида жаҳон аҳли бош эгиб турибди десак асло муболаға бўлмайди. Улар қолдирган илмий- маданий мерос ЮНЕСКОнинг Маданий мерос рўйхатида киритилгани, Буюк Британия, Франция, Германия, Испания, Миср, Эрон каби кўплаб мамлакатлардаги кутубхоналарнинг "олтин фонд"ини ташкил этишлиги фикримизнинг яққол далилидир. Шунингдек, дунёнинг Россия, Латвия, Франция, Миср сингари қатор мамлакатларида бизнинг улуғ аллома аждодларимизга ёдгорликлар ўрнатилганини ҳам мамнуният билан таъкидлаб ўтиш мумкин. Назаримда, Самарқандда бўлиб ўтган нуфузли анжуман тагин бир ёрқин, фараҳбахш ҳақиқатни дунё ҳамжамиятига яна бир қарра эслатгандай бўлди. Жаҳоннинг энг етак-

чи мамлакатлари ҳам кечаси, бугуни ва эртаси билан мақтана олиши мумкин, холос. Лекин улар ичида узоқ ўтмиши, унда яшаб ўтган аждодлари қолдирган илмий, маданий мерос билан ғурурлана оладиганлари камдан-кам топилади. Лекин Яратган бизни бундай бахтдан қисмаган. Биз худди бугунимиз, келажагимиз каби узоқ ўтмишимиз, боболаримиз бунёд этган, асрлар оша яшаб, дунё тамаддунига ҳисса қўшиб келаётган илмий, маънавий асарлар, битиклар ила бошимизни баланд тутиб, ифтихорга тўлиб гапира оламиз. Аммо бугун замона зайли жуда тез эврилмоқда. Жаҳон илму фани янгидан-янги илмий кашфиётларни, тафаккур меваларини кутмоқда. Модомики шундай экан, бугун аждодлар яратиб кетган мўъжизалар, улуғвор ишлар билан фахрланиб ўтиришгина кифоя қилмайди. Балки уларнинг буюк фаолиятини давом эттириш, юртимиз номини олам узра янада танитиш ҳар биримизнинг бурчимиздир. Шу сабабдан ҳам бугун Мустақил мамлакатимизда маънавият-маърифат, таълим-тарбия ишларига алоҳида эътибор берилмоқда. Юртимизда кенг кўламли ислохотлар, бунёдкорлик ишлари амалга оширилгандан буён олий ўқув юртлари сони икки баробарга ошди, бугунги кунда 60 та университет ва институтда 230 минг нафардан зиёд талаба таҳсил олмақда. Шунингдек, кўпгина ёшларимиз энг илғор, тараққий топган хорижий давлатларнинг илм масканларида сабоқ олишиб, тажриба орттириб, етук мутахассислар бўлиб етишишга интилишмоқда. Қолаверса, бугун Ўзбекистонда Европа ва Осиёнинг бир қатор етакчи олий ўқув юртларининг филиаллари, жумладан, Вестминстер университети, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Турин политехника университети, Россия нефть ва газ университети, Москва давлат университети, Россия иқтисодиёт университети филиаллари фаолият юритиб турибди. Жорий йилнинг сентябр ойидан бошлаб эса Жанубий Кореянинг Инха университети филиали ҳам улар сафига қўшилиши кўзда тутилган. Бу олий ўқув юртида талабалар ахборот-коммуникация технологиялари, компьютер муҳандислиги соҳаларида таҳсил олишади. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳар қандай мамлакатда, ҳар қандай давлатда илму фаннинг ривожланиши ва таълим-тарбия ишларини юксак даражада ташкил этилиши учун энг аввало тинчлик, хотиржамлик, эртанги кунга ишонч зарур. Не бахтки, биз бугунги кунда осойишта ҳаётимиз, фаровон турмушимиз, келажакка бўлган ишончу умидимиз билан ҳақли равишда ғурурлана оламиз. Фарзандларимиз қисмати Давлатимиз раҳбарининг ушбу улкан анжуманнинг очилиши маросимида айтган осуда юрт, шундай улуғ халқ билан боғлиқлиги юракларимизга битмас-туганмас ифтихор, шодлик бағишлайди. Барчамизни бунёдкорлик ишларига камарбаста бўлишга ундайди.

ТИЛ ~ РУҲИМИЗ ТАРЖИМОНИ

Адабиётшунос олим Ваҳоб Раҳмонов билан мулоқот

– Ҳар бир миллатнинг мавжудлигини, яшаётганини намоён этадиган омиллар бўлади. Тил ана шундай мавжудлик ҳодисасидир. Тил шунчаки сўзлашиш воситаси эмас. Тил миллат маънавияти ва маданиятининг тошойнасидир. Модомики, миллатнинг ўз тили бор экан, демак, унинг дунёга айтар сўзи ҳам бордир.

Шу тириклик дунёсининг бир қисми ўлароқ асрлар оша жаҳонга ўз сўзимизни айтиб келдик. У узоқ асрлар наридан гоҳ Ўрхун-Энасой битиклари, гоҳ “Девону луғатит турк”, гоҳ “Қутадғу билиг” бўлиб жаранглаб турибди. Чунки бу тилни йўл-йўлакай не-не улўғ зотлар тенгсиз зақоси ва фидойилиги билан асраб келдилар, сайқалладилар. Зеро, Ватаннинг чегаралари қай даражада ҳимояга муҳтож бўлса, унинг маънавий бойликлари ҳам шу қадар ҳимояга муҳтождир. Шу маънода, миллий тили-

миз қаршисида ҳар доим масъулиятли бўлиш мажбуриятидамиз.

Миллий тилимиз жозибаси, имкониятлари ва муаммолари ҳақида гапириш учун 21-октябрни кутиш шарт эмас. Модомики, у бизнинг тийнатимиз кўзгуси, руҳимиз таржимони, тарбиямиз ҳосиласи экан, унда унга ҳаёт-мамот масаласи сифатида қарашга ўрганишимиз лозим. Улуғларимиз бу ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаганлар.

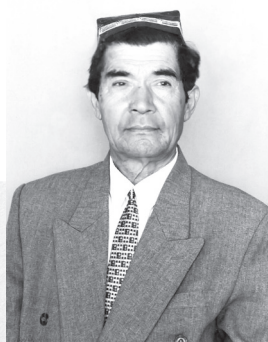
Ваҳоб ака, ушбу сўнги гапимизга тарихдан бир-икки мисоллар келтирсангиз...

– Ҳар бир миллатнинг улўғ вакиллари ўз тили ва адабиётини шу халқ ё миллатнинг, аввало ғурури, шу билан бирга муомала воситаси деб ҳисоблайдилар ва уларнинг тараққиёти учун курашадилар. Шундай миллат фидойиларидан бири XI асрда яшаб ўтган Хожа Аҳмад Яссавий бўлиб, у туркий тил мавқеини баланд кўтарган эди. У худди Алишер Навоий каби туркий оиладан чиққан олимларнинг ўз она тилини менсимаганлигини ёқламади. Алишер Навоий “Туркистон мулкининг шайхул-машойихи” деб таърифлаган бу зот ҳатто Қуръони карим ва ҳадиси шарифларнинг ҳам она тили – туркийда янграшини истаган эди:

*Хушламайду олимлар бизни айтган туркини,
Орифлардан эшитсанг, очар кўнги́л мулкини.
Оят, ҳадис маъноси туркий бўлса мувофиқ,
Маънисига етганлар ерга қўяр бўркини.*

Биласизми, давр тили ва адабиёти тараққиёти давлат тепасига қайси халқ вакили келиши билан узвий боғлиқ бўлган. Мисол учун, Ўрта Осиёда ҳукмронлик қилган Қорахонийлар даврида Аҳмад Яссавийнинг туркий тилдаги ижоди гуллаб-яшнагани маълум. Шунингдек, соҳибқирон Амир Темур ва темурийзодалар ҳукмронлик қилган йилларда адабиёт, шу жумладан, тил масаласи кун тартибига чиқди. Алишер Навоий кўнги́л туғени маҳсули бўлган “Муҳокамат ул-луғатайн” да махсус қайд этади:

Ваҳоб РАҲМОНОВ

Таниқли матншунос, мунаққид, таржимон. У 1940 йилда таваллуд топган. Хўжанд педагогика институтининг тарих-филология факультетини тамомлаган. Филология фанлари номзоди. Ўнлаб илмий-маърифий асарлар, кўплаб мақолалар муаллифи.

“Хукмронлик тизгини араб ва форс султонларидан турк хонларига ўтганидан сўнг, Ҳалоқухон замонидан султон соҳибқирон Амир Темур Қўрагон замонида қадар туркий тилда ижод қилган мақтовга арзигулик шоирлар пайдо бўлмади. Аммо Соҳибқирон Амир Темурнинг издош фарзанди Шохрух Султон замонининг охиригача турк тилида ижод қилган шоирлар зухур этдилар. Ҳазратнинг авлод ва набираларидан ҳам хуштаб султонлар етишиб чиқишди. Шоирлардан Саккокий, Ҳайдар Хоразмий, Атоий, Муқимий, Яқиний, Амирий ва Гадоийлар яшаб ижод этдилар. Бироқ уларнинг сафида номдор форсий шоирларга бадий маҳорат ва қудратда юзма-юз бўла оладиган киши пайдо бўлмади. Биргина мавлоно Лутфийни айтишимиз мумкинки, истеъдод эгалари қошида ўқишга арзийдиган бир неча матлаълари – бошбайтлари бор. Шу жумладан, бири будирки:

Байт:

*Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилгали,
Кўзгудек қилди сени ўзини пайдо қилгали”.*

Ҳазрат Навоийнинг бу гапларини мушоҳада қиладиган бўлсак, унинг назарида XIV-XV асрларгача йирик форсийгўйларга тенг кела оладиган туркигўй ижодкорлар бўлмаган ёки буюк ижод намуналари сақланиб қолмаган.

Ҳа, Алишер Навоий ўз она тили ва адабиётининг ҳаётлигини мустаҳкамлаш ва унинг ривожини учун қайғуриб, астойдил мунтазам курашган буюк тилшунос олим ҳам эди. Ўз халқи адабиётини раванқ топтириш ва тил бойлигини ривожлантириш ҳар доим Алишер Навоий фаолиятининг диққат-марказида турган долзарб муаммоларидан бири бўлиб келган. Шу боис ўз халқи олдида турган бу муаммони ҳал қилиш мақсадида «Муҳокамат ул-луғатайн» асарини ўз даврининг ижтимоий-сиёсий ва маданий талабларидан келиб чиқиб ёзишга қарор қилган.

– Домла, узр, гапингизни бўламан. “XIV-XV асрларгача йирик форсийгўйларга тенг кела оладиган туркигўй ижодкорлар бўлмаган ёки буюк ижод намуналари сақланиб қолмаган” деган сўзларни эшитиш кишига жуда алам қиларкан. Чунки Ҳазратнинг ўзлари “Мажолис ун-нафоис” тазкирасида ўнлаб туркигўй шоирларнинг номини келтирадилар. Таъби нозик темурий шахзодаларни кўйинг, ўз даврининг фозиллари саналмиш Мавлоно Лутфий, Гадоий, Атоий, Яқиний, Ҳайдар Хоразмий, Мавлоно Саккокий, Муҳаммад Али Ғарибий, Муҳаммад Солиҳ, Мавлоно Латифий, Мавлоно Ҳожи Абул Ҳасан сингари ўттиздан ортиқ шоир ва адибларнинг номи зикр қилинган. Нима, улар туркий тилни билмаганми? Ёки туркида ёзган шоирларга қандайдир монеликлар бўлганми?

– Навоий баёнотидаги оғриқли нуқта шундаки, замоннинг навқирон шоирлари, ўзлари ўзбек оила-

сидан бўлсалар-да, замон анъанаси ва ўзларини элга танитишда шухратпарастлик туфайли, асосан, форсий тилда ижод қилганлар. Албатта, форс адабиёти ҳукмронлиги анъанаси таъсиридан ёш Навоийнинг ўзи ҳам четда қолмаган. Даҳонинг “Муҳокамат ул-луғатайн”даги ўз эътирофича илк шеърини машқлари форсий тилда бўлган. Фақат камолот босқичига юксалгани сари ўз асарида қайд этган қоидага амал қилган: ўзбек оиласи фарзанди бўлгани учун она тилида кўпроқ, форсий тилда озроқ асарлар яратган.

Сиз ҳозир тазкирада саноққа кирган шоирларни санаб ўтдингиз. Биласизми, уларнинг озгина соҳибдевон бўлганлар. Шунинг учун ҳам Алишер Навоийдек туркий тил ва адабиёт байроқдори назарида туркигўйлар жуда оз бўлиб кўринган.

Бу хусусда шоир ўз армон ва истакларини шундай изҳор этади: “Эндики, туркий тилнинг чексиз имкониятлари шунчалик далиллар билан исбот қилинди, керак эдиким, бу халқ орасидан чиққан истеъдод аҳли салоҳият ва қобилиятларини ўз тиллари турганда ўзга тил билан зоҳир қилмасалар ва ишга солмасалар эди. Агар иккала тилда ижод этиш қобилиятлари бўлса, ўз тилларида кўпроқ ёзсалар эди ва иккинчи тилда озроқ айтсалар эди. Агар муболаға қилгудек бўлсалар, иккала тилда баравар ёзсалар эди”... (“Муҳокамат ул-луғатайн”).

Ҳақиқатдан ҳам Султон Ҳусайн Мирзо замонида келиб манзара бир мунча ўзгарди. Хуросон адабиёт ва санъат жаннатига айланди. Ҳусайн Бойқаро Хуросоннинг шоир, адиб ва олимлар мамлакатига айлангани билан фахрланади. У ўз замонидаги адабиётнинг умумий аҳволи, ҳатто шоирларнинг саноғича синчковлик билан қизиқиб махсус “Рисола” ҳам ёзган эди. Султон Ҳусайн – Ҳусайний ўз рисоласида Хуросон мамлакатида мингга яқин кишилар қалам тебратаётганларини ғурур билан қайд этади ва бу ҳодисани ўз замонининг бахт-саодати деб атайди. Шу баробаринда, “Рисола”да мавзумизга алоқадор яна бир гап бор. Яъни Султон Ҳусайн Мирзо рисоласида буюк туркигўйлар йўқлигидан ўкинади: «...Лекин маъноларнинг бокира танасига (ишлатилмаган нозик маъноларга) ҳеч киши туркона либос кийдирмаганди (туркий тилда ёзмаганди) ва ўша нозанинларни бу зебо кийим билан жамолни намоеън қилишгача олиб келмаганди ва бу мушк ҳидли раънолар яланғочликда панада қолганлар ва бу ҳурдек зеболар кийимсизликдан юзларини намойиш қила олмаганлар».

Бу шоҳона афсуслар бирдан Алишер Навоий зикрини бошлаш билан фахру ифтихорга ўз ўрнини бўшатиб беради: «... Мир Алишер «аслаҳаллоҳу шонаҳу»ким, «Навоий» таҳаллуси билан (эл орасида) машҳур бўлган ва шеърларида бу таҳаллусни қўллади. У турк тилининг ўлган жасадига Масиҳ нафаси билан жон киргизди, бу руҳни топганлар туркий сўз ўриш-арқоғидан тўқилган кийим ва енгил кўйлак кийдилар. Сўз гулистонида шоирлик нав-

баҳоридан жонга роҳат бағишловчи ёгинлар билан ранг-баранг гуллар очди ва шеърят дарёсига фикрлар булутидан парваришловчи томчилар билан турли дурлар сочди».

Хўп, саволингизнинг яна бир муҳим жавоби: Алишер Навоий даврида ўзбек шоирларининг кўпроқ бошқа тилда ижод қилишларига асосий сабаб шу бўлганки, улар ўзбек тилининг ифода имкониятларидан беҳабарликлари туфайли бой адабий анъаналари давом этиб келаётган ва нисбатан осон бўлган форс тилида ижод қилишган. Бу ҳол форсларнинг ўзбек тили ижод учун ноқис тил деган фикрга келишларига сабаб бўлган. Аслида эса бунга асосий сабаб ўзбек тили қонуниятларининг тўла ишлаб чиқилмаганлиги, ўзбек тилининг форс тилига хос бўлмаган, лекин ижод учун муҳим бўлган ўзига хос хусусиятлари очиб берилган назарий асослари яратилмаганлигидадир.

– **Тушундим. Демак, Навоийнинг “Муҳокамат ул-луғатайн” асари ҳаётини зарурат туфайли дунёга келган. Хусусан, унинг яратилишига маълум маънода замон подшоҳи Султон Ҳусайн мирзонинг, асосан, Алишер Навоийга бағишланган “Рисола”си ҳам маълум маънода туртки берган кўринади.**

Домла, энди ўз-ўзидан савол туғилади: “Муҳокамат ул-луғатайн” асари ўз даври ижодкорлари учун муҳим қўлланма сифатида ўзбек тилининг ўзига хос хусусиятларини қай даражада очиб берган? Ўзбек тили ва адабиётининг сусайган бадиий мавқеини кўтаришда она тилимизнинг қайси жиҳатларига аҳамият берган?

– Алишер Навоий бу асарида асосан ўзбек тилининг форс тилига хос бўлмаган, лекин ижодкор учун муҳим бўлган хусусиятларни очиб берган. Шулардан бири ўзбек тилида форс тилига нисбатан умумий тушунчаларни англатувчи сўзлардан ташқари, жузъий тушунчаларни билдирувчи сўзларнинг кўплиги ва уларнинг айримлари форс тилига ҳам ўтган, иккинчиси шаклдош сўзларнинг кўплиги, бундай сўзлар тажнис ва ийҳом санъатлари учун зарур, учинчиси ўзбек тилида форс тилида бўлмаган, лекин нутқ учун зарур бўлган грамматик шакл ва унсурларнинг мавжудлиги, мисол учун ўзбек тилида келишик категорияси бор, форс тилида эса йўқ. Тўртинчиси, ўзбек тилининг фонетик хусусияти қофия учун форс тилинигикига нисбатан қулайроқлигидир. Асарда шоир ўзбек тилининг ижод учун муҳим бўлган қирралари ҳақида мукамал баён қилади.

Бу асарнинг ёзилишида расмий равишда амалга оширилган қатор сиёсий ислохотлар ҳам маълум аҳамият касб этган. Яъни, Алишер Навоий суянган тоғ – Ҳусайн Бойқародай маърифатпарвар ҳукмдор бўлса-да, туркий тил ва адабиёт тараққиёти учун курашиш ва яна курашиш лозим эди. Навоий амалда ўз она тилининг мислсиз бойлиги ва адабиётининг

қудратли эканлигини ўз бадиий ва илмий ижоди билан дўндириб қўйган бўлса-да, “Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ» деганларидек, нафақат форсийгўйлар, баъзи туркийгўйлар ҳам Алишер Навоий даҳосини у тириклигида аниқ тасаввур эта олганлар, деб бўлмайди. Шунинг учун Навоий ўз тилида сўзлашувчи қалам аҳлига, зиёлиларга “Муҳокамат ул-луғатайн” номли баённома билан юзланди. Уларга ўзбек тилининг мислсиз бойлиги, бадиий сўз яратиш учун қулай имкониятлари чексизлигини жонбозлик билан кашф қилиб беришни ўз олдига улуғ мақсад қилиб қўйди ва бу буюк ҳиммати унинг узил-кесил муваффақиятини таъминлади.

Ўзбек тили олами нечоғлик ҳайратларга арзирли эканлигини Алишер Навоий ижодкорга шундай манзур этади: “Шуур ёшига қадам қўйилганда Ҳақ субҳона ва таоло таъбимга ғаройиботлар сари майлни зотий, диққат ва заҳматкашликка жасоратни туғма қилгани учун мушоҳада ва мулоҳаза мени туркий тилга йўллади: шундай зеб-зийнатли бир олам кўз олдидан намоён бўлдики, ўн саккиз минг оламдан ортиқ ва таъбимга шундай фазлу юксаклик осмон табақаси очилдики, тўққиз фалақдан ортиқ ҳамда бир хазина учрадики, дурлари юлдуз гавҳарларидан ҳам ёруғроқ, бир гулшан йўлиқди: гуллари осмон сайёраларидан порлоқроқ, маскани атроф-тевараги эл оёғи етмақдан фориг ва ғаройиб нарсалари бегона қўллар дахлидан омонда. Аммо хазинасининг илони қонхўр ва гулшанининг тиканлари сон-саноксиз. Хаёлга келдики, бу илонлар ниши наштаридан кўрқиб истеъдодли оқиллар бу хазинадан баҳра топмай ўтиптилар ва кўнглимдан шундай кечадики, гўё бу тиканлар ниналари зараридан назм аҳли гулдастачилари базм тузишга етарли гул тераолмай четлаб кетиб қолибдилар”.

Саволингизнинг иккинчи қисмига келсак, “Муҳокамат ул-луғатайн” асарини чуқур тадқиқ қилган академик Алибек Рустамовнинг қайд қилишича, Алишер Навоийнинг ўзбек халқига тил жиҳатидан кўрсатган бебаҳо хизматларидан бири шу бўлганки, у ўзбек тилини ўзига қадар ўзбек адабий тилида ишлатилмаган туркий лаҳжалардаги сўзлардан унумли фойдаланиб, уларнинг адабий тилда сақланиб қолишига эришган ва бу билан адабий тилни янги сўзлар билан янада бойитган. Иккинчи хизмати шуки, у мавжуд сўзлар ва қўшимчалар асосида ўзича янги сўзлар яратган ва бадиий талабларга жавоб берадиган луғавий бирликларни ҳосил қилишнинг нозик ва ажойиб усулларини кашф қилган. Учунчиси туркий лаҳжалар ва фольклордан унумли истифода қилиб адабий тилда ўзигача ишлатилган сўзларни янги маънолар билан бойитган.

Алишер Навоийнинг тўртинчи буюк хизмати шундан иборат бўлганки, у тил луғат фонди ва шева сўзлари ҳисобига адабий тилнинг сўз шакллари, синтактик гап тузилишларини кўпайтириб уларнинг маъно ва қўлланилиш доираларини кенгайтди. Мана шу хизматлари туфайли ўзбек адабий тили-

нинг истифода имкониятлари кенгайган, эстетик қиммати юксак даражага етган, қолаверса, илмий-бадиий қудрати ҳам ошган.

– **Алишер Навоий Соҳибқирон Амир Темур салтанатининг тикланиши билан ўзбек тилига давлат ва адабиёт тили сифатида кенг имкониятлар эшиги очилгани, аммо тузуккина туркий шоирлар бўлмагани, фақат Шохрух Мирзо замонида келиб Саккокий, Ҳайдар Хоразмий, Атоий, Муқимий, Амирий, Яқиний ва Гадойидек бир гуруҳ яхши туркийгўй шоирлар етишиб чиққанини қайд этади.**

Амир Темурнинг ўз фармонларини она тилида ёздиргани Муҳаммад Ҳайдар мирзонинг “Тарихи Рашидий” номли форс тилида Кашмирда ёзган (1541–1546) тарихий асарида аниқ кўрсатилган. Давлат ҳужжатларини уйғур бахшилари ёзишгани инобатга олинса, бу асардаги ушбу буйруқ парчасиёқ Соҳибқирон фармонининг она тилида ёзилганига шакшубҳа қолдирмайди. Чунки форсий тилда битилган китобга, агар Амир Темур фармони ҳужжати ҳурмати бўлмаганда Соҳибқирон буйруғи туғросида “Суюрғатмиш ёрлиғидин Темур Кўрагон сўзум” сингари ўзбек тилидаги сўзлар киритилмас эди. Аммо Ҳусайн Бойқаро даврида тил масаласи давлат сиёсати даражасига етган экан-да.

– Худди шундай. Султон Ҳусайн мирзо Шохрух Мирзо давлатидаги ўзбек тили ва адабиёти тараққиётини энди ўз даврида янада янги, юксак босқичга кўтаришга ҳаракат қилди. Алишер Навоий саъй-ҳаракати, ўз она тили бўлган ўзбек тилига ҳурмат ва эътиқоди туфайли ўзи ҳам туркий тилда ижод этиб, соҳибдевон шоир сифатида ном қозонди ва ўзбек тили ва адабиётига давлат аҳамиятига молик иш сифатида қараб, махсус буйруқлар чиқариб, ўзбек оиласидан чиққан истеъдодларни она тилида ижод қилишга чорлади.

У ёки бу тилнинг сўз бойлиги, тил қонуниятларининг мукамаллиги ва қудратли адабиёт яратиш имкони муайян тил бойлиги, сўзларнинг яқин маъноли ёки маънодош сўзларга бойлиги ҳамда бир сўзнинг бир неча маънода келиши билан ҳам изоҳланади. Навоий “йиғламоқ” тушунчаси форсийда “гиристан” бўлса, ўзбек тилида унинг яқин маънодошларидан йиғламсинмоқ, инграмоқ, синграмоқ, сиқтамоқ, ўкурмак, инчқирмак сингари шакллари борлиги ва уларнинг ҳар бири янги-янги маъно ва таъсирчанлик ифодаси билан тафовутли эканлигини уқтирадики, бу ҳисобда форсий ва туркий тилдаги сўз нисбати еттига бир бўлган.

“Муҳокамат ул-луғатайн” муаллифи назариётчи ва амалиётчи тилшунос сифатида ўзбек тили луғат бойлиги, фонетик ва морфологик ҳодисалар туфайли тушунча ифода ва маъно имкониятлари чекчегарасизлигини бирма-бир далиллар экан, туркий

тилининг мислсиз бой ва таъсирчан, бадиий қудрати ортиқ эканлигини ўз ижоди таҳлилида намойиш этиб улгурган. Навоий ижодининг биринчи буюк тадқиқотчиси Султон Ҳусайн мирзо бўлиб, унга “Рисола” бағишлаган бўлса, ижодининг умумлашма баҳосини Навоийнинг ўзи ушбу асарида иккинчи бўлиб бергандир. Савол туғилади: нега Навоийнинг ўзи “Муҳокамат ул-луғатайн”да ўз ижодининг ўзбек адабиётидаги ўрнини бунчалик жонкуярлик билан таҳлилий аниқлаштиришга уринди?

Худди Абулғози Баҳодирхон “Шажараи турк” асарида ота-боболари ва ўз тарихини ўзи ёзганидек, Навоий ҳам унинг ижодига Султон Ҳусайн мирзо “Рисола”сидан кейин махсус тадқиқий ёндашувчи асар ўзбек тилида ёзилмаслигини худди билгандек, бу ишни қилди. Тўғри, Алишер Навоий ҳаёти, фаолияти, шахси, сиймоси, ижодига доир тавсифий-таҳлилий талқинлар Ғиёсиддин Муҳаммад Хондамирнинг “Макорим ул-ахлоқ” асарида махсус, Абдурахмон Жомийнинг ўндан ортиқ асарларида, Зайниддин Маҳмуд Восифийнинг “Бадоеъ ул-вақоеъ” эсдаликларида, Муҳаммад Ҳайдар Мирзонинг “Тарихи Рашидий”, Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг “Вақоеъ” (“Бобурнома”) сингари мемуар ва талай тарихий асарлар, дostonларида ҳам мавжуд. Бироқ “Бобурнома”дан бошқалари, ҳаммаси форсий тилдаги асарлар эканлигини инобатга олсак, Навоийнинг ўз ижодига таҳлилий-назарий дахли жуда тўғри бўлган. Негаки даҳо Навоий ижодининг шу даражадаги таҳлилий маърифати, ким билади, XV аср зиёлилари, хусусан ўзбек адиб ва шоирлари учун маълуммиди ё йўқми...

Бундан-да муҳими: ўзбек тилининг жаҳоншумул асарлар яратишга қодир буюк сўз хазинаси эканлигини Навоийдан бошқа қайси сўз санъаткори ижодида исботлаш имкони бор эди?

Шунга кўра Навоий ўз ижоди она тили ва адабиётининг олий намунаси эканлигини яхши биларди. Шунинг учун ҳам асар муаллифи ўз олий мақсади – ўзбек адиб ва шоирларини она тилида ёзишга рағбатлантириш ва чорлаш учун ўз-ўзини, ўз ижодини таҳлилий кашф этишга бурчли ҳам эди.

– **Раҳмат, домла. Биз тил ҳақидаги мулоқотимизга асосан Ҳазрат Навоийнинг “Муҳокамат ул-луғатайн” асарини асос қилиб олишимиздан мақсад шу эдики, Ҳазрат она тилимизнинг барча ютуқларини назарий жиҳатдан мухтасар таҳлилу талқин этиб, ноҳақ ҳасадгўйлар даъволарини чилпарчин қилиб, бу масалага узил-кесил нуқта қўйди. Бу улкан муаммони у қуруқ даъво билан эмас, балки чуқур асосли далиллар, ёруғ фикрлар, теран илмий мулоҳазалар билан ҳал қилиб берди. Буюк даҳонинг бу жонбозлиги асрлар оша бизга ибрат бўлиб келмоқда.**

Суҳбатдош: Алишер НАЗАР

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Рустам МУСУРМОН

Мўжизидек осмонга туташмоқ даркор

МУАЛЛИМ

Сиз ёзган рақамдан очилган дунё,
Сиз ўқитган ҳарфдан таралган зиё.
Илму фанда буюк кашфиёт бўлган
Сиз дафтарга қўйган илк аъло баҳо.
Муаллим!

Ўқувчининг қалби – оқ дафтар, тиниқ,
Нимани ёзсангиз, бир умр ўчмас.
Қояга ўйилган суратдек аниқ,
Шамол, қор ва ёмғир, бўронда кўчмас.
Муаллим!

Сизга илму сеҳр этилган ато –
Меҳрингиз ҳеч қачон бўлмайди адо.

Сиз тонггача бедор текширган дафтар –
Имлода, ҳисобда тузалган хато.
Муаллим!

Сиз ўргатган куйдан янграгай наво,
Сиз бўятган рангдан кўрингай ҳаво.
Олим одам бўлгай тарбиянгиздан,
Оламнинг дардига топилгай даво.
Муаллим!

Чигал муаммолар тугдирар ҳаёт,
Таълим-тарбияда ягона нажот.
Қалам, қогоз, китоб – иш кўролингиз,
Нурли келажакни қиласиз ижод.
Муаллим!

АЁЛ

Вужудинг қуёшдан яралган нурсан,
Аридан учиб тушган пари пайкарсан.
Муқаддас тупроқда тугилган хурсан,
Жайхун жиололаган дурсан, гавҳарсан.

Меҳрибон қуёшдек муқаддас отинг,
Эзгу сўз, эзгу иш ва эзгу хаёл.
Тугишган уругинг, қариндош зотинг
Зардушт бешигини тебратган аёл.

Оташсан, тандирга бугдой нон ёпиб,
Ўчоқда оловни асраган зотсан.
Амазонкадирсан, асов от чопиб,
Ёй тортган довюррак хурсан, озодсан.

Юрагимда севги – бегубор туйғу,
Ойдек бокирасан, юлдуздек сулув.
Хаёл денгизида пўртана, гулу,
Соҳилда юзасан мисоли оқ қув.

Амуга туташган эди ўзаним,
Саҳродаги қумлар тўсди кўзимни.
Севгинг кўзларимни очди, гўзалим,
Аму, оёгингга урай ўзимни.

Рустам МУСУРМОН

1963 йилда Китоб туманида туғилган.
ЎЗМУнинг ўзбек филологияси факультетида
таҳсил олган. “Руҳимнинг товуши”, “Хиргойи”
номли китоблари чоп этилган. “Чиғир” (Алек-
сандр Файнберг), “Ўқуздарё битиклари” (Бах-
тиёр Генжамурод) шеъррий тўпламларини рус
ва қорақалпоқ тилларидан таржима қилган.
“Руҳ насибаси” достони муаллифи.

1999 йилда “Шуҳрат” медали билан муко-
фотланган.

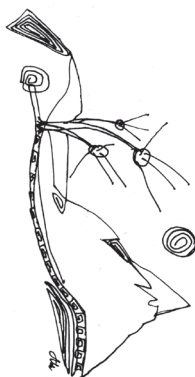

ҚИРМИЗИ ЛОЛА

Қорли чўққиларнинг сулув қизисан,
Виқорли тоғларнинг гулисан сулув.
Юксак қояларнинг тонг юлдузисан,
Балки беҳудадир сенга интилув –
Қирмизи лола!

Сенга қўл чўзганлар жарга қулаган,
Довонлар, даралар қўриқлар сени.
Тинчингни бузганлар зорга қулаган,
Бургутли қоялар қўриқлар сени –
Қирмизи лола!

Сенга етмоқ учун тоғ ошмоқ даркор,
Юксакка, юксакка чорлайверасан.
Чўққидек осмонга туташмоқ даркор,
Зухро юлдузидек порлайверасан –
Қирмизи лола!

СЕНИНГ ТАЪРИФИНГ

Сен атиргул, сен нилуфаргул,
Сен пуштигул, сен қизил, оқ гул.
Сен хушбўй гул, сен хушифор гул,
Сен чиннигул, сен қўнгироқгул...
Барча гулдан аълосан ўзинг,
Чиройлисан, танҳосан ўзинг.

Сен қизгалдоқ, сен лола, нарғиз,
Сен бинафша, сен бойчечаксан.
Сен райҳонсан, сен нозбўй, ялғиз,
Сен гулхайри, сен мойчечаксан...
Барча гулдан аълосан ўзинг,
Чиройлисан, танҳосан ўзинг.

НИЛУФАР

Ерга эмас, сувга отгансан илдиз,
Нилуфар, сут каби оппоқсан, оқсан.
Кўкдан тушиб, сувда порлаган юлдуз,
Кўзим қамашади ҳуснингга боқсам,

Нилуфар – оқ биллак, оқ бадан, оқ тўш,
Гўё тиниқ сувда чўмилётган қиз.
Қушдек учиб кетар хаёл, ақл-ҳуш,
Руҳим кўтиради мисоли денгиз.

Юрагим ишқингда эриди, сулув,
Туйғуларим – дарё, кўз ёшларим – кўл.
Нилуфарга зарур, ахир, тиниқ сув,
Мен тоза сув бўлдим, сен нилуфар бўл.

Нилуфар япроғи сувга сочилар,
Сув тубида турар пояси қалқиб.
Бироқ у осмонга қараб очилар,
Табассум қилади осмонга балқиб.

Сен ҳам нилуфардек, майли, кўкка боқ,
Ҳусну жамолингдан ёғилади нур.
Менга ҳеч қайрилиб қарама, бироқ
Доим очилиб тур, гулим, кулиб тур.

ТУШ

Бир оқиомда кўрдим сирли, ширин туш,
Шамол каби учди бебош ақл-ҳуш.
Амударё бўлдим, Сирдарё бўлдим,
Соҳилимга қўнди бир сулув оққуш,
Бир оқиомда кўрдим сирли, ширин туш.

Ошиқ девонага олам кенг бўлсин,
Хаёл билан ҳаёт ростдан тенг бўлсин.
Ёрим оққуш бўлсин, мен дарё бўлай,
Илоҳо шу тушим тушимас, ўнг бўлсин,
Ошиқ девонага олам кенг бўлсин.

Бу туш эди, ахир, эмас эди ҳуш,
Ҳушим – хаёлимга келмаган бир туш.
Шу оққушни тушида кўрмасам агар,
Ҳушим ноҳуш эди – ҳушсиз эди ҳуш,
Бу туш эди, ахир, эмас эди ҳуш.

ГУЛ

Қўлда гул кўтариб юрмоқ қийиндир,
Эзилмасин дейсан, сўлмасин дейсан.
Йўлда гул кўтариб юрмоқ қийиндир,
Гулбарги шикаста бўлмасин дейсан.

Саватни кўтармоқ мумкин дир бошда,
Юкни қопга солиб орқалаш мумкин.
Гўзал гулдастани кўтариш бошқа,
Гулни гулдек элтиш қийиндир лекин.

Эркак гул кўтариб юриши қийин,
Гулни кўрсанг севги келар хаёлга.
Эркак дил изҳори учун атайин
Гул совга қилади гўзал аёлга.

Гулни тутмоқ зарур қўлда авайлаб,
Олиб юриб бўлмас қучоққа босиб.
Эҳтиётлаш керак гулни атайлаб,
Кўтариб бўлмайдил елкага осиб.

Гулдан ҳам нозиксан, гулдан ҳам хушбўй,
Сезгимни тортасан – оҳанрабосан.
Гулдан ҳам сулувсан, гулдан ҳам хушрўй,
Севгимни тортасан – оҳ, дилрабосан.

Аёлни авайлаш гулдан ҳам мушкул,
Гулни эҳтиётлаш мумкин қўл билан.
Аёлни асрашга шарт фақат кўнги
Аёлни эъозлаш зарур дил билан.

ЧОРЛОВ

Чақираман бор овоз билан:
“Нилуфар-ув, ҳой, Нилуфар-ув!”
Чиқа қолгин, гулим, ноз билан,
Ҳамма ёқ тинч қўйган каби сув.

Айрилиқдан эзилган юрак
Сени қўмсаб чалаётир най.
Дийдорингни кўришим керак,
Кела қолгин, жоним, айланай!

Чақираман бўтадек бўзлаб:
“Нилуфар-ув, ҳой, Нилуфар-ув...”
Қулогимга ёқимли сўзлаб,
Юрагимнинг армонларин юв.

Елкамдаги фаришта чорлар:
“Нилуфар-ув, ҳой, Нилуфар-ув!”
Хилватга кел, юлдузлар порлар,
Нур сочар ой сен каби сулув.

Севги – гулхан, ишқ – нурли чечак,
Ишқ оловин ўчиролмас сув.
Сени жуда соғинди юрак:
“Нилуфар-ув, ҳой, Нилуфар-ув!”

НУРЛИ ҚАЛАМ

Нурли қалам, нурли қалам,
Сен билан нурафшон олам.
Журналда босилган шеърим,
Газетда чиққан мақолам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Қоғоз – экинзорим, далам.
Ёзиб-чизиб тер тўкаман,
Газеталар гарам-гарам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Дунё бир кам – битмас чалам.
“Осмон узоқ, ер қаттиқ” дир,
Янгиланди яна ярам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Ёзганларим – менинг болам.
Йиғламасин, ўқинмасин,
Тор бўлмасин унга олам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Дилда нолам, кўзда жолам.
Дунёни еб битиради
Бир кун нафси бузуқ одам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Кеча менга берди отам.
Армоним йўқ, қўлларимдан
Эрта сени олур бўтам.

Нурли қалам, нурли қалам,
Шон-шуҳрат – бевафо санам.
Қаттиқ севсам нима қилай
Шу аёлни жонимданам.

Нурли қалам, нурли қалам.

АТИРГУЛ

Эй қирмизи атиргул,
Бунчалар мафтункорсан.
Жаннат қизи атиргул,
Гўзалсан, безуборсан.

Сени кўриб тирилдим,
Дилимдан кетди губор.
Димогимга урилди
Ногаҳон хушбўй ифор.

Атиргул узай десам,
Қўлга тикан санчилар.
Атиргул узмай десам,
Дилга тикан санчилар.

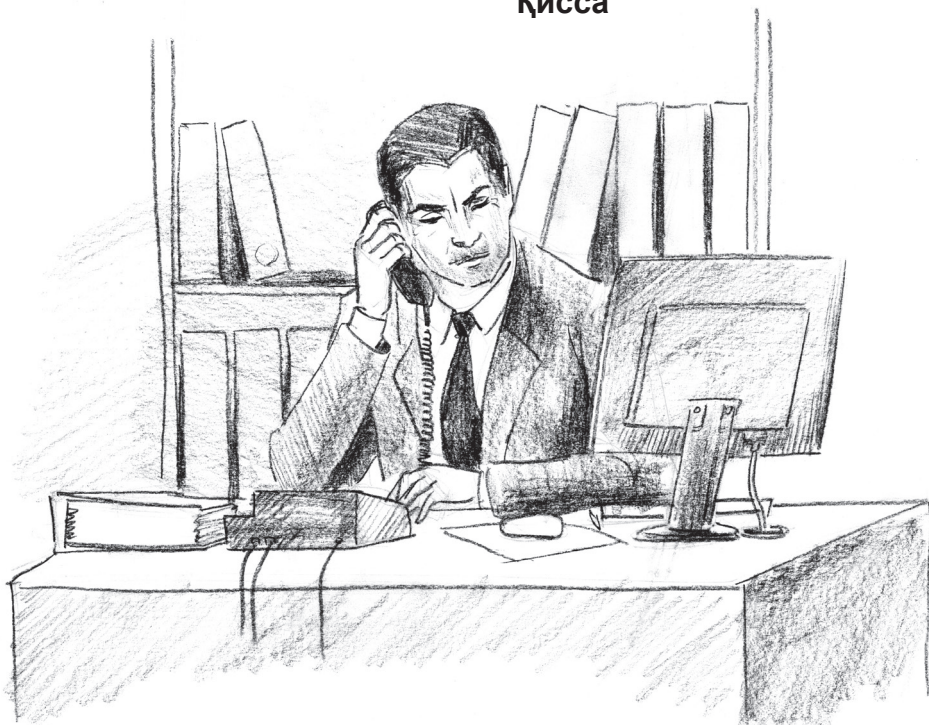
Яқинлашмай атайлаб,
Олисдан боқайинми?
Ёки сени авайлаб,
Кўксимга тақайинми?

ТАҚДИР ҚҰНҒИРОҒИ

Қисса

Расмларни Оловиддин СОБИР ўғли чизган

ҒОЙИБДАГИ ОДАМ

I қисм

Телефон яна жиринглади. Гўшакни кўтариб, "Алло", дедим – жимлик... Мен гапира бошладим. Телефон қилган одам менинг гапимни эшитиб турарди.

Ҳар куни худди келишилгандай айнан соат учларда қўнғироқ бўлади. Мен ҳам қадрдон дўстимга гапиргандай, тинмай жаврайвераман. Миямга қандай фикр келса, гапиравераман, гапиравераман. У жим тинглайди. Сас чиқармайди. Мен бу ҳолатга ўрганиб қолган эдим. У гўшакни қўйиб қўйишидан кўрқаман. Шунинг учунми, қизиқ-қизиқ воқеаларни гапираман. Беихтиёр гўшакни қўйиб қўймасин деб, кулдирадиган ҳангомалардан ҳам айтаман. У нима учундир кулмайди ҳам. Гапириб-гапириб чарчаганимдан сўнг, энди бўлди, бугунча етар дейман. Унга соғлиқ тилайман. У гўшакни қўяди, қисқа «дуд-дуд-дуд» деган овоз келади.

Хонамда қолиб, ўзимга тааллуқли ишларни бажараман-да, асосан, эртанги кунга тайёргарлик кўраман. Эртага нима десам бўлади. Режа туза бошлайман. Янги-янги ҳангомаларни топишга ҳаракат қиламан, чунки у гўшакни тўсатдан қўйиб қўйиши мумкин.

Эртасига яна янги иш куни бошланади. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас. Ходимлар билан саломла-

Али НИЁЗ

1950 йилда Ғузор туманидаги Тошгузар қишлоғида туғилган. "Сиз мени билмайсиз", "Ҳаётнинг бир парчаси", "Вақт зарби", "Таҳайюл" сингари китоблар муаллифи.

шиш, бошлиқнинг хонасига кириб топшириқ олиш, қозлар ичига кириб рақамларни ахтариш – касбим шундай. Бу касбни Худо раҳмат қилгур опам танлаб берган.

Иш билан овора бўлиб соат уч бўлганини сезмай қолибман. Бирдан телефон жиринглади, гўшакни олдим. Яна жимлик...

Саломлашиб, аҳволини сўрадим. Иложи бўлса бир оғизгина гапиришини, бу ҳолат узоқ давом этмаслигини, фақат менинг гапиришим билан иш битмаслигини тушунтириб, уни ҳам гапиришга ундадим. "Мен жуда чарчадим", – дедим, овозимни баланглапти. У чуқур нафас олди. Аниқ ҳис қилдим, миямга ҳадеганда қизиқ фикр келавермади. Ўйлай бошладим: "Узундан-узоқ ҳангомаларим унга нима учун керак? Нега ўзини таништирамайди? Ким ўзи телефон қилаётган? Аёлми? Эркакми? Нега энди ҳадеб унга ёқадиган ёлғон-яшиқ воқеаларни тўқиб, унинг кўнглини овлашим керак? Нима учун? Ахир уни танимасам?" – деган савол бошимда тинимсиз айланади. Гўшакни столим устига қўйиб қўйдим-да, унга қараб гапирмасдан ўтиравердим...

Энди телефон соат учда жирингласа ҳам, гўшакни олмайман, хонамдан чиқиб кетаман. Соат тўртдан кейин гўшакни қўлимга олдим, узун "дуд-дуд" деган овозни эшитгач жойига қўйдим.

Ишни якунлаб уйга кетар эканман, соат учда бўладиган кўнғироқнинг жаранги миямни тарк этмасди. Мени эшитиб жим ўтирадиган одам турли қиёфада гавдаланиб, баъзан у келишган йигит, зум ўтмай чиройли қиз ёки гўзал аёл қиёфасида кўринса, гоҳида қандайдир менинг устимдан кулаётган телбасифат одам, дарвеш бўлиб, гоҳо бадбашара, исқирт махлуқ устимга бостириб келаётгандай туюларди. Хуллас, адоғи йўқ бу ўйлардан қочишнинг иложини тополмадим. Уйга хаёлим паришон бўлиб кирар эканман, ўзимни чалғитиш учун қўлимга дуч келган китобни олдим. Машҳур ёзувчининг маймун етаклаган одам ҳақидаги ҳикоясини ўқий бошладим. Бу воқеалар хаёлимни жамлашга ёрдам бермади. Балки тескари таъсир қилди. Қандайдир кўрқинчли махлуқнинг ҳамласини қайтаришга шайланган одамдай ўзимни химоя қилиш учун кўчага чиқдим.

Шаҳарга тун чўккан. Ҳаво тоза, осмон тўла юлдузлар, бири-бирдан чиройли. Ана у юлдуз Ҳулкар, Зухро, Катта айиқ, буниси Темирқозиқ, Тарози, Беш оғайни, униси Етти оғайни. Қаранг, уч оғайни юлдузлар ҳам бор экан, осмоннинг кўркига кўрк қўшиб, безаб турган бу юлдузлар тўғрисида бир вақтлари момомдан эшитганман.

Юлдузлар бирин-кетин ярқираб осмон гумбазида тартибсиз ва тартибли жойлаштирилган нималарнидир эслатар, назаримда улар зимдан ерни кузатаётгандай туюларди. Қайсидир журналда ўқиган эдим, осмон очиқ бўлганда август ойлари кечаси беш мингтача юлдузни санаш мумкинлиги, кейин одам адашиб кетиши ҳақида ёзишган эди. Эринмай санай бошладим. Бир, икки, уч, тўрт, беш... мингларга борганимда чалғиб кетдим.

Сомон йўлини томоша қила бошладим. Тангрининг бу қудратига, табиатнинг ҳеч ерда такрорланмас мўъжизасига қойил қолмай иложинг йўқ. Осмон худди катта бир денгиз, унга юлдузлар шундай жойлашти-

рилганки, коинотдаги бу ажойиб манзарани томоша қилиб, инсоннинг ақли бу ҳукм олдида нақадар ожиз эканлигига беихтиёр ишонасан. Яратганга шукроналар айтасан...

Яна иш. Корхонанинг барча асосий ҳисоб-китоблари менинг зиммамда. Қўл остимдаги ходимларга керакли топшириқларни бердим-да, хонамга қамалиб олдим. Вақт шундай тез ўтардики... Зум ўтмай соат уч бўлиб қолди. Телефон жиринглади. Гўшакни олдим, жимлик, аста гап бошладим: "Ҳангомалар тугади, менга бошқа телефон қилманг, илтимос. Агар иш шундай давом этаверса, жинни бўлиб қоламан". У жим тингларди. «Гўшакни қўрман», дедим. «Энди хайр. Охирги марта хайрлашайлик. Ҳақиқатан, сизга жуда ўрганиб қолган эканман. Гапирмасангиз ҳам, нафас олишингизни эшитдим-ку. Омон бўлинг. Мендан хафа бўлманг», деб гўшакни қўйдим. Дақиқа ўтмай телефон яна жиринглади. Хаёлимда телефон жаҳл билан жирингладандай бўлди. Кўзимни узмай гўшакка қараб турдим. Бу сафар ундан ҳам каттиқ жиринглади назаримда. Гўшакни олдим. Жимлик.

– Нима ишингиз бор? Айтинг, ахир мендан нима истайсиз?! – дедим тоқатим тоқ бўлиб.

Жимлик ҳамон давом этар эди. Мен ҳам жим туравердим. Узоқ кутдим. Тўғриси, чарчаб кетдим. Гўшакни столим устига қўйдим-да, ишларимни қила бошладим. Соатга қарасам, тўрт. Гўшакни жойига қўйиб қўйдим.

Менга ҳар доим соат уч билан тўртгача кўнғироқ қилинар эди. Соат учдан тўртгача телефонни ўчириб қўйсам-чи? Кашфиётимдан ўзим севиниб кетдим. Ҳақиқатан ҳам, нега олдин шу фикр миямга келмади экан-а? Балки мен телефон билан гаплашишга жуда ўрганиб қолгандирман?

Эртаси куни соат учдан тўртгача хонамдаги телефонни ўчириб қўйдим.

Қўл телефонимга хабар келди. "Илтимос, соат учда телефонингизни ўчирманг. Сиз учун бир соат гаплашиш шунчалик қийинми? Агар сўзлашишни хоҳламасангиз, гўшакни кўтариб столингиз устига қўйиб қўйинг. Бу ўйинингиз яхшиликка олиб келмайди".

Ҳайрон қолдим. Қўл телефоним рақамини қаёқдан билади? Нима учун хабар жўнатувчининг телефон рақами йўқ? Наҳотки менинг гапларим унга шунчалик қизиқ бўлса?! Ўзи нималар бўлаяпти? Агар бирон кимсага шу тўғрида айтсам, ҳечам ишонмайди. Мени телбага чиқариши аниқ. Яна кўрқитиши ортиқча. Мени қаёққа бошлаяпти бу?..

Мен, хаёлим паришон бўлиб, баъзан ўзим билан ўзим гаплашадиган одат чиқардим. Ишхонадагилар, оила аъзоларим ҳам ҳайрон.

Обдон ўйлаб кўриб, якуний қарорга келдим. Хонамни соат учларда ичидан бекитдим-да кўнғироқни кута бошладим. Мақсадим, то гўшакни қўйгунча гапириш, у билан дардлашиш. Унга ўзим ҳақимда кўпроқ сўзлашни маъқул кўрдим. Соатга қараб турибман, роппа-роса уч бўлди. Телефон жиринглади. Гўшакни олдим. Саломлашиб, қўл телефонимга юборган хабар учун раҳмат айтдим. Ундан озроқ гина ҳам қилдим. У ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга эмаслигини билдирдим. «Агар мен билан суҳбатлашиш ниятингиз бўлса, ўзингиз ҳақингизда бирон-бир ишора билан билдирсангиз яхши бўларди», дедим.

– Сизни бирон кимса менга қарши ёлламаганми? Шунга ишонтиринг, – дедим.

Яна жимлик.

Касбим иқтисодчи. Ўттиз беш йилдирки ҳисобчи бўлиб ишлайман. Қилаётган ишимдан мамнунман. Ташкилотнинг иқтисодий тикланишига анча-мунча ҳиссам қўшилган. Шунинг учун ҳам ўзимга яраша обрў-эътиборга эгаман. Тўрт нафар фарзандим бор. Иккита қиз, иккита ўғил. Ҳаммаси олий маълумотли. Рафиқам олий тоифали шифокор. Кўринишим ихчам. Бўйим бир метру етмиш саккиз сантиметр. Бошимнинг сифими эллик олти, оғирлигим етмиш саккиз килограмм. Кўйлагимнинг ёқаси қирқ икки, оёқ кийимим ҳам қирқ иккинчи ўлчамли. Буғдой рангман. Сочим қирқ ёшимдан оқара бошлаган. Ҳозир оппоқ. Кўзларим катта-катта, юзимнинг чап томонида билинар-билинемас хол бор. Қошларим қоп-қора. Юрганда дадил қадам ташлайман. Кўпроқ оқ кийим кияман... Ҳаётимдан мамнунман. Қизиқадиган соҳам – қадимий, ўрта аср тарихий воқеалари ҳақидаги асарларни кўп ўқийман. Бу ҳақида анча-мунча маълумотлар тўплаганман. Ҳар қандай қолоқ, иқтисодий ночор ташкилотнинг молиявий салоҳиятини яхшилаш учун, озгина бўлса-да фойдам тегади, хўжалик раҳбари ва бош ҳисобчиси соғлом, ҳалол фикрлайдиган ва унга амал қиладиган шахс бўлса, корхонанинг нуфузи яхшиланишига ишонман. Агар раҳбар ё бош ҳисобчи ўз манфаатини ўйлаб иш юритад экан, бу хўжаликнинг иш жараёни узоққа бормайди.

Шундай қилиб, мен учун ҳаёт – синов майдони. Бу майдонда ўзимни синайман, кимлигимни, нималарга қодир эканлигимни, нима учун яшаётганимни англашим керак.

Атрофимдаги одамлар фақат ўзларини ўйлашади. Ташкилотнинг ривожланиши, иқтисодий самарадорлик улар учун ёт нарса. Келдингни, келдинг. Нима мақсадда келдинг? Бугун хўжаликка қандай нафинг теги? Келгусида хўжаликни кенгайтириш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, таннархни пасайтириш эвазига олинадиган даромадлардан унумли фойдаланиш, шу корхонада келажакда фарзандлари ишлаши ҳақида ўйлаб ҳам кўрмайди. Ой охирласа: "Иш ҳақи нега кечикди? Нега маош ошмаяпти? Нега фалончининг ойлиги кўп? Меники оз?" – деган саволларни кўйишади. Бу чаласавод, ўз ҳақ-ҳуқуқини билмайдиган одамлар билан қандай қилиб хўжаликни ривожланган, чет эллардаги миллионер компаниялар даражасига олиб чиқиш мумкин? Қолаверса, бизнинг мулкдорларга ҳам худди шундай, қаёққа бошласа эргашадиган оломон керак. Авваламбор бу одамларни, (ишчи деб бўлмайди) ва мулкдорларни яхшилаб тарбиялаш керак. Қандай қилиб?! Шулар ҳақида кўп ўйлайман, ўзимча анча-мунча режалар тузганман. Европадаги тараққий этган мамлакатлардек бизнинг юртда ҳам одамларнинг ҳаёт, яшаш даражаси юқори бўлса, дейман. Орзуларимнинг амалга ошишига ишонман...

Шу мавзуда кўп гапларни гапирдим. Соатга қараб қўяман. Соат миллиари тўртга яқинлаша бошлади. Гўшақдан "дуд-дуд" деган овоз эшитилди.

Сездимки, нотаниш кимса бир соат эринмасдан менинг гапларимни эшитди. Хайрон қоладиган жойи шуки, гўшақни қўяётганда чуқур нафас олди. Гўё га-

пларимни нафас олмай эшитгандай таассурот қолдирди менда.

Яна ўз ишларим, ўз юмушларим билан бўлиб кун ботди, тонг отди. Эрталаб ишга, банкка бориш, ҳисоб рақамдаги пул маблағларини тақсимлаш, ишлаб чиқаришга зарур бўлган ускуналар сотиб олиш ва шунга ўхшаш ҳар доимгидек бир хил иш жараёни қуршовида тушлик бўлганини сезмай қолдим. Хонага келиб соат уч бўлишини кута бошладим. Энди бу ёғи менга ҳам қизик эди. Хўш, бунинг охири нима билан тугайди?! Барибир, бир куни у ўзини таништиради. Мулоқотга чиқади. Ҳар нарсанинг ҳам аввали ва сўнги бор-ку?! Хонамга назар ташлар эканман, рўпарамда турган компьютерга синчиклаб қарадим. Бу мосламадан ҳар балони кутса бўлади. Хона тўридаги ҳужжатлар қўйиш учун арғувондан ясалган олди ёпиқ жавонлар ҳам сеҳрли кўринарди менга. Ўнг томонимдаги ходимлар ўтириши учун мўлжалланган олти дона курси худди устимдан кулаётгандай эди. Хона тўридаги иш столининг ўнг ёнидаги темирдан ишланган ўн икки киши амаллаб силжита оладиган сейф хўжаликнинг бор сирларини ютадиган қафасга ўхшаб қаққайиб турарди. Чап томонида эса газета ва журналларга мўлжалланган ихчам стол, унинг устида яқиндагина нашрдан чиққан янги шеърый китоблар турарди. Соат уч бўлди. Телефон жиринглай бошлади. Гўшақни олдим. Жимлик...

– Кўшнилари ҳақида гапириб бераман, – дедим саломлашгандан сўнг. – Ажойиб кўшнилари бор. Чап томондаги кўшнимнинг ёши мендан уч ёш кичик. Жуда зийрак, ҳамма билан ҳам чиқишиб кетавермайди. Ўта жиддий. Табиати шундайми, билиш қийин. Ҳарбий. Сўзлашганда дона-дона, аниқ ва лўнда қилиб гапирди. У билан эрталаблари кўришиб тураман. Эрталаб баъзан ярим соат, гоҳида кўпроқ турли мавзуларда суҳбатлашамиз. Бизнесга ҳаддан зиёд қизиқади. Мен иқтисод соҳасида ишлаганим учунми банклардаги ўзгаришлар, солиқ тизимидаги янгиликлар, ташкилотларнинг молиявий ҳолатига тўсқинлик қилувчи омиллар тўғрисида саволлар беради. Мен газеталардан ўқиган янгиликларни сўзлаб бераман. Кейин куюқ хайрлашамиз. Агар бирон кун субҳидамда кўринмай қолсам, бир баҳона топиб чақириб олади. Дарвоза олдида ихчамгина қилиб тахтадан ясалган ўриндиққа жойлашиб:

– Хўш, бугун бизнес оламида нима янгиликлар?! – деб гап бошлайди.

Ўз соҳаси ҳақида лом-мим демайди. Соҳаси ҳақида савол берсам, гапни бошқа томонга буриб, охири бизнесга тақайди. Ҳа, мана шундай ажойиб кўшним бор.

– Сиз, дарвоқе гапирмайсиз, ё соқовсиз, ёки умуман, тилингиз йўқ, – дейман гўшақка. – Нима бўлганда ҳам нафас олишингизни эшитиб турибман-ку. Ўнг томонимдаги кўшнимни таништирадиган бўлсам, у – қурувчи. Ниҳоятда одамохун. Менга жуда ҳурмат билан қарайди. Ҳар доим мендан олдин салом беради. Кўпроқ дам олиш кунлари тўқнаш келамиз. Ҳовлиси менинг ҳовлимага ўхшаб чала. Яқинда сотиб олган. Ўзининг айлими бўйича қандайдир катта қурилишда ишлайди. Ҳар хил қурилиш материалларини олиб келиб битмаган уйини тиклаш билан овора.

– Ҳорманг, – дейман уни кўрганда. – Хўш, пишиқ ғиштни қанчага олдингиз?

– Ўзимизда "деҳқончилик", – дейди соддалик билан.

"Ё тавба, ғишт ҳам деҳқончилик бўладими", – деб ўйлайман. Ажабланиб елкамни қисаман. Қўшним мендаги ҳайронликни тушунгандай:

– Биласиз-ку, қурилишда ишлайман. Ўн мошин ғишт олсак, бир мошини бўёққа жўнатилади. Худонинг куни кўп. Ҳовли ҳам битай деб қолди, насиб бўлса уй тўйини ўтказамиз, – дейди.

– Ҳа, шу кунларга етказсин, дейман. Ҳали битмаган, ойналар қўйилмаган, усти шифер билан ёпилган уйимга қараб, дарвозамнинг кўримсизлиги ичимни тирнайди. Бу кайфиятдан чиқиш учун қўшним билан хайрлашаман. Қўшнилари ҳақида сўзлайвериш, соат тўрт бўлганини ҳам сезмай қолибман. Гўшақдан "дуд-дуд" деган товуш эшитилди.

Анча енгил тортидим. Кайфиятим ўзим сезмаган ҳолда кўтарилди. Осмонда учиб юргандай ҳис қила бошладим ўзимни. Бўлаётган воқеалар ҳақида ҳеч кимга айтганим йўқ. Кимгадир айтишим керак-ку, дердим.

Ё ҳарбий қўшнимдан маслаҳат сўрасамми, ёки рафиқамга айтсаммикан? Телефон соҳасида ишлайдиган бир танишим бор. Шундан сўрасам-чи? У менга кўнғироқ қилаётган одамни аниқлаб беради. Нега шу ҳақида олдинроқ ўйламадим-а. Эртага соат учгача танишимни топаман, ускуналари билан келиб бу ишга ойдинлик киритади.

Ҳовлидаги темир чорпоя устида болишни қучоқлаб, хаёл оғушида осмонга қараб ётганимда қўл телефонимга хабар келди: "Сиз бу суҳбатимиз ҳақида ҳеч кимга айтмаслигингиз шарт. Мабодо, айтсангиз ўзингизга ёмон бўлади..."

Ол-а, нима демоқчи бу нотаниш кимса? Энди очикчасига қўрқитишга ўтдимми? Менда кечаётган ўйларни қаёқдан англади, ё телепатмикан? Ҳақиқатан ҳам, оқибати ёмон бўлса-чи? Тўртта фарзандим бор, улар ҳали ёш. Уларни оёққа қўйишим, уйли-жойли қилишим керак.

Бу ўйин яна қачонгача давом этади?!

Эй Худо, ўзинг ёрдам бер. Ёки мени ўз синовингдан ўтказаяпсанми? Воқеалар шундай давом этаверса, жинни бўламан-ку! Менга нималар бўлаяпти? Бунинг қандайдир чораси бўлиши керак. Рухшуносга кўринсаммикан? Эҳтимол, оддий галлюцинация бўлаётгандир. Боши-охири йўқ, лекин одамни умидсизлик ботқоғига етакловчи телба-тескари бу ўйлар тинчимни шу қадар буздик, оромим йўқолиб, бошимда ғужғон ўйнаётган ҳавойи ҳисларни жиловлашга куч топа олмасдим. Фол кўрсатсам-чи? Эй қўй-е, Эрқор, бу ғирт шайтоннинг иши-ку. Қандай кунларга қолдим? Кутиш, худди гўшақдаги одамдай сабр билан чидаш керак. Охири дақиқагача нима бўлишини, бу воқеаларнинг ечими кун келиб очилишини бардош билан кутишдан ўзга чорам йўқ.

Эрталаб барвақт турдим. Кайфиятим яхши. Ҳарбий қўшним билан бироз суҳбат қурдим. Америка сиёсати ҳақида гап очган эдим, хушламади. У нима учундир қутилмаганда аёллар ҳақида гапириб кетди. "Биласизми қўшни, аёл эрини оғзимдаги луқмам деб

ўйлайди. Чайналган бу луқмага бошқа аёл қарамайди. Уни хоҳлаган вақти ютаман, деган бемаъни хаёл билан яшайди". "Ҳаммаси ҳам шунақа бўлмаса керак", дедим шошиб. Чунки менинг рафиқам бундай ўйламаслигига ишонардим. Миямдаги ўйни ошкор айта олмадим. Бирор асоси бордирки, шу фикрга келган, деб ўйладим.

Қўшним соатига қараб суҳбатни қисқа қилди. Хайрлашиб, хизматдаги "Нексия" машинасига ўтириб ишга кетди.

Ишхонага етиб келганимда, деярли барча ходимлар ўз ўрнида эди. Хонамнинг эшигини очарканман, котибага: "Мени соат учдан тўртгача ҳеч ким безовта қилмасин, бошлиқ сўраса муҳим ишлар билан банд эканлигимни айтиш", – деб илтимос қилдим. Котиба чиройли табассум билан қошларини чимириб:

– Ҳали эрталаб-ку, Эрқор ака, – деди.

– Бугун ҳисоботларни қайта назоратдан ўтказмоқчиман, – деб хонамга кирдим.

Хонам кўзимга файзсиз кўринди. Жиҳозларнинг ранги қочгандай, тўшалган гилам оёқ остида топта-лавериб титилмаган бўлса ҳам, ўз хизматини ўтаб бўлганини эслатар эди.

Омбор мудирини чақиртирдим. Унга бу гиламларни алмаштиришни, ҳозир эса кичикроқ радио келтиришини буюрдим. Юрагимга ўзим билмаган ҳолда ваҳима тушди. Гўё жиҳозларни алмаштирсам таскин топадигандай, хонамни синчиклаб кўздан кечирар эдим. Хаёлимда бирдан телефондаги одам гўшақдан чиқиб: "Хўш, ўзинг қилган гуноҳларинг тўғрисида лом-мим демаяпсан-ку. Шунчалар фариштамисан? Кўриб-кўрмаганга, билиб-билмасликка олган қанча-қанча нопок ишларнинг гувоҳи бўлганлигингни тан олмайсанми?" – дея саволга тутаётгандек эди.

Эшик очилди. Омбор мудирини радиони ўрнатиб чиқиб кетди. Таралаётган куй қулоғимга ёқди, берилиб эшита бошладим. Қанча уринмай қўлим ишга бормади. Кун бўйи кўчага чиқмай гоҳ паришон, хаёл оғушида тушликни ҳам унутиб, хонамда қамалиб ўтирдим. Рухиятимда кечаётган бу ўзгаришларни ўзим ҳам тўлиқ идрок эта олмасдим. Менинг тоқатимни синайдиган соат учни ёмон кўриб қолдим. Энди аллақачон куй ва оҳанглар йўқолиб, ҳар хил ахборотлар, маъносиз қўшиқлар, тугуриқсиз ҳангомалар жигимга тега бошлади. Радиони ўчириб қўйдим. Хаёлимда телефон жиринглагандай бўлди. Ўзимни ўнглаб гўшакни кўтардим. Жимлик...

Бу гал салом бермадим. Бирдан мақсадга ўтдим. "Нима учун мен сизга ҳисобот беришим, бир соат вайсашим, ўзимга-ўзим гапириб, мени қийнайдиган муаммолар тўғрисида узундан-узоқ сўзлашим керак. Менга бўлмағур хабарлар юбориб бардошимни синаш сизга ёқаяптими? Қайси қилган гуноҳим учун жазоланишим ёки кўрқим керак? Нега шанба-якшанба кунлари безовта қилмайсиз? Демак, бошқа иш кунлари ҳам бу ўйинларни тўхтатса бўлади-ку!" – дедим.

"Тўғриси, чарчадим бу можаролардан. Меҳнат таътилига чиқаман. Энди сизга айтадиган гапларим тугади. Ўзим, қўшниларим, ишхонам тўғрисида билганларимни айтдим. Келинг, бугун охири кун деймизда, сенлашиб гаплашамиз. «Сен» Худога яқин сўз. Агар қаршилиқ қилмасангиз, сизни энди сен дейман. Назаримда сиз қандайдир фариштасиз. Одам зотидан

эмассиз, чунки фаришталар олдиндан кўра олади. Сиз ҳам мени нимани ўйлашимгача биласиз. Менинг вужудимга ғулғула соладиган, обдон ўйлашга ундайдиган бу ҳолат мени кўрқитиб туради. Демак, одам эмас экансиз, Аллоҳга яқин мавжудотсиз. Бизга Худо инсоннинг юрагида деб ўргатишган. Худони сиз деган борми? Ҳали эшитмаганман. Масалан, "Эй Худо, Ўзингиз кечиринг", – деган гапни эшитганмисиз? Худонинг ҳар бир бандаси, бошига кулфат тушганда "Эй Худо, Ўзинг кечир", – дейди.

Баъзи кимсалар "ёлғизман" ёки "мен ёлғизликни хоҳлайман" деб ўзларини-ўзлари алдашади. Бундай бўлиши мумкин эмас, чунки ҳар қандай ёлғиз одам билан Тангри бирга. Аллоҳ унинг юрагида. Шундай қилиб, мен ҳозир сизни сен демоқчиман. Розимисан?! – Жимлик...

Энди очиқчасига ўтайлик. Сен қандай қиёфада-сан? Гўзал қизмисан? Ёки... Аслини олганда менга фарқи йўқ, қанақа кўринишда бўлишининг. Бу жим туришларинг, қўл телефонимга хабар юборишларинг билан нима қилмоқчисан? Сабримни синаяпсанми? Ёки менинг кўрқоқлигимдан фойдаланиб ўзингга ёқадиган ўйин топганингдан қувонаяпсанми? Шунга биламанки, сенинг чекингга тушиб қолишим менинг фожеам. Бунинг олдини олишнинг ягона чораси – мулоқотларимизни тўхтатиш. Ёшим элликдан ошган бўлса ҳам, бошқа мамлакатга ишга кетишим мумкин. Ҳозир бундайлар оз эмас. Россия шаҳарларида, Кореяда, Қозоғистонда, Европанинг турли мамлакатларида, ота-онасини, оиласини, болаларини, юртини ташлаб, ризқ излаб юрган кимсалар озми... Шунга ҳам биламанки, айримлари калтак еб, майиб-мажруҳ бўлиб келаётган бўлса, баъзилари ўзга юртларда дом-дараксиз, денгизга чўккан тошдай йўқ бўлиб кетмоқда. Қуни кеча дам олиш қуни Мироқи қишлоғига бордик. Ана манзара, ҳавонинг тозалигини айтмайсизми. Кишини ҳайратга соладиган бундай жойлар бошқа ўлкаларда камдан-кам топилади. Тоғ бағирларида худди қўл билан экилгандай, тизилиб турган яшил арчалар. Кўрса кўз қувонадиган ёнғоқ дарахтлари. Юқорироққа чиқилса, гуллаб, ўзини оппоқ-сарик чойшабга ўраган дўлана дарахтлари, pista-бодомларнинг эндигина баҳор нафасига тўяётган шивирини эшитиб, кўзингиз қувонади. Мени ўйга толдирган жойи шу ердаги қишлоқ кўчаларида йигитлар кўринмайди. Кўча бўйлаб экилган узун тераклар остида кексайиб қолган момолар, аҳён-аҳёнда олдига сурпача қилиб, устига шарбат, сигарет, ҳар хил сақичлар, минерал сувлар, қурт, туршакларини ёйиб ўтирган чолларга ҳам дуч келамиз.

Шу гўзал гўшада иш ўринлари ташкил қилиб, пистазорлар, бодомзорларни, умуман, тоғ ҳавосига мос келадиган боғдорчилик, чорвачилик соҳасини йўлга қўйса бўлади-ку.

Аслида биз нимани кутяпмиз? Ноёб мевали дарахтларни кўпайтириш, юртимизнинг бозорларини тўлдириб, қолаверса, янада кўпроқ етиштириб чет элларга чиқариш, жаҳон бозорида ўз ўрнини эгаллаш фурсати аллақачон келган-ку? Бир вақтлар Варганза анорлари, олмалари, Қаршининг Лағмон узумлари, анжирлари номи жаҳонга таралган. Қани у деҳқонлар?..

Гапираверсам гап кўп.

Кексалардан эшитишимча, қурғоқчилик ё қиш қаттиқ келганда, очарчилик бўлганда, юрт бойлари ўзаро келишиб, кунларни бўлиб олишган. Ҳатто баъзи бойлар қирқ кунлаб тўй берган. Тўғри, уларнинг бу базмида мақтаниш, бир-бирдан ўзиш, топган сармоясини кўз-кўз қилиш таъмалари ҳам ётган.

Асосийси юрт аҳлининг қорни ҳар қуни тўйган. Очилик балосидан омон қолган. Ҳадиси шарифда ёзилишича, бойлар тўрт хил бўлади:

"Ҳаромдан топиб ҳаромга сарфлайдиганлар, улар дўзахийдир.

Ҳалолдан топиб, ҳаромга сарфлайдиганлар, улар ҳам дўзахийдир.

Ҳаромдан топиб, ҳалолга сарфлайдиганлар, булар ҳам дўзахийдир.

Ҳалолдан топиб, ҳалолга сарфлайдиганлар жаннатийдир".

Хўш, бизнинг бойлар қайси тоифага киради?!

Бу савол, жумбоқларнинг охири борми?! Бунинг ечимини қайси авлодга насиб қилади?

Дардинг ичингда тўлиб кетган экан-ку, деяпсан. Ҳа, ичим тўла дард! Бу иллатдан миллион йиллардан бери қутула олмаяман. Фаришта бўлсанг, саволларимга жавоб бер! Нега жимсан? Сўзларим ёқмадимми? Мен ҳам жимман.

Телефон гўшагидан "дуд-дуд" деган овоз эшитилди. Соат тўрт бўлди

Ё алҳазар!!! Мен нималар деяпман ўзи?! У фаришталари, паривашми, нега ундан аламимни олаяман?! Унинг нима айби бор? Мени текшириш учун махсус "қулоқ" бўлса-чи? Ўзингни қўлга ол, Эрқор. Ҳали яшашинг, ўғилларингни уйлантиришинг, кенжа қизингни узатишинг керак, шу кунгача орттирган обрў-эътиборингга болта урма. Шунча йил жим яшадингми, бу ёғига ҳам жим бўл.

Гўшакни узоқ ушлаб турдим. Кераксиз, ортиқча юкни елкамдан туширган одамдай ўзимни енгил ҳис қилдим.

Котибага солиқ инспекциясига боришимни айтиб, уйга жўнадим. Руҳим тетик бўлса-да, биронта одам билан суҳбатлашишдан қочардим. Чунки шу кеча-кундузда ҳаётимда кечаётган бу ғаройиб воқеаларни айтиб қўйишдан кўрқар эдим.

Энг яқин сирдошларимдан бўлган шоир билан ҳам учрашмадим. Мен билан ҳамсуҳбат бўладиган дўстларимга қўнғироқ қилиб, ишларим ниҳоятда кўпайиб кетганини, ҳозирда безовта қилмасликларини илтимос қилдим. Уйда ҳам ниҳоятда камгап бўлиб қолганимдан рафиқам ҳайрон.

– Тинчликми? – деб сўрайди.

– Тинчлик, Худога шукур, – дейман.

Дам олиш кунлари китоб ўқиш баҳонасида уйга қамалиб оламан. Миямда такрорланаётган мантиқсиз ўйларни қанча ҳайдамай, устимга бостириб, ўзим ўйламаган ҳавойи гаплар келаверади. Телефон гўшагини олсам, калламга келган сўзларни тинмай гапиравераман. Бу гапларни ҳеч ким мендан сўраётгани йўқ-ку?! Ихтиёрим ўзимдан кетганини сезмай, худди туш кўраётгандек хаёлимда гавдаланган воқеалар сўз ўнгимда намоён бўлади. Кейин сўзлайвераман, сўзлайвераман, ҳеч гапим тугамайди. Қулоғимга кимдир пичирлаб мана бу гапни айт, энди у гапларни айт, деб

бошқараётгандай туюлади. Олдинлари режа тузиб, тайёргарлик кўриб, хангомаларни эслаб, уни зериктириб қўймаслик учун гапирган бўлсам, энди тайёргарликсиз гапириб, баъзан соат тўрт бўлганини сезмай қоламан. Гапиравераман, гапиравераман, ҳеч сўзим тугамайди. Менга бу сўзамоллик қаердан илашди? Ҳайронман. Ўзимни-ўзим тушуна олмаяпман. Гўё мени қандайдир ғайритабиий куч бошқараётгандай эди. Эрталаб яна иш. Хонамга келдим. Керакли ҳужжатларни тахлаб бошлиққа имзо қўйдиришга кирар эканман, котибага зимдан қарадим. Унинг негадир кайфияти йўқ. Кўзлари қизарган, қовоқлари шишган, чиройли табасумидан асар ҳам кўринмайди. Ҳар доим кулиб турадиган яноқлари сўлғин. Эътиборсиз саломлашдим-да, бошлиқнинг хонасига кирдим. Бошлиқ тўрда ястаниб ўтирарди, у мени мулоимлик билан қарши олди. Ҳужжатларга қўл қўяр экан:

– Эрқор ака, сиздан бир илтимосим бор, котиба қизимиз Моҳиранинг ноҳўя ҳаракатини сезиб қолдим. Унга озроқ насиҳат қилсангиз,– деди.

Мен бу изоҳни жавобсиз қолдирдим. Чунки Моҳира билан Карим Суярович ўртасидаги "ошиқ-маъшук"ликдан озроқ хабарим бор эди.

Яқинда меҳнат таътилига чиқишимни билдириб, хонамга қайтдим. Телефонни кўзимдан яшириб, ўзимни чалғитиш мақсадида хиргойи қила бошладим:

– Йигит омон бўлса хавфу хатар йўқ.

Бир оздан кейин телефон жиринглади. Гўшакни оларканман, ғалати бўлиб кетдим. Соат ҳали ўн бўлгани йўқ. "Алло" деган овоз келди.

Овозидан танидим, ёзувчи дўстим Маҳмуд Оқбош.

– Ассалому алайкум, дўстим.

– Ваалайкум ассалом.

– Нега гуруннга келмай қўйдингиз, Эрқоржон? Иш ҳеч қачон тугамаган ва тугамайди ҳам. Келсангиз, шахмат ўйнар эдик. Бирон ёққа чиқмасангиз ҳозир олдингизга ўтмоқчи эдим. Маслаҳатли иш бор.

– Келинг, соат учгача келинг, учдан кейин мени тополмайсиз, – дедим.

– Хўп, ҳозир бораман,– дея гўшакни қўйди Маҳмуд Оқбош.

Ажойиб, истеъдодли ёзувчи, борган жойида даврани тўлдириб ҳаммани кулдириб ўтиради. Ҳикоялари, киссалари рус, қозоқ, тожик тилларига таржима бўлган. Ҳажвияларини айтмайсизми. Ҳавас қилса арзийдиган истеъдод эгаси.

Маҳмуд Оқбош ҳақида ўйларканман, унинг қиёфаси кўз ўнгимда гавдаланди. Тўладан келган, елкалари кенг. Хумкалла, гавдаси мандан иккита келади. Қўл панжалари полвонларнинг панжаларидай гўштдор, бўлиқ. Шахмат ўйнашга ишқибоз бу дўстимнинг хангомаларини эшитиш жуда мароқли.

Соатга қарадим. Учгача беш соат вақт бор. Радиони қўйдим, ёқимли куй тарала бошлади.

Кўп ўтмай Маҳмуд Оқбош етиб келди. Ичкарига кириб, қулочини кенг ёзиб, мени осонгина бағрига олди. Қуюқ сўрашди. Ўтирдик.

– Хўш, дўстим Бакаччо (менга нима учундир шунақа лақаб қўйган эди. Гўё мен грекга ўхшар эканман), хангоманинг юнгисидан айтайми?

Жавоб кутмасдан бошлади:

– Десангиз, бир подшо мулозимлари билан бошқа

бир мамлакатга борибди. У мамлакат подшоси борган меҳмонларни иззат-иқром билан кутиб олиб, юртининг (тинч-тотув, бой эканлигини кўз-кўз қилибди) баланд-баланд иморатларини, ўзи яшайдиган ҳашамдор саройни кўрсатиб мақтанибди.

Меҳмонларни тушликка таклиф қилибди. Шунақанги лаззатли, антиқа таом тайёрлашган эканки, жуда мазза қилишибди. Овқатдан кейин меҳмон подшо ўз маслаҳатчисини чақириб:

– Билгин-чи, овқатни нимадан тайёрлади экан. Юртимизга борганда биз ҳам уларни сийлашимиз керак, – деб топшириқ берибди.

Маслаҳатчи таомнинг таркибини тезда аниқлаб, Олий Ҳазратларига ҳисобот берибди:

– Жаноби Олийлари, биласизми тамадди қилган овқатимиз... – деб қулоғига нималарнидир шивирлабди...

Ўз навбатида донғи оламга кетган шоҳ ҳали у даражада тараққий этмаган, ўзи яқинда меҳмон қилган подшонинг мамлакатига ташриф буюрибди. Улуғ шоҳ юрт билан танишиб, мамлакатнинг салоҳиятини янада ошириш учун подшога маслаҳатлар берибди.

Улуғ шоҳни подшо ўз аркига меҳмондорчиликка айтибди. Дастурхон атрофида ўтирган меҳмонлар ҳар хил ичимликлардан истеъмол қилиб овқатни кута бошлабди. Тоқати тоқ бўлган подшо, улуғ шоҳнинг олдида изза бўлиб, ўрнидан туриб, эшик ёнига бориб, маслаҳатчига қичқирибди:

– Яна қанча кутиш мумкин, таомни сузмайсизларми?

Маслаҳатчи аста келиб, подшонинг қулоғига, овқат бўлмайди, саройдаги мулозимлардан йигирмата-сининг калласини олиб кўрдик, уларда мия йўқ, – деб қалтирабди.

Иккимиз ҳам хохолаб кулиб юбордик.

– Бизга хизмат, – дедим ўзимни зўрға кулгидан тўхтатиб.

– Иссиқхона қурмоқчи эдим. Шунга озроқ пишиқ ғишт керак. Нархини арзонроқ қилиб берсангиз,– деди хижолатомуз.

– Сиздек одамга, бепул берса ҳам бўлади. Ахир прокурор, солиқчи акаларга битта кўнғироқ билан берилаяпти-ку. Албатта, бу ҳожатингизни чиқараман, – дедим. У севинчи ичига сиғмай мени қайта-қайта қучоқлаб хонамдан чиқиб кетди.

Ҳисоботларни топшириш учун солиқ идорасига йўл олдим. Бу ўта салобатли бино темир панжалар билан ўраб олинган. Кирадиган йўлакка тўсиқ ўрнатилган бўлиб, ўзингизнинг ким эканлигингизни тасдиқловчи ҳужжат кўрсатмасангиз ичкарига қўйишмайди.

Панжара атрофида одам кўп. Таниш ҳисобчидан ичкарига нега қўйишмаяпти, деб сўрадим.

– Мажлис деяпти. Бир соатдан бери ўтирибман. Ҳисоботларнинг эса муддати келиб қолди. Вақтида топширмасангиз жаримага тортишади, – деди тўпланган одамларга ишора қилиб.

Кутишга тоқатим йўқ. Тушдан кейин муовинимни юбораман, деган ўй билан идорага кетдим.

Август куёши аёвсиз қиздиради. Яхшиям одамлар совутгичларни ўйлаб топишган. Хонамдаги совутгич меъёрида ишлаши учун ўртача иссиқликни 25 даражага мослаб қўяман.

Телефонга кўзим тушди. "Ким бўлса бўлаверсин. Фариштами? Шайтонми? Фарқи йўқ. Хаёлимга нима келса айтавераман. Тез кунда меҳнат таътилига кетаман. Кейин Худо пошшо" деб ўзимни-ўзим овунтирар эдим.

Соат уч. Қўнғироқ овозидан ҳаловатим йўқолиб, осойишталикдан асар қолмади. Хаёлимга нималар келмади дейсиз. Гўё кимгадир айтиб юрагимни бўша-тиб олишим керакдай гўшакни олдим.

Жимлик.

"Бугун Сенга айтадиганларим, бошлиғим ҳақида бўлади. У мендан уч ёшлар кичик, олдин унинг отаси билан ишлаганман. Бироз қитмирлик ва қаттиқлигини эътиборга олмасам, мени тушунадиган одам. Ўзини ниҳоятда авайлаб-асрайди, олий сифат матолардан кийим тиктириб, дид билан кийинади. Айтишича, йигирма беш ёшидан бошлаб раҳбарлик лавозимида ишлаб келаяпти. Иш бошқариш соҳасида тажрибаси катта. Ишлаб чиқариш соҳасида бирон иш қилмоқчи бўлса, ўн ўлчаб, бир кесади. Отасининг сўзини доим ёдида сақлайди. "Ўғлим, бу мансаблик курсисида миҳ бор. Унга чидаган одам ўтиради", деган ўғитини менга ҳам бир неча бор айтган. Ўзининг таъкидлашича, кўпроқ мендан маслаҳат сўрайди. Нима бўлганда ҳам мен билан ўта мулоим, эҳтиёткорона гаплашади. Айрим ҳолларда, айниқса солиққа пул тўлаш тўғрисидаги тўлов топшириқномаларини имзо қўйдиришга олиб кўрганымда, менга солиққича қарагандай қарайди. Шу соҳада озми-кўпми тортишамиз.

Тушликни кўпинча бирга қиламиз. Овқатланиш вақтида унинг гапи кўпроқ иш эмас, аёллар ҳақида бўлади. У гўзал, дунёқараши кенг аёлларни ёқтиради. Қайси корхонада раҳбар бўлиб ишлаган бўлса, котибаси ўта чиройли, дид билан кийинадиган, боши очик аёл бўлган. Бунинг ўзгача завқи бор, дейди виқор билан. Келишган, хушрўй аёл ёнингда турса, ҳамиша ўзингга оро беришга мажбурсан. Яхши кийинасан. Ўзингни маданиятли тутишга ўрганасан. Маст-аласт юрмайсан. Оғзингдан ёмон сўзлар чиқмайди. Индаллосини айтганда, зиёли жанобга айланасан. Бу ўғитларни марҳум устозим Бекназар Бек ака ўргатган. У кишининг айтишича, ёш, гўзал аёлга кекса одам уйланса, ёшариб, умрига умр қўшилар экан. Бу ҳолатни ўзим ҳам ҳаётда кузатганман. Бекназар Бек ака, хотини ўлгач, саксон тўрт ёшида ёш жувонга уйланиб яна ўн йил умр кўрганлар. Саксонбой, Тўқсонбой деган фарзандлар кўрдилар.

Сўхбатни бошқа томонга бураман. Солиқ соҳасида ислохотлар бўлаётганини, ташкилотлар учун солиқ юкининг камайиши эвазига иқтисод қилинган маблағлардан корхонанинг ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш, ишчи-хизматчиларнинг меҳнат ҳақини кўпайтириш, иқтисодий ҳолатни тиклашда қўшимча манба сифатида катта ишлар қилиш мумкинлигини тушунтираман.

– Қўйинг шу солиқингизни! Солиқ десангиз қон босимим ошади: ҳаммаси қоғозда ёзилган, амалда эса эски ҳаммом, эски тегирмон. Гулдир гуп...

Билмадим, ҳали-бери корхонанинг фойдасини кўрмасам керак. Ана шу, ташкилотни қаритади. Оёқлантирмайди. Билганимда бошқача ишлаган бўлар эдим. Худди чет эллардагидай.

Энди бошлиқ умуман бошқа одамга айланган, ҳозиргина гўзал аёллар ҳақида ширин-шакар сўзлар айтиб ўтирган одамга умуман ўхшамас эди.

– Уртоқ иқтисодчи, бу гаплардан чалғиб дам олишни ҳам билиш керак. Яшаш керак, демоқчиман. Бугунга етади, тушлигимиз тугади, – деб ўз хонасига кетди.

Ҳа, соат ҳам чиқиллаб юриб турибди. Ҳар ким ўз билганини ўқийди. Менинг билганларим ишга келиш, ўйга бориш, оила деган аравани юргизиш, рўзгорнинг горини тўлдириш... яна нима ҳам кўлимдан келади. Менда сармоя йўқ. Иқтидорим шунақа, майда ташвишлар билан чегараланган.

Худди бошқа қиладиган ишим йўқдай соат учни пойлаб куним ўтаяпти, минг афсус. Бу ҳолат яна қанча давом этар экан-а, дейман ўзимча.

Хонамда кун бўйи қамалиб олиб, худди берилиб ишлайдиган жонкуяр одамдай ўзимни ўзим алдаб яшаганимни ўйласам, қанчалар ночор эканлигимни англаб эзиламан. Хўш, додингни кимга айтасан? Эшитадиган, сени тушунадиган, хом ғояларингга қулоқ соладиган жонзот борми?

Ана, жим тинглайдиган гўшак бор, соат уч...

Сармоя...

"Хусусий мулки бўлмаган фуқаро беватандир", деганда ҳақ экан бир файласуф. Бизнинг сармоядорлар қандай одамлар? Уларда ўзлари ҳам сезмаганга олиб турадиган иллат бор. Бу иллат сармоядорларнинг бири-бирини тан олмаслиги. Корхонада меҳнат қиладиган ишчи-ходимларнинг иш фаолиятини қадрламаслиги. Арзимаган иш ҳақи белгилаб, боқиманда солиқлардан қочиш, сабаби – иш ҳақини оширсан, солиқ тўловлари ҳам ошар эмиш.

Узоқни кўрмайдиган, кун ўтиши ҳисобига яшаётган кичик-кичик мулк эгалари йилдан-йилга тугаб, ишсизлар сони ошса-ошдики, камаймади. Натижада кичик корхоналар ўртасида молиявий таназзул вужудга келди.

Бу иллат нафақат сармоядорларда, балки барчамизнинг қонимизда бор. У олимми, файласуфми, шоирми, ёзувчиси ёки раҳбарми, оддий ишчи-ходимми – бир-бирини тан олмайди, ҳамма ўзича зўр. Тараққиёт эса олдинга қараб кетаяпти. Бошлиқ японлардан қаеримиз кам, деган билан ўзининг сўзига амал қилмайди. Унда Ватан, халқ учун қайғуриш туйғуси сўнган, бу иллат фарзандларига ҳам ўтиб бўлган. У ўзи чиққан тепани ўйлайди. Давлатга иложи борича солиқ тўламаслик йўллари ахтаради.

"Нега бизнинг мулкдорлар японларнинг бойларидай эмас?!" – деб ўйлайман ҳамиша. Ўз ташкилотининг иқтисодий тараққиёт даражасини кўтариш учун япон мулкдорлари ўзида мавжуд сармояни сарфлаб солиққа тушадиган даромадни яширмай давлат хазинасини бойитади. Бизда-чи, мана, ўттиз беш йилдирки, иқтисод соҳасида ишлайман. Тажрибамдан келиб чиқиб айтаманки, мен билан ишлаган раҳбарлар иложи борича солиқ тўловидан қочиш йўллари ахтарган. Бу давоси топилмайдиган дард хўжаликларни инқирозга етакловчи омиллардан биридир.

Бир-бирини алдаш, ғайирлик, димоғдорлик. Мен сендан кимми қабилида иш юритик, ўзаро низоларни авж олдиришади, ривожланиш ўрнига ички зиддиятлар оқибатида корхоналар тугатилади.

Мен гўшака тўхтовсиз сўзлардим. Бу мантиқсиз ҳаракатим ўзимга жуда ёқарди. Кимдир эшитаётибди-ку, худди дардини қудуққа айтаётгандай, гўё айтмасам ёрилиб кетаман чоғи, тўхтовсиз сўзлардим. Кейин ваҳимага тушиб, қудуқдан қамиш ўсиб чиқса-чи, деб ўйлардим. Нима бўпти?! Кимдир қамишдан най ясаб чалса – чалар. Ўзи Искандарнинг ҳақиқатан ҳам шохи бўлганми?!...

Кул, ҳеч бўлмаса кулгингни эшитай. Ё менга раҳминг келиб йиғлаёсанми?!

Йиғла, тўйиб-тўйиб йиғла, йиғингни эшитай!

Қандай бўлса ҳам овоз бер, шоввоз!

Дуд-дуд, дуд...

Соат тўрт. Тўрт бўлмай кет, соатга нафрат билан қарайман. Ҳаммасига тўхтовсиз «чиқ, чиқ, чиқ...» этаётган соат айбдор.

Яна, «чиқ, чиқ, чиқ...» Қаёққа чиқай?! Қаёққа борай?! Бошимни қайси деворга урай? Гўшақдаги сукунатдан кўра соатнинг бир меъёрда эринмай ўз тилида кишиларни огоҳлантириши, вақт ғанимат эканлигини эслатиб туриши реал воқеа-ку. Ҳаётимда кечаётган бир хиллик, осойишталик, ҳар нарсага кўникиш мени ўз домига олаётган эди.

Одам ҳам шунчалик мутеъ бўладими? Ўз ҳақ-хуқуқини талаб қилиш шунчалик қийинми? Нега бунчалик манқурт, мижғовсан! Қаердан юқтирдинг бу ғаройиб феълни. Куним ўтса бўлди қабилида яшашдан чарчадингми?! Бола-чақанинг тинчи деб яна қанча йиллар шу турмушнинг шу ботқоғида яшайсан! Ёнги-нангда нонингни туя қилаётган, қўша-қўша машина, кошона ҳовлилар, етти пуштига етадиган бойликни кўз-кўз қилаётган, номига бўлса ҳам, қолган суякни хайрия деб ногиронларга тарқатаётган бойваччаларнинг тегирмонига яна неча йил сув қуясан? Ўлгунингча қуясан. Улар сендан усталик билан фойдаланишади. Тўкин яшашни орзу қилмаганмидинг?! Йиллар ўтиши билан қора ишчига айландинг.

Наҳотки бой-бадавлат яшаш учун одамзот инсоф, диёнат, ишонч, муҳаббат, эътиқод деган туйғулардан кечиб, сўнг давлатга эришса?! Ё бу инсонларга хос қисматми?! Балким мен орзу қилган бойлик ҳеч вақога арзимас. Арзимаса нега бу нокас бойлар ҳар доим уйнинг тўрида, ошиғи олчи, мансаби, мартабаси юқори?!

Шоирнинг шеъри ёдимга тушди:

*Қандайин гуноҳим бор эди, Худо,
Рози эдим банди бўлсам зиндонга.
Рози эдим жондин бўлсамда жудо,
Муҳтож қилиб қўйдинг мени нодонга!*

*Қандайин гуноҳим бор эди, Аллоҳ,
Лозиммиди ёвга ё бош эгишим?!
Кураш майдонида панд берди, звоҳ,
Хоин бўлиб чиқди ишонган кишим!*

Қаёққадир кетишим керак. Ўзим бу ҳисни тўлиқ англаб етмаган бўлсам-да, вужудимда ҳукм сураётган тушкунлик, ишларимдан қонқмаслигим мени номаълум томонларга кетишга ундирди.

Ишхонага келиб меҳнат таътилига чиқиш учун ариза ёздим. Ҳали имзо қўйдиришга улгурмаган ҳам

эдимки, хонамга икки киши кириб келди. Ҳужжатларини кўрсатиб, ўзларини таништиришди.

– Сизларнинг ташкилотингиз режали текширувга тушган. Мана буйруқ, бу иш режамиз, – деб қоғозларини кўрсатди. Улар солиқ идорасидан бўлиб, корхонанинг икки йиллик молиявий фаолиятини ва ишлаб чиқариш самарадорлигини тафтиш қилишга келганини айтишди.

– Бошлиқ ҳозир йўқ экан. Биз ҳужжатлар бўйича асосан сиз билан ишлаймиз. Шунинг учун ишни сиздан бошлаганимиз маъқул, – деди гавдали, формаси ўзига ярашиб турган солиқ ходими.

– Яхши, лекин корхона раҳбарини огоҳлантириб иш бошлашингиз керак, – дедим хотиржам.

– Майли, кутамиз, – дейишди. – Биз унғача ғазна, омборхона ва бошқа моддий бойликлар сақланадиган жойларга сизнинг иштирокингизда назорат белгиси қўйиб чиқамиз.

Мен энди гапиришга оғиз жуфтлаётган эдим, бошлиқ шошиб хонамга кириб келди.

Улар билан худди қадрдонлардай саломлашиб, ўз хонасига олиб кириб кетди.

Бир соатдан кўп вақт ўтди. Улар нимани сўзлашишди, менга қоронғу. Ниҳоят котиба бошлиқ чақирётганини айтди.

Солиқчилар режали текширувни ҳужжатлар асосида бошлашни айтишди. Уларга алоҳида хона ажратиб, ташкилотга алоқадор икки йиллик ҳисобот ҳужжатларини олиб бориб бердим.

Хонамда ёлғизман. Бунақа текширувларни иш тажрибамда кўп кўрганман. Уларнинг қандай текширув олиб боришини яхши биламан. Номига ҳужжатларни олдиға йиғиб олиб, аслида омборхонадан ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг таннархидан хатолар ахтаради. Ўзларига тегишли улушни "ҳалоллаб" олишга уринишади. Корхонамизнинг йигирма беш фоиз улуши давлатга тегишли. Акцияларнинг ҳаракати, дивидендларнинг тақсимланишини назорат қилиш бўйича давлат мулкани назорат қилиш органидан ҳам текширувчи келди.

Меҳнат таътилим кечикадиган бўлди. Хизмат вазифаларини бажариш билан овора бўлиб соат уч бўлганини сезмай қолибман. Назоратчилардан менга бир соат халақит қилмасликларини илтимос қилиб хонамга кирдим. Эшикни ичидан қулфлаб кўнғироқни кута бошладим.

Менинг ички вазиятимда қанчалик безовталиқ бўлмасин ташқи кўринишимда вазминлик, ишонч, қатъият ҳукмрон эди. Ўзимга ўзим далда бериб, ҳаётнинг бу ғаройиб ўйини ҳар кимга ҳам насиб этавермаслиги ҳақида ўйлар, бу синов Худонинг менга юборган каромати деб ишонардим. Бу ғайритабиий жараённинг нима билан тугагини Худодан сабр талаб кутардим. Телефон кўнғироғи қандай пайдо бўлган бўлса, худди шундай тўсатдан йўқолади, деб ўзимни ўзим ишонтирар эдим. Яна шуни ўйлардимки, агар кўнғироқ тўсатдан йўқолиб қолса нима қиламан, қанча кунлардан бери сас чиқармай тинглаётган бу қулоқнинг маълум вақтдагина мени суҳбатга чорлашига ўрганиб қолган эдим. Назаримда соат учда бўладиган кўнғироқ учун яшайпману ҳаётимнинг шу бир соати асрларга татиғулик даврни эслатарди.

– Алло...
– ...
– Ассалому алайкум, – дея салом бердим муло-
йим оҳангда.

"Таътилга чиқиш кечиктирилди. Режали текширув тугагандан кейин, насиб бўлса, дам олишга кетаман. Унгача, эҳтимол, бирор мўъжиза рўй бериб сен билан бирон жойда учрашиб қолармиз.

Ҳаётда нималар бўлмайди? Бу сир-асрорга тўла оламда қизиқ-қизиқ воқеалар жуда кўп бўлган. Кўринмас одамлар, учар тарелкалар, бошқа сайёраликлар, рухлар, ажиналар кимларнингдир кўзига кўринган-ку?! Бу ҳақиқатдан ҳеч бир кимса кўз ююлмайди. Сен ҳам шулар шажарасига мансуб ғойибдан кўрувчи, олдиндан шу қисқа ҳаётимиз ҳақида башоратлар айтувчи Аллоҳнинг мўъжизаси бўлсанг, ажаб эмас. Нима бўлганда ҳам, мен сенга жуда ўрганиб қолдим. Шу ёшгача ўзимга бир дардқаш ахтардим. Энди адашмасам, топдим. Тўғри, дўстларим орасида шоир Элёр алоҳида мавқега эга. Унга ишониб дилимдаги бор гапларимни айта оламан. Нима учундир сен жуда бошқача чиқдинг, худди илҳом манбаидайсан.

Сенга кўнглимда газак олиб ётган, тузатиб бўлмайдиган, хом-хатала, пишмаган ўйларимни ҳам айт-тавераман. Юракнинг туб-тубида, ҳали бирон кимсага айтмаган анча-мунча сўзларим бор. Яхшиямки, Худо-йим менга сендек ноёб ҳамрози ато этди.

Менинг атрофимда яшаётган одамларга эътирозим ниҳоятда катта. Қалбимнинг энг тўрида ётган, қанча даврлардан бери тинчлик бермаётган, мени азоб гирдобига тортаётган, тўғриси, эркинлигимга раҳна солаётган бу оғир кўтариб бўлмайдиган тош мен тенги катта-кичик замондошларимнинг ҳам елкасида юк бўлиб ётибди. Бунақа ҳаёт юкини сезмаганлари эса, бир-бирини алдаш, ҳасад қилиш, қандай йўллар билан бўлса-да, юқори мартабага кўтарилиш, бойлик орттириш, бойлигини кўз-кўз қилиш учун хайриялар тарқатиш, ногиронлар қорнини тўйғазиб эвазига охи-ратларининг обод бўлишига эришиш ниқобида яшайпти. Асл башараларини кўрсатишмайди. Қадимий ривоятларда айтилишича, диний таълимотларни мукамал ўрганган бир шайх, уламолар ва одамларни тўплаб:

– Ҳўш, нима учун Худога ибодат қиласизлар? – деб савол берибди. Гуноҳкор бандалар:

– Аллоҳ бизнинг гуноҳларимизни афв қилишини сўраб илтижо қиламиз, – дейишса, гуноҳ қилмаганлари:

– Охиратларимизни обод қилиш учун, – дейишган экан.

Шунда Шайх яна сўрабди:

– Сизлар Худога рўпара бўлишни хоҳлайсизларми?.

– Қандай қилиб? – дейишибди улар.

– Аллоҳга юз тутиш учун икки қадам қўйиш керак... Биринчи қадам дунёдан (мол-бойлиқдан) воз кечиш, иккинчи қадам охиратдан воз кечиш, – деганида бошқа, Шайх уламолар ғазабланиб дунёдан воз кечишни тушунса бўлади. Лекин охиратдан нега воз кечиш керак, деб уни ўртага олишибди. Шайх уларга тик қараб:

– Кўрдингларми, гуноҳкор оломон бу ҳимматни англамади. Сиз аҳли ислом уламолари Худога юз тутадиган одам эмассизлар. Сизлар охиратларингизни

ўйлаб бу дунёни тарк этгандан кейин жаннатдан жой олиш учун тоат-ибодат қилгансизлар. Юракларинг тўрида у дунёнинг манфаати ётибди. Худо учун, Худо йўлига деб халқни алдайсизлар. Бу қилаётган ибодатларинг ёлғондир, – деган.

Шайх уламолар улуғ Шайхни шаккокликда айблаб, унинг ўлимига фатво берган. Кўпгина кишилар кўнглини ёлғон таскинларга тўлдириб, ўзларини ўзлари алдаб яшайптилар. Бу азалдан бўлган, бундан кейин ҳам бўлади, дейишади жўр бўлишиб.

Дунёга келдингми, иймон-эътиқодингни бутун қилиш учун тавба қил! Тавбаини Тангри қабул қилади. Гуноҳларингни (тўхтовсиз гуноҳ қилавер-да) кечиради.

Комил инсонни етиштиришга кўп уринишди, лекин чиқмади. Нега комил инсон чиқмаяпти, деб бонг уришади. Қаерда хатога йўл қўяпмиз, дейишади. Бандаси такрор-такрор хатога йўл қўяверади.

Давраларда уламоларни эслашиб қани энди улуг шахсларимиз яна кўпроқ бўлса эди дейишади, куюнишади.

Лекин уларнинг таълимотларига заррача ҳам амал қилишмайди.

Аллоҳга юз тутиш учун икки қадам у ёқда турсин, ярим қадам ҳам ташламайдилар.

Бўрттириб-бўрттириб улар ҳақида ривоятларни бичиб тўқишади. Гўё улар шунга муҳтождай. Яна комил инсон ҳақида ўйлай бошлашади.

Кўп ва узоқ ўйлайман... Шу оқимга кириб чўкиб кетайми бўлмаса?! Миллионлаб одамлар туппа-тузук чўкиб-ботиб, кўриниб-кўринмай юрибди-ку. Сен ҳам шуларнинг бирисан-да. Замондан чиқиб қаёққа борасан. Бу ҳолатдан фақат тарки дунё қилиб қутулиш мумкин. Ўзингни ўзинг кўп қийнама. Шунчалар ҳам ношуд бўласанми, жон шунчалар ширинми?! Шайтон бутун вужудингни эгаллаб олибди-ку! Ундан қутулиш йўлларини бобокалонларимиз такрор-такрор айтишган-ку. Шунга ҳам бардошинг етмайдими?! Ўзи бардош борми?! Қаердан келувдинг, қаерга кетаяпсан?! Дунёни расво қилиб кетаяпсан-ку!

Айбим шу жамиятда яшашимми?! Нега энди бу дунёга келганим учун айбдор бўлишим керак. Қанча-қанча улуғ ишлар бўлаяпти. Шаҳарлар кўркамлаштирилмоқда, янги шаҳарлар бунёд этилмоқда. Алломаларнинг мақбараларини қайта тиклаш, тараққиёт, техника, самолётлар, коинотни ўрганиш, ўзга сайёраларни топиш – буларнинг ҳаммасини менинг замондошим қилаяпти-ку! Нега кўз юмишим керак бу тараққиётдан. Боболарим бу мўъжизаларни кўрганда албатта:

"Баракалла, болам, омадларингни Худо берибди. Худонинг севган бандаларисиз", – деган бўлар эди. Инсоннинг ички қиёфаси-чи, ўзгардимми? Худбинликдан чекиндимми? Миллион йил олдин яшаган одам билан ҳозир яшаётган одам орасидаги ички ўхшашлик қай даражада? Ўзгарганми?

"Яхшилик қанча тарғиб қилинган билан, ёмонлик унинг аксидай кенгроқ қулоч кермоқда. Шу нафс балоси бор экан, бу иллатдан одам боласи қутула олмайди. Инсоннинг қизиқишини яхши томонга йўналтириш учун нима қилиш керак? Жамиятни нима бошқараяпти? Изла, буларнинг жавоби бор. Ҳар доим бўлган. Фақат сенинг ҳиссиз юрагинг, қар қулоғинг, кўр кўзинг кўрмаяпти буни..."

Дуд, дуд, дуд...

Соат түрт.

Беҳол бўлиб қанча ўтирганимни билмайман. Шу ўтиришда оромкурсида қотиб ухлаб қолибман.

Уйғонганимда вақт алламаҳал бўлган чоғи, ташқари қоронғу эди. Хонамдан чиқдим. Идорада қоронгудан бошқа ҳеч ким йўқ. Соат кеч тўққизлар чамаси.

Корхонамиз шаҳарнинг жанубий чеккасида жойлашган, катта йўл ёқалаб аста уйга жўнадим. Атрофимдан ғиз-ғиз ўтаётган турли маркадаги энгил машиналарнинг чироқлари кўзни қамаштиради.

Хаёл билан бўлиб, шаҳар марказига етганимни сезмай ҳам қолдим.

Тунги шаҳар. Худди байрамлардагидек ўчиб-ёнучи ёриткичлар билан безатилган. Йўл бўйлаб тизилиб кетган қатор чироқлар ўзининг чиройини кўз-кўз қилиб, шаҳарга янада салобат, файз бериши билан бирга, кўчани худди кундузгидай чароғон қилиб кўрсатади.

Шу кунларда шаҳар таниб бўлмас даражада ўзгарган эди. Шаҳарнинг қоқ ўртасидан ўтадиган кенг кўча бўйлаб эски шаҳарга борар эканман, бундан бешолти соат аввал гўшақка айтган сўзларимни батамом унутган эдим.

Осмондаги юлдузлар ёниб-ўчаётган чироқлар билан кўз қисийаётгандай гоҳ хира, гоҳ чароғон нурларини таратар эди.

Йўлда пиёдалар сийрак кўринади. Бу тунги сайрнинг роҳатбахш озукасидан тўйиб-тўйиб хузурланаман. Шаҳарнинг тунги манзарасига махлиё бўлиб, Одина масжидига етиб келдим. Боболаримиз меҳнатига қанча таҳсинлар айтсак оз. Одина масжиди ёриткичлар қуршовида мовий осмонга учаётган фаройиб ярим шарни эслатади.

Масжид устида тўлин ой, бор ёғдусини тўкиб, уни қаёқларгадир олиб кетаётган йўлдошдай фазога чорларди.

Қадим Насаф. Бу шаҳар X-XII асрларда жаҳоннинг энг йирик шаҳарлари қаторида турган.

Мадинаи мунаввара, Бағдод, Исфаҳон, Нишопур, Марв, Бухоро, Самарқанд, Насаф...

Насафнинг бу қутлуғ шаҳарлар сафига қўшилиши, доврўғининг оламга ёйилишида шу шаҳарда туғилган, ислом маданиятининг шуҳратига шуҳрат қўшган олим уламоларнинг ҳиссаси катта.

Узоқ ўтмишни ёдга солувчи бу зиёратгоҳ шаҳар, не-не бўҳронлар, қанча-қанча урушлар, қирғинлар, вайронагарчиликлар, зилзилаларнинг шоҳиди бўлди. Бузилди, қайта тикланди, яна бузилди... Собиқ Шўролар даврида Одина масжиди жиноятчилар учун хибсхонага айлантирилди...

* * *

Эрталаб, ишга келгач, турли ўйлар гирдобиди парижон ўтирар эканман, телефон жиринглади. Соатга қарадим. Соат ўн бир.

Гўшақни олдим.

– Алло?!

– Ассалому алайкум, Эрқор ака, – деган овоз эшитилди гўшақдан.

– Ҳа, шоирим, бормисиз? Нега узоқ жим бўлиб кетдингиз?

– Пойтахтдаман. Бир олам янгилик, яқинда бора-

ман, гаплашамиз. Янгамга, жиянларга, дўстларга салом айтинг.

– Хўп, ўзингиз ҳам соғ бўлинг, Элёржон! – дедимда, гўшақни қўйдим.

Яна иш. Тафтишчиларга арзимаган камчиликларни тушунтириш, уларни тушликка олиб чиқиб, меҳмон қилиш, шунга ўхшаш кунлик ташвишлар менинг зиммамда. Соат учга яқинлашган сайин ўзимни ноқулай ҳис эта бошлайман. Меҳмонлардан узр сўраб, хонафон кирдим. Эшикни бекитиб, кўнғироқни кутдим. Телефон жиринглади. Гўшақни олдим.

– Омонмилар, менинг фарштагинам!

Бугун нима учун мен бой эмаслигим ва бўла олмаслигим тўғрисида гапирмоқчиман. Биламан, ишлаб чиқаришни йўлга қўйишга сармом йўқ. Ёлланиб ишлайман. Ҳали косам оқармади, сочим оқарди. Худойим яна қанча умр бергани Ўзига аён. Ёмон яшамайман. Яхши ҳам эмас, ўртача, одамлар орасида бир гап борку: "Қозикнинг боши ҳам, учи ҳам бўлма. Боши бўлсанг гурзи ейсан, учи бўлсанг, ерга кирасан. Ўртаси бўл". Қозикнинг ўртаси, қозикнинг боши ерга киргунча, то бирон болта келиб энди керак эмассан, деб ёриб ташлагунча яшайверади...

Эҳтимол, менинг пешонамга қозикнинг ўртаси бўлиш ёзилгандир. Бой бўлиш айб эмас. Мен ўттиз беш йилдан бери тер тўкаман. Бой бўла олмайман. Бой бўлишнинг ўз сирлари бўлса керак. Бойлар бу ҳақда лом-мим дейишмайди. Бир танишим бор, яхши-си шу одам ҳақида сўзлаб берай. Исми Мардон. Бирон бир давлат идорасида ишламайди. Данғиллама ҳовлиларидан ўнтасини биламан. Укасининг, жиянининг, болаларининг номига қуриб ташлаган. Машинасини ҳар ой алмаштиради. Айтишича, "бизнес" билан шуғулланади. Дўконларга ҳар хил спиртли ичимликлар тарқатади. Иқтисодий аҳволи таранглашганда, олдимга маслаҳат олгани келади. Албата куруқ қўл билан эмас, тўлиб-тошиб, бир ойга етадиган озиқ-овқатни усталик билан йўлини қилиб рўзғоримга ташлаб кетади. Рафиқам, рўзғорда камчилик кўпаяверса, анави "бизнесмен" жўрангиз кўринмай қолди, ишлари яхшими дейман, деб менга шама қилади.

Бир куни шу "жўрам" дардини тўкиб солди. Анчагина кайфи бор. Менга жуда ишонини, агар рухсат берсам, чала турган ҳовлини тез кунда битказишини, унга жуда ёқшимни, менинг маслаҳатларим боис кўп ютуқларга эришаётганини айтиб, баландпарвоз гаплар қилди. Кейин секин қулоғимга шивирлаб: «Яна битта ароқ цехи очдим, мана беш йилдирки, дала ҳовлим ертўласида ўғилларим билан ароқ тайёрлаймиз. Кечаси ишлаймиз. Мен биламан бу бойликлар қаердан келаётганини. Тўғриси, ёмон яшамайсану бой бўлиш қийин. Маҳаллага катта мачит қуриб бердим. Давлатимга давлат қўшилишини сўраб, ҳаққимга дуо қилишайпти. Ҳар ой уларни чақириб худойи қилиб бераман. Чиқим ҳам қилиш керак-да. Кеча меҳрибонлик уйига иккита рангли телевизор, иккита совуткич ҳадя қилдим. Насиб бўлса йилнинг охирида битта «Дамас» машинаси олиб бераман. Бу ишни ҳозир амалга оширишга қучам етади. Баъзи одамлар кўролмайди, ишонч рақамларига кўнғироқ қилиб ёки юмалоқ хат ёзиб, жиғимга тегишади. "Борни кўролмайди, йўққа беролмайди". Бунақалар ҳам анчагина. У куни устин-

гиздан шикоят тушган деб роса титкилашди. Ароқ ишлаб чиқарадиган цехларим шаҳардан ташқарида. Уни ўзим, ўғилларим билади. Барибир, меҳмон қилиб, совға-салом билан жўнатдим..."

– Ўчирасанми, йўқми овозингни?! – бақирдим фониим ошиб. Йўқол! Аблаҳ! Иккинчи қорангни кўрмай! Аҳмоқ. Лўттибоз!!!

Овозим баланд чиқаётганини эшитиб ўғлим чопиб келди.

– Олиб чиқиб ташла бу итни, – дедим ҳансираб.

Ўғлим Мардонни қўлидан ушлаб олиб чиқиб кетди.

Бу мен билган манзараларнинг эна кичкинаси. Бойлик изидан қувиб, не-не расво ишлар билан шуғулланиб юрган каслар озми?! Қайси шаҳарга борма – тиқилиб ётибди. Уларнинг қармоғига илинаётган ёш-ёш қизлар камми... Тақинчоғу совғаларга ўч бўлган қиз-жувонлар маишат ботқоғига ботмоқдалар.

Эй, гўшак, сенга айтаяпман. Бу беҳаё кинолар ёшларни қаёққа бошлаяпти? Ҳамманинг ҳам бардоши бир хил эмас-ку. Ўзини тия биладиганлари ҳам бор. Лекин бу иллат болалагандан болалаб, муҳитни бузаяпти. Унинг олдини олиш йўлини қанча излама, тўхтатишнинг ҳеч иложи йўқ. Мамлакатга яширин йўллар билан кириб келаётган яланғоч, беҳаё расмлар ва касеталар оқимини ким тўхтата олади?! Де Саднинг расволарча ёзилган китобини ўқиётган одамлар ҳаёт тўғрисида нималарни ўйлаяпти? Ёки бу ўтиш даврими? Инсон зотига тўғри келмайдиган бу жоҳилликни инсоният бошидан кечириши керакми?!

Бир пайтлар буюк ҳинд ёзувчиси: "Эй Аллоҳ, ҳеч қачон Ҳиндистонга Мопассан келмасин", деб илтижо қилган экан.

"Ўғил болани кўп пул, қиз болани кам пул издан чиқаради", дегани рост. Тарбия қачон бузилган? Бой бўлгин-да, муҳитни истаганингча бузавер, дегани эмас-ку?! Бу касалликларни даволашнинг иложи борми?! Иложи бўлса нимани кутаяпмиз?!"

Дуд, дуд, дуд...

...

Сукунат. Бошим қизиб кетди. Соат миллари тўртни кўрсатмоқда. Ҳеч ким билан хайрлашмай уйга жўнадим.

Нега мен гўшакни олганда фақат қора доғларни кўраяпман? Хаёлимда олдингидай мавж урувчи соф, тоза фикрлар ўрнига ҳаёт оқими нуқул иллатлардан иборатдай туюлаяпти. Ўзи кимман? Бу дунёга нимага келдим? Ёруғ дунёга келишим менинг ихтиёримда эдими? Вужудимни қамраб олаётган, менга таҳдид солаётган ваҳималар қаёқдан келаяпти? Энди нималарнидир англаб ета бошлаганимда ёруғ оламдан нечун кўз юмишим керак? Нима учун ҳад-ҳудудсиз коинот тизимида, ҳеч қандай қадриятларга эга бўлмай, тасодифларга тўла ҳаётнинг оддий ўйинчоғига айланиб қолишим, умримнинг самарасиз ўтиб кетишига йўл қўйиб беришим керак?!

Нега?!...

Шунча йиллик ҳаёт тажрибасига эга бўлган мендек одам ҳам бу саволларга жавоб топишга қийналар эдим. Юк жуда-жуда оғир, уни кўтаришга илм етишмасди. Илм бўлганда ҳам ботиний илм йўқ. Ер юзидан ҳозирги кун маълумотларига кўра етти миллиард

одам яшашини инobatга олсак, шу одамлар яна юз йилдан кейин ном-нишонсиз тупроққа қоришиб йўқ бўлиб кетишини, улардан саноклигина номлар, яъни тараққиётга ҳисса қўшган (олимплар, ихтирочилар, шоирлар, ёзувчилар, рассомлар ва ҳ.) ларнинг номлари қолишини эсласам, ўшаларнинг бири-да мен ҳам, ном-нишонсизлар сафида йўқ бўлиб кетаман дердим. Ўрнимизга худди бизларга ўхшаган яна тўққиз миллиард одам қайтадан дунёга келиб, борлиқда бу ҳолат неча бор такрорланиши ажабланарли. Бундан дунёга нима фойда?!

Эй, тинчгина ўз оиланг бағрида, ойнаи жаҳонда ҳар хил сериалларни кўриб, ҳалол-покиза яшаётган эдинг-ку. Қайт шу ҳаётга...

Эҳ, тезроқ тафтишчилар ишини тугатсалар эди. Бироз дам олган бўлардим. Бутун танам, асабларим зўриққандан зўриқаяпти...

* * *

Ишга барвақт келдим, ҳамишагидек узундан-узок иш, тушунтиришлар, қоғозбозлик.

Ишхонамда ўзимга ўзим ҳисоб бериб, радионинг овозини кўтариб қўйдим. Радиодан майин мумтоз куй янгради. Оҳанги шу қадар ёқимли, худди бу куй менга ором бериш учун таралаётгандай эди, ёмон хаёллардан ўзимни чалғитишга уриндим. Мусиқа қалбимдаги ваҳимани сиқиб чиқарди гўё...

Хонамга тафтишчи кириб келди. У радионинг овозини бироз пасайтирди-да:

– Мумтоз куйларни ёқтирар экансиз-да, – деди рўпарамдаги стулга ўтириб: – Текширувни якунлаш арафасидамиз. Ҳисоботлар бўйича эътирозим йўқ. Қанийди, ҳамма ҳисобчилар сиздай ишлашса. Кўп ташкилотларни текширганман. Ҳеч қайсисидан қониқмаганман. Ўчириб ёзишлар, бошланғич ҳужжатлардаги чалкашликлар, ҳужжатларни тўлиқ тақдим этмаслик текширувни орқага суради ва мураккаблаштиради. Сизда ҳаммаси оддий, жой-жойига қўйилган. Андоза сифатида кўрғазмага қўйса арзийди.

– Раҳмат, – дедим фикрларимни бир жойга тўплаб қаршимда турган, мендан ўн беш ёшларча кичик йигитнинг юзига боқарканман. У жуда хотиржам. Эгнидаги формаси ўзига ярашган. Енги калта қўйлагидан бақувват мускуллари унинг кучга тўлганлигини кўрсатиб турарди. Унга бир оз қараб турдим-да: "Савол берсам бўладими?" – деб сўрадим.

– Марҳамат, қўлимдан келса жавоб бераман, – деди у мулоимлик билан.

– Ойлигингиз қанча?

– Шартми жавоб беришим, – деди у ажабланиб. Қуюқ қошлари чимирилди.

– Жавоб бермасангиз ҳам майли, шунчаки сўрадим-қўйдим, – дедим.

– Сиз менинг янги машинада юганимни кўриб шу саволни бераяпсиз чоғи? – деди.

У безовталана бошлади. Ноқулай ҳолатдан чиқиш учун бўйинбоғини тўғрилаган бўлди-да, ўзини хотиржам тутишга уринди.

– Узр, ноўрин саволим учун. Кечиринг мени, бекорга кирмадирсиз? Хизмат? – дедим.

– Менга сизнинг иш услубингиз ёққани учун айрим ўзимга боғлиқ нарсаларни сўрагани кирган эдим. Малол

келмаса, тушунтирсангиз, пишиқ ғишт ишлаб чиқариш бўйича тежамли, арзон лойиҳаларни сиз яратган экансиз. Бу борада ажойиб натижаларга эришибсиз.

Сиз ҳақингизда кўп одамлардан эшитдим, қайси ғишт заводига бормай, бу Эрқор аканинг лойиҳаси бўйича қурилган дейишади. Ҳақиқатан ҳам, шу кеча-кундузда улар жуда яхши натижа бераётганига ўзим гувоҳман. Мен ҳам пишиқ ғишт ишлаб чиқарадиган корхона очмоқчиман. Ўзингиз бош-қош бўлсангиз, харажатлари менинг ҳисобимдан, – деди у паст овозда.

Мен иккиланмай унинг юзига қараб: "Йўқ", – дедим.

– Нима учун ўйлаб кўрмасдан рад жавобини бераёпсиз?

– Сабаби шуки, сиз ёшсиз, қолаверса, нозик жойда (солиқ идорасида демадим) ишлайсиз. Ишлаб чиқаришнинг моҳиятини билсангиз-да, унинг манбаларини билмайсиз. Билганингиздан кейин эса, жиноят йўлига кира бошлайсиз. Кейин қайтиш қийин. Шунинг учун тинчгина ўз ишингизни давом эттирганингиз маъқул.

– Сиз бу ерда ишлаб жиноят қиляёпсизми? – деди унинг важоҳати ўзгариб.

– Йўқ, жиноят қилмаяпман, жиноятчиларнинг орасида ишляпман, – дедим кўзимни лўқ қилиб.

– Қандай жиноятчилар? Нега биз кўрмадик? Ким улар? Бизга айтинг, чора кўрайлик? Мен сизни тушунмадим. Шунча йилдан бери бирга ишлаган одамларни қандай қўрқмасдан жиноятчилар дейсиз!

– Ҳазиллашдим, – дедим хотиржам. – Сизни синамоқчи эдим. Жуда хушёр экансиз. Ёшлар шундай бўлиши керак. Доим сергак, ҳар қандай хавфга зарба беришга тайёр туриши шарт. – Ўрнимдан туриб, кўлини маҳкам сиқиб қўйдим. У нима қилишини билмай, каловланиб ўрнимдан турди. "Қизик, жуда қизик", – деди-да, хайрлашмасдан чиқиб кетди.

Ҳа, солиқчи укам, жуда қизик. Энг қизиги шу ердаки, ҳамма балони билиб турибсан. Пишиқ ғишт ишлаб чиқаришни обдон ўрганиб, менинг олдимга кирдинг. Аввал бу содда лойиҳаларни ким яратганини, қуёш нурида текинга қуриётган хом ғиштларнинг ҳисоб-китобини қилиб хумдонларга жойладинг. Пишиқ ғиштлар жарақ-жарақ пул бўлиб тинчингни бузди. Келаятган фойда ҳисобсиз эканлигини англаб етдинг. Кейин менинг олдимга келиб, ака, корхонани қурайлик, ўзингиз бошқарувчи бўласиз, дединг.

Соатга қарадим, соат миллари учни кўрсатмоқда. Телефон жиринглаши билан, гўшакни олдим. Вужудимни жунбушга келтирувчи, ўзимни ғойибона қўлловчи, кўрғоним десаммикан? Нима десам ҳам, мени тоқат билан эшитувчи, сўзларимни бўлмай, барча ҳасратларимни бирга тингловчи, эй овозсиз, тилсиз, қулоқсиз, кўзсиз, жарангсиз, жонсиз ҳамроҳим. Сенинг бир соатлик ташрифинг, менинг йигирма уч соатлик умримдан буюк.

"Хаёлларим пайҳон-пайҳон, ўйларим сарсон, кўнглим-чи вайрон-вайрон. Ичимда яшар бир одам, ташимда яшар бир одам. Иккиси ҳам менман-ку. Яйраган ҳам мен бўлдим, яйрамаган ҳам мен бўлдим. Қақшаган ҳам мен бўлдим, қақшатган ҳам мен бўлдим. Ўзлигини унутиб яшамаган ҳам мен бўлдим. Ўзгаларга ўз бўлган, тузлигига туз бўлган, шўр пешона мен бўлдим. Ҳай, айтайин нелардан, сўздан қайтган мен бўлдим. Юра-

гим пора-пора, танам қалтирар, қара. Бу аҳволда куним ўтар, не чора? Яна қанча яшайман, Худо билар. Борлигимга шубҳам бор, гумонларим минг пора... Эй парилар-парилар, сўзланг, жим туриш етар..."

Негадир жим бўлиб қолдим. Тилимга қуйилиб келаятган сўзлардан ўзим ҳам таажжубланиб соатга қарадим. Соат ўн беш дақиқа кам тўрт.

Бурнимдан қон кела бошлади. Чап кўлим билан стол тортмасидан пахта олиб бурнимга тикдим. Қон тўхтагандай бўлди. Гўшакни стол устига қўйиб, эшикни қулфладим. Мени бу ҳолатда кўришларини хоҳламас эдим.

Анча вақт осмонга қараб турдим. Бурнимни, юзимни совуқ сув билан ювдим. Қон тўхтади. Келиб гўшакни олдим.

"Ҳаммасини сезиб турибсан-а?"

Мени қандай аҳволга солдинг. Ёки шаънингга ножўя сўзлар айтдимми?

Устингдан кулдимми?"

Дуд-дуд...

Жимлик. Соат тўрт.

Ўзимга келишим анча қийин бўлди. Кимлардир хонамнинг эшигини тортиб кўрди, тақиллатди. Сассиз ўтиравердим.

Соат олтиларда уйга қайтдим.

Рафиқам мени кўриб:

– Рангингиз оқариб кетибди, нима бўлди? Мазангиз йўқми? – деб саволга кўмиб ташлади.

– Ҳа, негадир мазам йўқ, – дедим жавоб беришдан қочиб.

Юмшоқ кўрпага ўралиб, ухлаб қолибман...

Эртаси куни тонгда ишга боришим билан, мени Карим Суярович сўраётганини айтишди.

Хонада текширувчилар ҳам бор эди, бошлиқ чақчақлашиб нималарнидир муҳокама қиляётган экан. Ходимлар билан саломлашиб бўш стулга ўтирдим.

Карим Суярович менга синчиклаб қаради-да:

– Мана, текширув далолатномаси, танишиб, имзо қўйиб беринг, – деб бир нусхани кўлимга тутқазди.

Далолатнома ҳайрон қоларли даражада ёзилган эди.

Гўё ҳужжатлар асосида текширилганда ишчи-ходимлардан ушланадиган даромад солиғи кам миқдорда ушланган. Айрим ойларда, ушланган солиқ йиғими ўз вақтида солиқ идораси ҳисобига кўчирилмаганлиги сабабли ҳар кечиккан кун учун жарима солинган эди. Маҳсулот сотишдан олинадиган ягона солиқ бўйича ҳам солиққа тортиладиган сумма камайтириб кўрсатилган ҳоллар мавжуд. Ўқидим: "Ташкилот ҳисобидан солиққа ундириладиган жами сумма қўлланилган жаримаси билан 1240000 (бир миллион икки юз қирқ минг) сўм ундирилсин. Ташкилот раҳбари, бош ҳисобчиси йўл қўйилган нуқсонлар учун маъмурий жавобгарликка тортилиб, беш минимал иш ҳақи ҳисобида жарима ундириб олинсин".

Ажабланиб солиқ инспекторига қарадим. Бошлиқ нимадир дейишимни билди-да:

– Эрқор Орипович, юринг хонангизга, сизга баъзи нарсаларни тушунтириб бераман, – деб мени хонамга бошлади.

– Биласизми, – дея гап бошлади у. – Агар ҳозир шу далолатномага имзо қўймасак, аҳвол чатоқ. Со-

тилган маҳсулотларнинг баъзилари кирим қилин-маганлигини аниқлаган. Бундан ташқари, омборхонадаги камчиликларни ҳам далолатномага ёзишса, солиқдан катта миқдорда қарз бўлиб чиқамиз. Биз ўзаро келишдик.

Хужжатлар бўйича далолатномада қайд этилган камчиликлар йўқ бўлса ҳам, ўзим рухсат бердим. Оппоқ деб ёзиб кета олмайди-ку. Сиз иккиланмай имзо қўяверинг, бу ёғига ўзим кўндаланг, – деди бошлиқ асабийлашиб.

– Мен тушуна олмапман, Карим Суярович. Агар мен билан маслаҳат қилганингизда, далолатномани бошқачароқ қилиб ёзишига кўндирардим. Ҳойнаҳой, анча-мунча харажат қилгандирсиз, – дедим ўзимни хотиржам тутиб.

– Сиз имзо қўйиб беринг. Вассалом, – буйруқ оҳангида деди Карим Суярович.

– Йўқ, – дедим шартта. Қандайдир ички куч шу сўзларни айтишга ундади мени.

– Мен, хужжатларда акс этмаган, ёлғон далолатномага қўл қўймайман, – дедим. Карим Суярович худди айбини тезгина бўйнига олган одамдай:

– Шунча йил бирга ишладик, ака-укачилик ҳурмати мени шарманда қилманг. Энди барча маҳсулотларни тўлиқ кирим қилдираман. Бунақа чўнтагимдан пул тўлаб ишлаш ўзимнинг ҳам ҳиқилдоғимга келди. Ишонинг менга, – деди ялинган оҳангида.

– Мени озроқ ёлғиз қолдириб, ўйлаб кўрай, – дедим. Карим Суярович чиқиб кетди.

Хўш, қўл қўймасам нима бўлади? Демак, ишдан кетаман. Кейин-чи? Қаерга иш қидириб бораман?! Бу эски най кўп вақтдан бери бир хил куйини чалаётган бўлса...

Бошингни кўп қотирма, далолатномага имзо қўй. Мендаги охирги ўй ўз ҳукмини ўтказди. Ҳақиқатдан кўрқоқнинг кўрқоғи эканман, далолатномага имзо қўйдим. Котибани чақириб, қоғозларни бошлиққа олиб боришини айтдим.

Бутун танам зирқираб, шу қадар ночор, ҳеч кими йўқ, суянчиқсиз кимсадай нотавон эканлигимдан уялиб кетдим. Мен ичимдаги бу ўйларимни ўзгартира оламанми? Уларнинг гирдобиди парча-парча бўлиб йўқолиб кетмайманми? Ҳозир борманми ўзи? Яшашим ёлғон, сўзим алдовлардан қурилган. Йўқ ҳисобиман. Бу тушкунликлар хаёлимга қаёқдан келаяпти? Охири борми? Миямга бостириб келаётган қора қуюндан қутулишнинг чорасини излардим.

Чалғишим учун шоирнинг телефон рақамини тердим.

– Ассалому алайкум, муҳтарам шоири олам. Соғликлар яхшими? Сизни жуда соғиндим. Ҳозир қаердасиз?

– Ваалайкум ассалом, Эрқор ака. Ишларингиз яхшими? Янгамлар, болалар омонми? Ҳозир пойтахтдаман. Яқинда бораман, албатта учрашамиз. Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Тез кунда учрашгунча, хайр.

Гўшакни қўйдим. Шоирнинг овозини эшитиб тетиклашдим. Кучимга куч қўшилиб, кайфиятим кўтарилганини сеза бошладим.

Ички телефон зиринглади.

– Эрқор Орипович, меҳмонлар билан тушлик қилсак девдим. Овлоқ бир ошхонага овқат буюрганман.

Бирга борсак. Нима бўлганда ҳам хайрлашув кунини, – деди Карим Суярович.

– Раҳмат, мен ўзимда бўламан. Сизлар бемалол тушлик қилаверинглар, узрим бор. Хафачилик йўқ, – дедим.

Яна ёлғизлик. Энди Карим Суярович ҳақида ўйлаб кетдим. Карим Суярович ёш бўлса-да, ҳамма соҳага қизиқувчи, ҳаётнинг паст-баландини ўзича талқин қиладиган, раҳбарлик унга ота касб эканлигидан мағрурланиб юрадиган зотлар сирасига киради.

У ишлаб чиқаришни оёққа қўйиш мақсадида каттагина сармоя сарфлади. Эндиги нияти корхонани тўлиқ хусусийлаштириб олиш.

– 25 фоизи давлат улуши бўлса, 10 фоизи ишчи-ходимларники, қолган 65 фоизи Карим Суяровичнинг мулки ахир. Унинг менга ёқмайдиган жиҳати, хотинларга ўчлиги. Аёллар ҳам пули кўплигини билиб, ортидан югуришади.

Хатто баъзилари адашиб менинг хонамга ҳам кириб қолишади. Суқсурдай ёшгина жувонлар тарадудланиб мени бошлиқ деб ўйлайди шекилли, чақирган экансиз, деб гап бошлайди. Шундан биламанки кўпчилиги Карим Суяровични кўрмаган, танишиш мақсадида келган бўлади. Булар учун ҳаёт лаззатдан иборат. Карим Суяровичнинг назарида севги қорин тўйғизмайди. Ҳирс-ҳавасга қоришган туйғулар қўшилганда шунга ўхшаш, одамнинг қорни очганини англатувчи ширин иштиёқ пайдо қилади. Қорнинг тўйдими, унутасан, лекин биласанки, қорнинг яна очади. Қоринни доим тўқ сақлаш танга зарар, шунинг учун оч қолиб, овқат ейиш ажойиб "лаззат" бағишлайди. "Муҳаббат оҳ-воҳлар билан бошланиб, эснаш билан тугайди", деган ақидага жуда ўхшаш.

Ҳозирча котибасини беш марта алмаштирди. Билмадим, яна неча бор алмаштираркин.

Моҳира негадир кўпроқ ишлаб қолди. Унинг келишган қомати, кўрки менман деган эркакни ўзига жалб қилади.

Карим Суярович нозиктаъб Моҳирани очиқчасига ҳаммадан қизғанади. Ўзича унинг қаерга борганини, дам олиш кунлари нималар билан шуғулланишини одам ёллаб бўлса ҳам, кузатиб юради. Хуллас, Карим Суярович бировларга ўзини хафа қилдирмайдиганлар тоифасидан.

Бу фикрларимнинг гўшакка қизиғи йўқ. Мен ҳам шунчаки ўйладим, холос.

Таътилга чиқиш ҳақидаги аризамни олиб, Карим Суяровичнинг қабулига бордим. Тушлик аллақачон тулаган. Котибадан сўрадим:

– Ўзларидами?

– Ҳа, – деди Моҳира менга жилмайиб. Юзининг тиниқлиги, юнон маъбудаларини эслатувчи чеҳраси, кўзларидаги беғуборлик. «Ё алҳазар, Моҳирани Карим Суяровичга боғлаган ришта нима экан? Ўйладим. Албатта гўзаллиги», деб ўзимча пичирладим. Ичкарига кирдим.

Карим Суяровичнинг кайфияти жойида. Меҳмонлар билан яхши базм бўлган шекилли, юзига қизиллик югурган эди. У телевизордан Москванинг спорт каналда берилётган теннис ўйинини томоша қиларди.

Мен тик турган ҳолатда аризамни Карим Суяровичга узатдим.

У аризамни кўлига олиб ўқиди-да:

– Ҳозир таътилга чиқишнинг мавриди эмас, – деди. – Банкдан шу кеча-кундузда қарз оламиз. Банк бошлиғи билан келишганман, имтиёзли қарз беришга рози бўлди. Қарз олишга тааллуқли ҳужжатларни тайёрлаб банкка боринг. Хоҳласангиз, ишни эртага эрталабдан бошланг. Кейин аризани кўриб чиқаман. Маъкулми! – деди думалоқ, айна вақтда қизғиш тус олган юзини менга қаратиб.

– Мени тўғри тушунинг, Карим Суярович, кўпдан бери ўзимни жуда нокулай ҳис қилаяпман. Бирон яхшироқ клиникада тиббий кўриқдан ўтишим керак. Гап соғлигим тўғрисида кетаяпти. Ҳужжатларни муовиним рисоладагидек тайёрлаб олади.

– Йўқ. Мен муовинингизга ишонмайман. Унинг оғзида гап турмайди. Моҳирани ҳам менга қарши қайраётган сизнинг муовинингиз. Ҳужжатларни ўзингиз тахланг. Пулни ҳисоб рақамга туширинг-да, бемалол дам олишга бораверинг. Моддий ёрдам пули ёзиб бераман. Ахир даволанишга пул керак-ку?!

Хонадан чикдим. Банкка тааллуқли ҳужжатларни тахлашга киришдим. Соат тўртдан кейин банкка бораман, ҳужжатларни бемалол шу бугун топшираман. Банк ҳақидаги фикрим ниҳоятда нохуш. Банк билан боғлиқ ишлар кўпинча жанжал билан битар, баъзан бошлиқнинг ўзи аралашиб ишни тинчитар, кўпинча келишмовчилик юзага келарди. Ишчи-ходимларга маош олганимизда нақд пул йўқ деса, бирон ташкилотга махсулот олиш учун ўтказиладиган пулни вақтида ўтказмай ҳафсалани пир қилар эди. Бу можаролар ҳар куни бўлмаса-да, ойига уч-тўрт мартаба бўлиб турарди.

Соатга қарашга юрагим бетламасди. Назаримда телефондаги номаълум шахс, мен ҳақимда кўп маълумотларни биладигандай, қандайдир нохуш воқеа бўлишини ич-ичимдан сеза бошладим. Қанчалик ўзимни хотиржам тутмай ичимдаги тошқин, катта ташвиш юзага келишидан хабар берарди.

Телефон жиринглади. Соат уч. Гўшакни олдим.

...Жимлик. Негадир унга дардларимни тўкким келмай қолган эди. Нима бўлганда ҳам бир соат гапиришим, унинг менга бўлган тоқатини ҳурмат қилишим керак, деб ўйлайман.

Олис болалигим ҳақида гап бошладим.

"Мен Эрқор 1950 йилда қиш ойида Тошгузар қишлоғида туғилдим. Отам Ориф ўғли Элдор 1918 йилда, онам Аҳмад қизи Хурсанд 1926 йилда шу қишлоқда чорвадор оиласида дунёга келган.

Улар уруш тугаши арафасида оила қуришган. Опам Оймеҳр 1948 йилда, синглим Машар 1956 йилда, кичик синглим Гулнор 1958 йилда – айна юрт қашшоқлашиб, одамларнинг қорни нонга тўймаган даврда туғилишган.

Отамнинг от араваси бўлиб, бизнинг оиламиз, қолаверса, бутун қишлоқнинг оғир кунларида мадаккор бўлганини, турмушнинг аччиқ қийинчиликларини енгилда катта хизмат кўрсатганини, ҳали-ҳали одамлар оғзиларидан қўймай гапириб юришади.

Эсим кириб мактабга борганимда, отам менга янги кийим олиб берган. Тушдан сўнг уйга келсам, итимиз мени танимай уйга киргизмаган. Шуларни эсларканман, болалигимнинг энг бахтиёр дамлари баҳор бу-

лутидай шамолларга ўйин бўлиб ўтиб кетганини ҳис қиламан, холос.

Синфдан синфга аъло баҳолар билан ўтиб, ёшимга ёш қўшилган сари, турмушимиз ҳам фаровонлашиб борарди. Тўйиб овқат ердик. Мириқиб болалар билан ҳар хил ўйинларни ўйнар эдик: чиллак, ошиқ, зув-зув, бекинмачоқ, уруш-уруш, ланка, оқ теракми-кўк терак, подшо-вазир, соққа, мак-мак, пойга...

Саккизинчи синфга ўтгач, таътил вақтида қўшни қишлоқда яшовчи Фотима холамниқига меҳмонга кетдим. Икки ойки болалар билан ўйин гаштини суриб чопқиллаб юрганимда, холам келиб: "Эрқор, тез бўл, уйингга кетамиз, – деб қолди. – Уйинг куйди, болам", – деди-ю, уввос солиб юборди. Ўн тўрт ёшдаги ўспирин нима бўлаётганини тушунмай, вужудим титраб кетди. "Нега уйим куйди? Ким ўт куйди, холажон", деганимча уйимизга етиб келдик. Ҳовлимизда бутун қишлоқ йиғилган, хотин-қизлар "ув-ушлаб" йиғлашади. Деворга тўртта тобут суялган. Иккита кичик, иккита каттароқ ёғочдан ясалган бу хунук тахталарни ҳали-ҳали нафрат билан эслайман.

Наҳотки ўт тушган бўлса, нега ёнгин кўринмайди. Юрагим шувиллаб, жойимда ўтириб қолдим. Катта момом (менинг киндигимни кесган) Беғам момо бошимни уқалаб: "Эрқоржон, сен омон бўл, Худойим уларнинг умрини сенга берсин. Ўзингни тут, гавдангни кўтар, сен йигит кишисан, сен эрсан, йигитлар, эрлар йиғламайди, болам. Бевақт ўчган уйнинг чирогини энди сен ёқасан. Отанг ҳам йўқ, онанг ҳам йўқ, сингилларинг ҳам йўқ. Опанг мажруҳ, касалхонада. Ўзингни ушла, болажоним", – деб уввос солиб йиғлайди.

Кўзларимга бир қатра ҳам ёш келмасди. Гўё ёш кўзимда музлаб қолгандек эди. Момомнинг дийдиёлари, эркаг-у аёлларнинг фарёди ҳам бу музни эрита олмади. Қанча вақт ўтганини билмайман. Мени уйга олиб киришди. Уйнинг тўрида отам чиройли, қора соқоли ўзига ярашган, уйқуга кетган одамдай ётарди.

– Отанг билан хайрлаш, – деди елкамдан тутиб амаким.

Мен тош ҳайкалдай қотиб қолгандим.

Мени бошқа хонага киритишди. Онагинам гулдор матога ўралган, фақат юзи очиқ, худди менга қараётгандай эди. Ёнларида иккала синглим ҳам матога ўралган, юзи очиқ, тепага қараб ётишарди. Тамоман ўзимни йўқотиб қўйдим. Мозор тепасидагина ўзимга келдим. Худойшукур амаким қўлимдан тутиб, олдин отамнинг қабрига, кейин онам ва сингилларимнинг қабрига бир сиқим тупроқ ташлатди. Хаёлимда яшин тезлигида "Опам қани? деган мудҳиш садо янрагандай бўлди. Амаким сезди шекилли:

– Опанг касалхонада. Худога шукур, ҳозирча яхши, – деди бошимни силаб. Юрагимни бир умрга мажруҳ қилган бу манзара умрбод кўз ўнгимда, то қиёматгача унутмайман...

Шу билан менинг ўсмирлигим якунига етди. Бирданига катта одамлардай, ташвишларга кўмилган қиёфада улғайган эдим. Момом бекорга уввос солиб йиғламаган экан, эр бўлдинг деб. Мен йигитликни сакраб ўтиб, ўзимни кап-катта эркақдай тутардим.

Опам анча ўзига келиб уйга қайтди. Ундан нима воқеа юз берганини сўрашга қўрқардим.

Амакимнинг айтишича, отам бозордан сара бугдой дони олиб, уни тегирмонда ун қилдирган. Мен бўлмаган икки ой ичида онам тегирмон унидан нон қилиб ёлганлар, ҳаммалари ейишган. Баъзи ҳамсосяларга ҳам улашганлар. Ун захарланган экан. Улар оз истеъмол қилганлиги сабабли касалхонада даволаниб соғайиб кетишган. Шифокорлар опамнинг тирик қолганига ҳайрон. Ёш бўлгани учун захарга қарши кураша олган, дейишади.

Амаким отни ва аравани сотиб, бизнинг камқўстимизга ишлатдилар. Холам келиб опамни ўз уйига олиб кетди. Амаким менинг ҳовлида қолишимни, агар кетсам, уй бузилиб кетишини тушунтирдилар. Ёлғиз ўзим катта, хувиллаган уйда яшарканман, тақдиримда ўсмирлигимдан ёлғиз яшаш битилганини у вақтлар тушунмас эдим.

Опамни ўн етти ёшида кўшни қишлоққа турмушга беришди. Менга поччам бўлгучи одам умуман ёқмасди. Шу сабабли опамникига бормас эдим.

1967 йилда мактабни битирдим. Мен учун қишлоқда яшаш ниҳоятда оғир кечарди. Отам, онам, сингилларимнинг ҳаётдан бевақт кўз юмгани кўз ўнгимда такрор-такрор намоён бўлаверарди. Тунлари тушларимга кириб, аллақандай мудҳиш воқеалар ичида яшардим. Тенгдошларимга кўшилмасдим. Ёлғиз ўзим ғамгин ўйларга ботиб, гўё юз берган ҳамма воқеаларга ўзимни айбдор ҳисоблардим. Ёлғизлик мени ўз қаърига тортиб, рангимни сомон рангидай хазон қилиб кўрсатарди. Бундан ташвишланган опам қайнонаси билан келиб, мени уйга олиб кетишга кўндирмоқчи бўлди. Кўнмадим. Шаҳарга ўқишга кетаман, деб оёқ тираб туриб олдим. Саратон ойининг охирларида бор-будимни тўплаб мен учун нотаниш бўлган шаҳарга жўнадим. Опамнинг қистови билан ўзим истамаган, умуман қизиқмаган иқтисодчилик бўлимига ҳужжатларимни топширдим. Имтиҳонлардан ўтдим. Ниҳоят, талаба бўлдим. Менинг ўқишга киришим келгуси ҳаётимни ўзгартириб юборишини, мурғак тасаввуримга сиғмаган турмушнинг аччиқ ҳақиқатларини англасам-да, бу мен учун қизиқарли ҳаётнинг бошланиши эканлигини билмасдим.

Опам ўқишни битиришим арафасида оламдан ўтди. Ортидан чирқиллаб, икки қиз, бир ўғли қолди. Менинг нотавон ёшлигим шундай яқун топди. Мен энди шаҳарлик эдим.

Менинг мураккаб ва фожеали ўтган ёшлигим ҳимояга ниҳоятда муҳтож бўлса-да, атрофдан суянчиқ топа олмасдим. Қариндош-уруғлар ўз йўлига, улар ҳол сўрашади, насиҳат қилишади, ўзларича йўл кўрсатишади.

Начора, 1970 йил декабр ойларида газ таъминоти бошқармасига оддий ҳисобчи бўлиб ишга жойлашдим. Менинг шаҳардаги иш фаолиятим аянчли ёлғизлик гирдобига ботган ҳолда бошланди. Болалигимдан прокурор бўлишни орзу қилардим. Ҳечқиси йўқ, иқтисодчи бўлдим...

Айни баҳорнинг қизғин палласи, ҳамал ойи. Қирлар кўм-кўк билан лолақизғалдоқларнинг чандон очилган даврда ҳарбий хизматга чақирилдим. Москвада катта шаҳарда ўтган икки йиллик ҳаётим, одамларга бўлган меҳр-муҳаббатим тубдан ўзгариши, мустақил яшаш ва дадил ишга киришиш учун ҳаёт мактаби вазифасини ўтади десам, янглишмайман. Ҳарбий қисмда

олти ойлик курсга қатнаб, ёғочсозлик бўйича ўқиб, хунар ўргандим.

Мен ҳали ўз йўлини излаётган, ёшлиқда ота-она меҳрига тўймаган ўспирин бўлсам-да, қатъиятли, ўта вазмин, бир ишга киришишдан олдин обдон ўйлаб оладиган кап-катта одамга айландим.

Хизмат тугагандан сўнг Москвада қолсам ҳаётимда қандай ўзгаришлар юз беришини сезар, бу катта шаҳарда қолиш учун албатта шу шаҳарда яшайдиган қизга уйланишим, уйланадиган қизим ўзимга мос, мени тушунадиган, оқила, ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватловчи ҳамфиكر дўст бўлса, гоё ажайиб бўларди, дердим.

Аслида ҳаётнинг бу узун-қиска йўлларида мени нималар кутаётганини билмасдим. Мен кўпроқ китобий ўйлардим. Шу қиска давр ичида жуда кўп бадиий асарлар ўқидим. Худди китобдаги қаҳрамонлар каби, орзуларим оғушида сузиб, гоҳ Ўзбекистоннинг беғубор осмонида, гоҳ Россиянинг булутга бурканган қуюқ ўрмонларининг тепасида парвоз қилардим.

Ниҳоят мен кутган, бир қарорга келишим керак бўлган кун ҳам келди.

1973 йил май ойида аскарлик хизматимни тугатдим. Москвада, хизматдош дўстларимникида навбатма-навбат қолиб бир ой яшадим. Бутуниттифоқ қурилишларига ишга кетаётган тенгдошларим билан танишдим. Уларнинг мамлакат равнақи йўлида хузур-ҳаловатидан кечиб, БАМга, Уралга, Ўзбекистонга йўлланмалар асосида жасорат билан сафарга отланиши мени аниқ фикрлашга ундади.

Москвада қолсам қандай иш билан шуғулланаман, қурилишларда ишлайманми? Кейин-чи?

Бу олис ўлкада қолиб кетсам, олдимга қўйган мақсадларим нима бўлади? Отамн, онам, сингилларим, боболаримнинг қабрлари Ватанимда бўлса-ю, мен бу ерларда ризқимни излаб юрсам... Эрқор, яхшилаб ўйлаб кўр. Сенинг жойинг туғилган юртингда. Ватанга қайт. Ҳаммасини бошидан бошла, деган нидо ич-ичимдан қуйилиб келаверарди.

Июн ойининг охирларида Москва-Тошкент самолётига ўтириб, Ватанимга қайтдим.

"Мана сенга менинг мураккаб ва фожеали ҳаётим. Нега мени танладинг, гўшакдаги одам. Ҳамма қатори Худонинг бир ожиз бандаси бўлсам. Одамлар бир-бирларини алдамаса, иймонни арзимаган чақага сотмаса, дейман. Муллаларни, эшонларни кўрдим. Ўз манфаати йўлида ҳамма нарсага тайёр. Оғизларидан диёнат, инсоф, бировнинг ҳаққига хиёнат қилмаслик, охират ҳақидаги ваъз тушмайди. Амалда эса тескариси. Буни ҳамма кўриб турибди. Мен ҳам жим, бошқалар ҳам жим. Ҳамма жим, сен ҳам жим".

Дуд-дуд... гўшакни қўйиб қўйдим... соат тўрт.

Ҳужжатларни олдим-да, банкка жўнадим. Банк биниси шаҳар кўркига кўрк кўшувчи ҳашамдор кўп қаватли иморат бўлиб, корхонамиздан уч-тўрт чақирим нарида, шаҳар ичкарасида жойлашган. Конус шаклидаги бу иншоот ҳамманинг диққатини тартади. Ичкарига кираверишда посбонга рухсатномани кўрсатдим. Семиз юзли, иш формаси ўзига ярашмаган ходим ҳужжатимни бир оз ушлаб туриб-да:

– Соат тўртдан ўтди, ака, – деди рўпарада осилган катта соатни кўрсатиб. – Энди эртага соат тўққизда келасиз.

Мен шу банкнинг доимий мижози эканлигимни тушунтирдим.

Учинчи қаватга тез-тез чиқиб банк бошқарувчисининг хонасига етиб келдим. Котибадан ичкарига киришга рухсат сўрадим.

Қадди-қомати келишган, дид билан кийинган, йигирма ёшлар атрофидаги қиз: "Ҳозир", – деди-да, бошқарувчининг хонасига кириб кетди. Фурсат ўтмай қайтиб чиқди-да:

– Кириш, – деди.

Олдин ҳам иш юзасидан банк раҳбари билан кўп бор учрашганман. Хурматимни жойига қўйиб, қарши олди.

Қарз олиш бўйича Карим Суярович юборганини, ҳужжатларни олиб келганимни айтдим. Унинг хабари бор шекилли, қоғозлар ичидан аризани олди-да, имтиёзли қарз ажратилсин, деб имзо қўйди.

– Кредит бўлимига боринг, – деди мулоим оҳангда.

Раҳмат айтиб, мижозларга қарз бериш бўйича ҳужжатларни қабул қиладиган бўлимга ўтдим. Бўлим бошлиғи саломимга жавобан истар-истамас бошини қимирлатиб қўйди. Гўё соат тўртдан кейин нега ишлашга халақит бераяпти дегандай менга эътибор бермади. Қоғозларни олдига қўйдим. У аризага бир зум қараб турди-да:

– Имтиёзли?! – Ниҳоятда ажабланиб, худди биринчи бор бунақа сўзни ўқийтгандай, – имтиёзли кредит, шунақа кредит бор эканми? – деди, аёлларниқига ўхшаган ингичка овозда, қошларини чимириб.

– Ё тавба, бошқарувчининг эси оғиб қолганми дейман. Юқоридагилар бунга рухсат бермайди-ку! – У ўзи билан ўзи гаплашарди.

Бўлим бошлиғи худди бомбани ушлаб тургандай эҳтиёткорлик билан ҳужжатларни олдимига қўйди.

– Бунақа кредит йўқ! – деди буйруқ оҳангида.

– Буни бошлиққа айтиш, – дедим телефонга ишора қилиб.

– Керак бўлса ўзи чақиради. Олдин мен билан маслаҳатлашиб иш қилиш керак. Бу бўлимга бошим билан жавоб бераман. Қабул қилмади деб айтиш, – деди, кейин кал бошини силаб қўйди.

Мен бошқарувчи ёнига кириб, бўлган воқеани унга тушунтирдим.

Банк бошлиғи асабийлашиб, тугмани босди. Котиба кирди.

– Бадалбоевни чақиринг, – деди. Бадалбоев келгунча хонага узоқ жимлик чўқди. У келди-да, бошқарувчининг ёнига ўтирди.

– Хўш, Умарбой. – У "бой" сўзини урғу билан айтди. Қулоғимга "Ўммор" дегандай эшитилди.

– Битта акахонимиз бор вилоятда. У кишини сиз ҳам яхши биласиз, Карим Суярович. Агар у кишининг хожатини чиқармасак хафа бўладилар. Ҳужжатларни олинг-да, комиссияга тахланг. Кўриб чиқишади, бу ёғи бир гап бўлар, – деди у босиқлик билан.

– Жаҳонгир Маматович, мен-ку ҳужжатларни оламан, лекин марказ имтиёзли қарзга рухсат бермайди.

– Бу ёғини менга қўйиб беринг, сиз тезлик билан ўзингизга тааллуқли ишларни бажаринг, вассалом, – деди бошқарувчи буйруқ оҳангида.

Умарбой бўйинини эгиб хонадан чиқди. Изидан борарканман, ҳужжатларни мендан олиб, диққат билан юзимга тикилди:

– Қанчага келишилди? – деди яқинроқ келиб.

Мен бундан хабарим йўқлигини айтдим.

– Ҳа, ҳаммангнинг тилинг бир. Ахир сиз бош ҳисобчисиз, Карим Суярович сизсиз бу ишларни қила олмайди.

Мен елкамни қисиб қўйдим.

– Майли, ҳужжатлар қолсин, бир ҳафтадан кейин хабар олинг, натижасини биласиз, – деди у. Шу ерда хайрлашдик. Уйга кетдим.

Кайфиятимни хушлаш ниятида бадантарбия машқларини бажаришга киришдим.

Боққа чиқиб дарахларни томоша қилар эканман, имкони борича бўлган воқеаларни эсламасликка ҳаракат қилардим.

Менга энг қадрдон кунлар – шанба ва якшанба бўлиб қолди. Бу икки кунда бир оз бўлса-да, ташвишлардан, асабийлашишлардан, ўзимни-ўзим сўроқ қилишлардан чалғиб, ором олиш, ҳордиқ чиқариш гаштини сезаётганимни англаб борардим. Телефонда бўлаётган суҳбатлардан тез қутулишим керак. Таътилга чиқаман, шоирга телефон қилиб айтаман, пойтахтдан келмай турсин. Тез кунда ўзим етиб боришимни билдираман, деб ўзимни тинчлантирдим.

Эрталаб ишхонага келиб шоирга қўнғироқ қилдим:

– Алло! Элёржон! Ассалому алайкум, яхшимизсиз?! Мен Эрқор акангизман.

– Эрқор ака, зўрмисиз? Насиб бўлса эртадан кейин етиб бораман, – деди севиниб шоир.

– Элёржон, дўстгинам, иложи бўлса келмай туринг. Менинг ўзим жума куни бормоқчиман. Учрашсак, сизга сабабларини тушунтираман.

– Майли, кутаман сизни, – деди-ю, алоқа узилди.

Бугун ҳафтанинг иккинчи куни, яна уч кун бор йўлга чиқишимга. Бардам бўл, Эрқор! Ўзингни тут. Ҳали ҳаммаси олдинда. Кўрмагандай бўлиб кетасан. Бу кўпкарига ўхшаган талатўп уйинлардан қутуласан. Ўзимга тасалли бериб бошлиқнинг хонасига кирдим.

Карим Суяровичнинг кайфияти яхши, мен билан қуюқ сўрашди. Ўзим гап очмасдан:

– Кетишингиз аниқми? Билсак бўладими, қаерга, қайси мамлакатга бормоқчисиз? – дея ҳазил аралаш сўради.

– Насиб бўлса, пойтахтдаги бир оромгоҳда ҳордиқ чиқармоқчиман, – дедим мамнун бўлиб.

– Яхши, биз ажратган ёрдамларни олинг-да, тай-ёргарлигингизни кўринг.

– Айтгандай, банк бўйича ҳужжатларни топширдингиз-а?

– Ҳа, топширдим.

– Қачон йўлга чиқасиз? – деди, кетишимдан норозилигини унутиш мақсадида.

– Насиб бўлса, жума куни, – дедим ўзимни эркинроқ ҳис қилиб.

– Сизга оқ йўл! Соғлиқни асранг, – деди қўлимни қаттиқ қисиб.

Хонамга қайтишим билан чўнтак телефонимга хабар келди. Унда шундай сўзлар бор эди: "Сафаринг хайрли бўлсин. Хонадаги телефон рақамини чўнтак телефонинг рақамига алмаштир! Ўзингга яхши бўлади!"

Ё тавба! Бу нимаси? Аслида шу телефондан қочиб кетаяпман-ку?! Эй Худо, нима қилай? Ўзинг мадад бер. Бошқа чидай олмайман. Сабрим тугади. Ўзинг қўлла,

қудратингни кўрсат. Мендек беозор одамга кўрсатган кароматингга ишондим. Сен мен билан болалиқдан, эсимни таниганимдан бери биргасан. Ё, қодир Худо! Қилган гуноҳларимни ўзинг кечир. Агар жоним керак бўлса, бу тарзда олма, тавба қилдим. Тўқсон тўққизта номингни ёд олиб айтаманки, ўзинг кечир эй, Эгам!

Узоқ ўйладим. Охирги қарорим шу бўлдики, телефон компаниясига бориб, хонамдаги телефон рақамини ёнимда олиб юрадиган телефонга қўйдирдим. Ҳақиқатан ҳам, бирон қор-қол бўлишидан кўрқардим. Корхона ҳисобидан ён телефонимга кўпроқ пул ўтказдим. Бу можаролардан ҳали-вери кутулишим кийин эканлигини юрагим сезиб турарди.

Уйга бориб, қотиб ухлаб қолибман. Қўққисдан уйғониб кетдим. Хонада ёлғиз ётганим, ўз уйимда эканлигимга ишонч ҳосил қилиб, деворда осилган соат милларига қарадим. Бир дақиқаси кам уч. Қотиб ухлабман, ҳатто овқат ҳам емабман. Ён телефонимни олдим, соат уч. Телефоним ёқимли куй чалиб, овоз берди.

– Алло!

– ...

Қўнғироқ қилувчининг рақамига қарадим. Не кўз билан кўрайки, иш хонамдаги телефон рақами турар эди. Бу қандай мўъжиза? Менга телефон қилаётган одам ишхонамдаги рақамдан чиқаётганди. Ақлимга сиғдирилмасдим. Наҳотки у менинг хонамдан телефон қилаётган бўлса?

Жимлик. "Ҳа, қадрдоним, сенмисан? Бу энди ортиқча. Ахир бу телефонда бир соат гаплашиш қанча туради? Нима қилмоқчисан ўзи?" – овозим баландлаша бошлади. Бориб эшикни ичкаридан қулфладим. "Ҳой, шоввоз, ялинаман, ҳеч бўлмаса таътил вақтида тинч кўйгин. Қайтиб келганимдан кейин яна гаплашаверамиз.

Наҳотки сен ҳам менга шунчалар боғланиб қолган бўлсанг.

Умуман ақлга сиғмайдиган, қанча ўйламай, охири кўринмайдиган самарасиз ташвишларим сенга нима учун керак?"

Бироз жим турдим. Мен кашф қилган одам фариштанинг ўзгинаси. Нафас олиши, хўрсиниши.

– Энди мен билан бирга яшамоқчисан, шекилли. Яхши, лекин қилиб қўй, телефонга кетадиган харажатлар сенинг ҳисобингдан, – дедим кулимсираб.

Яна алжирашлар бошланди. Диққатимни бир ерга жамладим-да: "Яхшиси, сенга шоир дўстим Элёр ҳақида гапириб берай", – дедим.

Элёр мендан ўн ёшлар кичик. У билан танишган даврим ...80-йилларга тўғри келади. У шу вақтларда ҳам сара шоирлар қаторида турарди. Матбуотда кам кўринса-да, шеърлари ёшлар орасида кенг тарқалган. Унинг ғазалларини машҳур ҳофизлар кўшиқ қилиб куйлашади.

Биз бир вилоятдан бўлсак-да, у асосан пойтахтда яшарди, ижодининг энг гуллаган навқирон фасли марказда ўтди. У доим: "Шоир қишлоқда туғилади, шаҳарда ўлади, – дер эди. – Менинг юрагимга ҳамиша ёруғлик нуруни солган туғилган масканим, юртимдаги одамларнинг соддалиги, болалигимдан қалбимга муҳрланган бўлиб қолган қишлоғимнинг содда одамлари. Шу куч, шу ишонч ҳамиша мени кўллаб-қувватлайди", – дер эди.

Эсимда, 85-йиллар хизмат юзасидан пойтахтга бордим. Шоирни жуда изтиробда кўрдим. У ўзига сиғмас, бўлаётган воқеаларни телба-тескари баҳоларди. Ўзбек тили ҳақида, миллатнинг тақдири тўғрисида куйиниб, бу олчоқлар нима қилмоқчи ўзи, Ўзбекистонда яшасанг-у, ўзбек тилида бирон-бир муассасага мурожаат қила олмасанг? Нималардир қилишимиз керак. Воқеалар кўр-кўрона фақат кўрсатмалар асосида давом этиши мумкин эмас. Хўш, Эрқор ака, айтинг, корхонамизда қанча ўзбек ишлайди? Мингтами, икки мингтами – бунинг аҳамияти йўқ. Хужжатларнинг тўлдирилиши, йиғилишлар рус тилида бўлади. Нега? Одамлар тушунса, тушунмаса, бошини тебратишиб маъқуллашади. Раҳбарларга бунинг қизиғи йўқ. Улар мансабдан кетмаса бўлди. Шу ҳам адолатданми? Қачонгача чидаш мумкин? Бу юртнинг олимлари жим, шоиру ёзувчи, зиёлилари жим...

Яна қанча жим яшаймиз! – дерди кўзлари чакнаб. Мамлакатда шу йиллари йилдан-йилга жуда қалтис воқеалар юз очмоқда эди.

Пахта иши, қама-қамалар, раҳбарларнинг қамоқларга ташланиши, қандайдир тозалашдай кўрингани билан бу машъум воқеалар, 37-йилларни эслатувчи қатағон кунларининг давоми, юрт зиёлиларини, меҳнаткаш оммани боши берк кўчага бошлаб кирди. Ҳамма ниманидир кутарди.

Шоир билан пойтахт хиёбонида айланиб тушлик қилдик.

У соат тўртда атоқли шоирлардан бирининг хотира кунига бағишланган анжуманга бирга боришимни илтимос қилди.

Дўстим айтган шоир мен учун ҳам қадрли. Мактабда шеърларини ёд олганмиз, кўм-кўк диёримиз манзарасини чизиб берган, бизни бахтлар водийсига етакловчи ажойиб истеъдод соҳиби эди. Бирдан қўл телефонимда узилиш бўлди, шунда англадимки, ҳар йигирма дақиқада алоқа узилиб ўчиб, қайта қўшилар, мени суҳбатга чорлар эди.

Соат тўртдан ўтгач, маданият институтига етиб бордик. Йиғилиш бошланган. Атоқли профессорлар, шоирлар, шоирнинг қизи гуллар билан безатилган саҳнада қатор бўлиб стулларда ўтиришибди. Тўрда шоирнинг катта қилиб ишланган сурати осилган.

Мен биринчи қатордан жой олдим.

Минбарда гапираётган одам, шоирнинг болалиги ҳақида сўзини давом эттирди. Кейин шоирнинг ижоди тўғрисида гапирдилар. Бу сўзларнинг ҳаммаси бизга мактабдаёқ таниш бўлган, кўп бора эшитавериб ёд бўлиб кетган жумлалар эди. Учунчи бўлиб шоирга сўз берилди.

Шоир минбарга яқинлашиб, микрофонни ўзига қулай жойлаштирди. Катта, кенг хона талабалар билан тўла.

У оҳиста сўзларкан, гапни узоқдан бошлади.

– Ҳурматли талабалар, азиз ўқувчилар, муҳтарам устозлар, – бир оз жим туриб саҳнага қараб олди ва яна сўзида давом этди. – Мен ҳам ўқувчилик даврларимдаёқ юрагимда туғён урган Ватанга муҳаббатимни, шу она юртга садоқатимни қир-далаларда бағишланган, ҳар мавсумга хос тақрирланмас гўзаллигини қалбимизга сингдирган шеърятни ўқиб катта бўлганман.

Ўзим кўрмаган бўлсам ҳам, кўлимга ижод қаламини олишимга туртки бўлган устозимни хурмат қиламан, қадрлайман.

Лекин, ҳурматли ёшлар, сизлар бор ҳақиқатни билиб қўйишларингиз керак. Машъум 30-37 йилларда, ўзбек халқининг асп зиёлилари турмаларда сақланиб, халқ душмани деган тамғани босиб, рус ўрмонларини кесишга бадарға қилинганини, асосан, Байкал-Амур лагерларида, Волга-Москва канали қурилишларида, Владивосток, Новосибирск лагерларига олиб бориб, ишлатиб-ишлатиб отиб ташланганлигини айтадиган вақт келди.

Энг катта лагер Дмитлогда жуда кўп маҳбуслар сақланган.

Шундай қатағон йилларида шоир яратган шеърларни ўқисангиз, қувноқ, завқ-шавққа ҳамоҳанг, ҳамма ёқ кўм-кўк, бахтлар водийсига айланган бу ўлкада ҳамма бахтиёр яшаётганини ҳис қиласиз. Биз бу оҳангни болалиқдан қалбимизга сингдирганмиз.

Аслида-чи? Ҳаёт шоир айтгандай, шеърларида тасвирлангандай эдимиз? Одамлар бахтиёрмиди?!

Бу ерда савлат тўкиб ўтирган устозлар мендан ҳам кўра яхши билишади. – Саҳнага яна бир қараб олди. Адабиётимизнинг асосчилари – Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир, Абдулла Авлоний ва қанча олимум фозиллар қатағон қурбонлари бўлишди, уларнинг номларини бир соат ўқисангиз ҳам тугата олмайсиз.

Афсуски, уларнинг фожеали ҳаёти, бугунги кунда ҳаммага тўлиқ маълум қилинмаган. Матбуотда сукунат, телевидениеда жимлик...

Хўш, бу улуғ зиёлиларнинг ўлимига кимлар сабабчи бўлган?..

Унинг овози жаранглаб чиқарди. Залда жимжитлик ҳукмрон эди. Талабалар нафас олмай эшитаётгандай, уларнинг кўзлари шоирга қадалган, шоирнинг овози эса акс-садо берарди. Ўтирганларни ўз измига солиб, кўринмас, қандайдир даъват этувчи сўз кучи билан уларни бошқарарди. Менинг эгим жимирлаб кетди. Сезаяпманки, ўтирганларнинг қалбида, сўз билан ифода этиб бўлмайдиган туйғу ўзлигини ошкор қилгандай ҳаммани ўз сеҳрига олган эди.

Қулоқлар динг, вужудлар таранглашгандан-таранглашиб борарди.

Эллик йиллар орасида бунақа манзарани ҳеч ким эшитмаган. У даврларда бунақа сўзларни айтиш, бошини кундага қўйиш билан баробар эди.

Шоир сўзини давом эттирди: – Биз келажакка тик боқишни ўрганишимиз керак. Ўзимизни-ўзимиз мақтаб, ота-боболаримиз улуғ кишилар бўлган деб кўкракка уришимиз яхши, лекин бу билан биз ҳам яхши бўлиб қолмаймиз-ку.

Улар биз айтолмаган ҳақ сўзларни айтиб, қурбон бўлишди. Қачонгача ўзимизнинг тинчлигимизни кўзлаб, ҳаётнинг маъқул томонларини ёритишда давом этамиз? Устозлар мени кечиршишину, турмушнинг ҳамма қирраларини баланд-пастигача очиб бериш, маданият юксалишига одилона хизмат қилиб, одамларни маърифатга етаклаш биз адибларнинг вазифаларимиз эмасми?

*Усмон Азим сатри

Устоз шоирнинг тантанали туғилган кунда, яшаган даврдан келиб чиқиб, илоҳийлаштирмай, унинг инсонга хос бўлган сифатлари очиб берилса, ўтирган ёшларга катта сабоқ бўлади-ку, нега кўрқамиз?..

Шоир шеър ўқий бошлади:

*Ўлгин дединг – ерга кўмдинг –
Илдиз бўлдим.
Кўкка отдинг – йўқ бўл дединг –
Юлдуз бўлдим.
Тилим кесдинг – дилим айтди
Рост калима...
Қийин бўлди сенга шўрлик
Душманим-а!
Душманим-а, тошлар отиб
Тўймайдирсан –
Тупроқ бўлай десам, нега
Қўймайдирсан?..**

Талабалар шоирнинг шеъри тугаши билан ўрниларидан туриб қарсақ чалишди.

Шоир ўрнига бориб ўтирмади. Тўғри эшикка қараб йўл олди. Зал уни қарсақ билан кузатиб қолди. Изидан мен ҳам кўчага отилдим.

Мана сенга олис ёшлиқнинг бир бўлаги".

Қўл телефоним ўчди.

Тушунарли.

Кийиниб кўчага чиқдим. Ҳаво анча салқинлаб қолган. Енгил шамол дарахтлар баргини шитирлатиб кишига ором бағишлайди. Мезон ойининг бошлари. Қаерлардандир учиб келаётган узун, ипак толасини эслатувчи оппоқ толаларига илашиб, сунбула ойи билан хайрлашаётгандай ҳилпирашади.

Кузнинг шашти йўқлиги шунчаки табиат учун ўйин. Дарахтлардаги барглар чанг-ғуборларга кўмилган. Ойлаб ёмғир кўрмаган барглар табиий рангини йўқотган. Теракларнинг пастки шохларида япроқлар сарғая бошлаган. Кексаларнинг айтишича, дарахтларнинг барглари пастдан сарғайса қиш совуқ, сарғайиш тепадан бошланса қиш иссиқ келар экан. Бу ҳикматни билишга ҳали эрта. Куз эндигина бошланди.

Катта йўл четида секин қадам ташлаб борар эканман, гўё эркинликка қараб бораётгандай эдим. Қафасдан чиққан қушдай енгил учардим.

Юлдузларни соғингандим. Ҳар замонда осмонга қараб-қараб кўярдим.

Кеч тушса, безовта қилаётган ўй-хаёлларим тун қўйнига шўнғиб уйкуга кетадигандай осмонни кузатардим.

Йўлда қатнов сийраклашиб қолганди. Аҳён-аҳёнда енгил машиналар ёнимдан ўтиб фикримни жамлашга, эҳтиёт бўлишга ундарди. Кўча бўйлаб болалар, катталар, асосан хотин-қизлар сайрга чиққан, қаторлашиб қўлларида турли рангдаги елим халталарини кўтарганича гоҳ у ёнимдан, гоҳ бу ёнимдан ўтиб кетишарди. Яёв айланиш қанчалар мазза. Табиблар бекорга айтишмаган: эллик ёшдан кейин ҳар куни тўрт-беш километр пиёда юрган киши қаришнинг олдини олади, саломатликни мустаҳкамлайди.

Иш-иш деб, бу муҳим машқларни бажармай, орқада қолганимдан афсусланардим.

Уйга қайтдим. Хотинимга жума куни пойтахтга боришим кераклиги учун йўл анжомларини ҳозирлаб қўйишини тайинладим.

Аслида телефондан қочаётган эдим. Энди бунинг иложи йўқ. "Фаришта" чўнтагимга жойлашиб олди. Шоир билан маслаҳатлашиб яхшироқ оромгоҳда дам оламан. Қолаверса, ўзимни малакали шифокорларга кўрсатаман. Телефонни кўп ҳам ўйлайвермай, уйда бир кун бўлса ҳам дам олай.

Эрталаб... тушлик... уйқу. Яна худди кечагидай қўққисдан уйғондим. Соат уч. Телефоним ажойиб оҳангни таратди.

"Ҳа, қадрдоним, мана энди ҳар доим чўнтагимдасан. Иложи бўлса суҳбатлашишни кеч тўққизларга кўчирсак. Менга қулай бўлар эди. Таътил тугагач, яна ўз ҳолига қайтарамиз.

Биродар бўлганидан кейин бир-бири билан келишиши, маслаҳатлашиши, ўзаро ёрдам бериши уларни яхшиликка етаклайди. Мен айтганларингни қилдим-ку.

Бир-бирига зиён етказаётган оға-инилар, қариндошлик ришталарини узаётганлар камми, деб ўйлаяпсан.

Тўғри, айрим ака-укалар, опа-сингиллар, яқин жигаргўшалар арзимаган бир қарич ер учун ёки хотинларининг сўзига кириб, гоҳида отасининг мулкани бўлишолмай қирпичоқ бўлишяпти. Менда эса на ака, на ука, на опа, на сингил бор. Фарзандларим, оилам борлигига шукур қиламан. Аллоҳим уларни ҳамиша ўз паноҳида асрасин.

Пойтахтга боришимга сен сабабчисан.

Тўғриси, олдин мен ваҳимага тушдим. Ўзинг ҳам телефонимга хабар жўнатиб қўрқитдинг. Менинг ўйлаган ўйларимни, фикрларимни қандай қилиб билиб олаяпсан? Бу жуда даҳшатли-ку! Аста-секин ҳаммасига кўникдим. Бошқа иложим йўқ. Энди абадий дўст бўлайлик. Мен ҳам одамман, адашиб фиғоним чиқиб сени сўксам аччиғинг келмасин. Менга ёмонликни раво кўрма. Эндигина оёққа турган фарзандларим ҳаққи. Агар болаларим, оилам бўлмаганида, менинг ҳаётим тамом бошқача кечган бўларди. Юрагимда ёнаётган исён алангасида аллақачон қоврилиб, бошқа оламга кетган бўлардим.

Ҳозир эса бу сирли олам билан муроса қилишга, айрим одамларнинг ақлдан оздирувчи жиҳатларини кўрсам-да, кўрмаганга олиб жим яшашга мажбурман.

Бу менинг ожизлигим. Бир файласуф айтган экан: "Халқ бу миллион ноллардан иборат" деб. Олдига бир рақами қўйилса у ҳаракатга келади. Мен бир рақами бўлолмайман. Шу миллион нолларнинг ичида битта ноль бўлиб яшяпман. Меҳнат одамни улуғлайди, дейишади. Меҳнат меъёридан ошса-чи? Буни ўз кўзим билан кўрганман. Ҳамма ишларнинг ўз меъёрида бўлиши ҳаёт мезони саналади.

Ҳар қандай воқеа унга қандай нуқтаи назар билан қарашга боғлиқ. Хайрихоҳ кўз билан қаралса яхши. Агар қора кўзойнак остидан қаралса, унинг оддий кўзга кўринмаган доғларини кўриб истаганча қораласа бўлади. Худди шундай ҳаёт сўқмоқларидан теран нигоҳ, ўта зийраклик билан оғишмай юриш ҳам муҳим. Унинг ботқоқларига ботиб ётган чувалчангу илонларга: "Сизларнинг ҳақингиз йўқ", – деб уларга қарши очикдан-очик жангга кириш, шу йўлда қурбон бўлиш ақлсизликдан бошқа нарса эмас.

Ўзимнинг ҳаёт тажрибамдан келиб чиққан хулосам шуки, Аллоҳ, Ватан ва Муҳаббат – абадийдир. Бу буюк учликда ҳаёт мужассамлашган. Қайси одамнинг кўнглида Аллоҳ, Ватан, Муҳаббат бор экан, у яшяпти. Шу учта илоҳий қудратдан маҳрум мавжудотлар (одамлар дейишга тилим бормаиди) ботқоқларда ботиб ётибди.

Неча кундирки, сен билан суҳбатимизда айтилаётган аламли, изтиробли гапларга келсак, бу менинг дардларим. Буларсинг инсон – инсон бўла олмайди.

Сен ҳам Худонинг ожиз қулидирсан, сенга буюрилгандирки, мени танлабсан.

Эллик йилдан ошиқ яшадим. Бунақа сиру синоатга дуч келган одамни эшитмаганман.

Худодан илтижом шуки, сенинг кимлигингни билсам, кейин армоним йўқ эди".

Телефон ўчди.

Соат тўрт.

Назаримда фикрларим теранлашиб, юксалгандан-юксалиб борардим. Ўтган санокли кунлар ҳаётимда туб бурилиш ясаётгандай, қалбимда эркинликни соғиниш ҳислари кўзгалаётганини англай бошладим. Мен уйғонаётган эдим. Узоқ уйқуда ётган ўлик томирларимга жон кириб мени бошқача яшашга ундар эди. Нима учун шоирга интилишимни, нега шоирни кўмсашимни билмайман, бизни боғлаб турган ришта дўстликми? Ёки яна мен англаб етмаган, энди эшигини очаётган у ердан қалбимга кираётган тоза шамолнинг беғуборлиги мени бошқача яшашга ундарди. Шоирни ички меҳр билан соғинардим. Шоир халқининг мардлиги, дорнинг тагида бўлса ҳам ҳақ гапдан тонмаслиги, ўз эътиқоди йўлида собит туриши уларгагина ато этилгандай эди. Ҳавасим келарди. Нега мен улардай бўла олмайман? Олдин ҳам кўп бор ўзимга шу саволни берганман. Ҳақиқат йўлида курашиш истаги бўлган, удалай олмаганман. Хаёлимдан шунга ўхшаш ўйлар ўтар экан, нега ён телефонимда айнан ишхонамдаги телефон рақами кўринаяпти, деган қизиқиш мени ишхонага етаклади. Эрталаб ишхонага бордим, телефоним ишляпти. Баъзи жойларга кўнғироқ қилиб кўрдим. У ёқ-бу ёқни тартибга келтирган бўлдим. Эртага саккизларда йўлга чиқсам, эрталаб пойтахтда бўламан, деб ўйладим. Сафарда қилишим керак бўлган айрим ишларни режамдан ўтказдим. Албатта руҳшуносга учрашаман. Шоирга бу фаройиб воқеалар тўғрисида айтсаммикин, деб ўйлардим.

Хонамнинг эшиги очилиб, котиба ичкарига мўралади.

– Эй, Эрқор ака, сиз шу ердამисиз? Ассалому алайкум, – табассум билан салом берди Моҳира.

– Ваалайкум ассалом, Моҳирахон. Мумкин бўлса, чой дамлаб берсангиз. Озроқ ишламоқчиман, – дедим. Котиба эшикни секингина ёпиб қўйди. Қиз тўғрисида ўйлай бошладим.

Туппа-тузук, эс-ҳуши жойида, бир рўзғорни гуллади. Агар ўзи рўйхушлик берса, манаман деган йигит уйланади. Бироқ Карим Суяровичнинг бу қиз ҳақидаги фикри бошқачароқ: "Уни фақат сайилларда, байрамларда кўз-кўз қилиб олиб юрса бўлади. Ундан яхши хотин чиқмайди", – дейди.

Котиба чиройли, ихчам пахта гулли чойнақда чой ва пиёла олиб келди.

– Үтиринг, Моҳирахон, – дедим мулойимлик билан. У мендан бу илтифотни кутмагани учунми, ажабланиб, тортиниб чап томонимдаги курсига чўкди ва чойни ҳафсала билан қайтара бошлади. Унга диққат билан разм солдим. Оппоқ юзига тушкунлик соя солган. Кўзлари катта-катта, чарос. Ҳар қандай йигитнинг ақлини оладиган даражада гўзал. Бу қиз ташқи жиҳатдан бекаму кўст. Жозиба ато этган табиатга тасанно айтса арзийди.

Моҳира зимдан кузатганимни сезса ҳам ноқулай аҳволга тушмади. Пиёлага чой қуйиб узатар экан, ўта назокат билан қараб қўйдик, тўғриси, баданим жимирлаб кетди. Карим Суяровичнинг дидига қойил қолдим.

– Хўш, Моҳирахон, ишлар қалай? Бошлиқ шу ердами?

– Карим Суярович қандайдир иш билан кетди. Бугун бўлмасалар керак. Ишларим эса ўзига яраша, – деди синиқ жилмайиб.

– Мен меҳнат таътилига чиқдим, сафарда бўламан. Тўй қачон, яна қолиб кетмай. – Моҳирага тасалли бериш ниятида ҳазиллашдим.

– Тўй ҳали бўлмайди, Эрқор Орипович. Чунки яхши кўрган йигитим Россияда ишляпти. Унинг келишини кутаман, – деди маъюс тортиб.

– Майли, сизга раҳмат чойингиз учун. Кўп ўкинманг. Ҳаммаси яхши бўлади. Албатта тўйни зўр ўтказамиз, – дедим кўнглини кўтариб. У жилмайганича чиқиб кетди.

Ҳа, шўрлик қизга қийин. Яшашни қайта бошлаши учун анча тер тўкиши керак. Ҳали ёш. Яхши кийингиси, яйрагиси келади. Бунинг учун пул керак. Пулни топишнинг ўзи бўладими... Хонада озроқ вақт бўлдимда, уйга қайтдим. Хаёлларимни чалғитиш мақсадида бир шоирнинг охирги чиққан китобини жавондан олиб варақлай бошладим:

*Гар ўлсам бешигимнинг
Ёпинчиғин топинглар.
Йиртиқ, ямоқ бўлса-да,
Тобутимга ёпинглар,*

*Кўрсинлар йиғилганлар,
Умрим бари хатодир.
Бу оламда топганим,
Шу бир парча матодир...*

Шеърнинг мағзини чақиш учун файласуф бўлиш шарт эмас. Фақат одам бўлиш керак эди, холос. Нима учундир ўзимга-ўзим аланималарнидир валдираб уйга сиғмасдим. Бошлиқнинг ҳайдовчисини соат учларга яқин чақириб идорага қайтиб келдим. Хонамга кирдим.

Хаёлимда мени қандайдир шарпа кузатаётгандай туюла бошлади. Хоҳ уйда, хоҳ ишхонамда бўлмай, мени таъқиб қилаётган кўзга кўринмас бу кўланкадан кутулиш йўлини излай бошладим.

Соат уч. Дабдурустан қўл телефоним жиринглаб қолди. Яшил тугмачани босдим:

Жимлик...

– Ҳой, нега қўл телефонимга чиқаяпсан?

Ахир мен атайлаб сен билан суҳбат қилиш учун бу ерга келдим. Кел, хонамдаги телефонда суҳбатлашайлик, – деб гўшакни кўтардим. Қисқа-қисқа дуд-

дуд-дуд овозини эшитдим. У дил сўзларимни қўл телефонимда эшитишни истарди.

"Марказга кетаётганлигим сабабли ҳаётимдаги унутилмас бу воқеани сенга айтмоқчиман.

1986 йилларда мамлакатда Муборак Наврўз байрамини ўтказиш, майитнинг жанозасини ўқиш, мазорга бориш, диний маросимлар, мачитларга қатнаш умуман тақиқланган эди. Одамлар ҳайрон. Нима бўлаяпти? Нега қадриятларимизни оёқ ости қилишляпти? Қанча минг йиллик тарихга эга урф-одатларни тўхтатиб қўйиш мумкин экан-да, деган гаплар чойхоналарда, ошхоналарда, майда гурунгларда айтилса-да, бирон кимса юрак ютиб очиқчасига минбардан айта олмайди. Ҳадди сиғмайди. Зиёлилар бу жараён яхшилиқка олиб бормаслигини билсалар-да, жим...

Бу даҳшатли жимликнинг замирида кучли тўфон борлигини кўпчилик англаса ҳам, унинг қачон бошланишини билмайди. Бунга бош-қош бўлиб турган юқори мансабдорлар ўзлари бошқараётган механизмнинг бирон винти синиб бузилишидан қўрқади.

Радио, телевидениеда Наврўз сайлининг диний маросимлигини ўқтираётган, газета, журналларда ёритилаётган олди-қочди мақолаларни ёзаётган журналистлар шу юртнинг фарзанди эканини унутиб қўйгандай вайсагани-вайсаган...

Ҳозирги ёшлар аллақачон ўтмиш бўлиб қолган бу кўнгилсиз воқеаларни эшитишса ажабланмайди. Олдинги раҳбарлар сиёсат қурбонлари бўлган деб қўйишади, холос.

Халқнинг урф-одатини йўққа чиқариш, қадриятларини ерга уриш, ясама тарихий ибораларни тўқиб, улусни парчалаш, унинг бир тан, бир жон бўлишига йўл қўймаслик ғояси давлат тепасида турган бир сиқим амалдорларнинг байроғи бўлиб бошқарув тизимини осонлаштириш йўли эди.

Тўқсон олти уруғга бирлашган қудратли бу улусни фақат бир-бирига қарши қўйиб, ғурурини топташ орқали жиловлаш мумкинлигини тарих саҳнасида олиб киришди. Қарлик, ўғуз, найман, қиёт, кўнғирот, кенас, барлос, дўрмон, бурқут, қурлаут, манғит, дўлдой, чимбой, чиғатой, тубой, ўқтой, теймас, эчки, шунқорли, шодбоқли, жалойир, қирқ, юз, минг, лақай, қатағон, можор, турк, қарой, элбек, қурама, қанғли, уз, нукуз, тангут, уйғур, арғин, аймоқ, уйшун, ғончи, қушчи, ийжон, суғд, иғроқ, чингил, яғмо, арғу, тухш, басмил, қипчоқ, субрин, татар, қирғиз, қозоқ, қорақалпоқ, қовчин, кейикчи...

Кўп уруғларнинг номлари йўқ бўлиб кетди. 70 йил мобайнида улар орасига адоват солиб, ўз ғояларининг кучлилигини исботлаб ҳам беришди. Улар бундан усталлик билан фойдаланиб, катта уруғларни миллатларга бўлиб, шу миллат вакилларининг қўли билан бажаришди. Бажаришмаса сиёсий ўйинлар топиб, қатағон қилишди. Бу фитна машинаси қанча-қанча улуг инсонларнинг бошини еди. Не-не алломаларининг ёстиғини қуритди.

Бу таниш саҳнада кўп ўйинлар бўлди, бўлаяпти...

Шундай алғов-далғов пайтларда пойтахтга бордим. Катта шаҳарда осойишталик ҳукм сурса-да, зиёлилар даврасида, талабалар шаҳарчасида ҳаёт бошқача эди.

Шоир мени уюшмага бошлаб борди. Уюшма олдида анчагина одам тўпланган, уларнинг кўпчилиги

шоир, ёзувчилар, олиму фозиллар, вилоятдаги ижодкорларни ташкил қиларди. Тўпланганлар Наврўз сайлининг нотўғри қораланганини, уни халққа қайтариш кераклигини ёқлаб ҳукумат раҳбарларига мурожаатнома юборганини, ҳозир жавобини кутишаётганини айтишди.

Мен одамларнинг бу даражада аҳил бўлиб йиғилганларини ҳеч кўрмаган эдим. Улар тўда-тўда бўлишиб, Наврўзнинг қадимий халқ сайли эканлигини, унинг ислом динига алоқаси йўқлигини жон куйдириб тушунтиришарди. Дўстим ҳам шоирлар даврасига бориб кўшилди. Баҳс-мунозара авжида, бу тўлқин денгиздан тошиб чиққану, адашиб шаҳарнинг қоқ ўртасига келиб қолган. Энди яна денгизга кўшилиш йўлини изларди...

«Союз» биноси ёнига чиройли никелланган қора рангли енгил машина келиб тўхтади. Машина эшиги очилиб, қора кўзойнак таққан, мовий рангли бежирим кофта-юбка кийган, ёши 40-45 ларга борган қомати тик аёл тушиб келди. Йиғилган одамларнинг кўплигини кутмаган шекилли, тараддулланиб атрофга қаради. Уюшма раиси югуриб опанинг олдида борди.

Опа тўпланганларга қараб: "Нима бўлаяпти бу ерда?" – деди.

– Озроқ анжуманимиз ҳам бор эди. Шунга келишган, рухсат берсангиз, ичкарига киришса, Хуррият Аёзовна, – деди раис пичирлаб.

– Улар кўпчиликими? – ажабланиб сўради Хуррият Аёзовна. – Ичкарига киришин. Нега кўчада туришибди?! – деди опа зарда билан. Унинг кўз қарашларидан бунча кўп одамлар тўпланганидан норозилиги шундоққина кўриниб турарди.

– Қани, ўртоқлар, ичкарига киришлар, – деди раис. Раис деганлари олтмишлардан ошган, барваста, сочларининг оқ-қоралиги ўзига ярашган, қомати тик, чет элларда ишлаб келган дипломат одам эди.

Опа шошилмай бино ичкарасига йўл олди. Одамлар унинг орқасидан эргашдилар.

Катта бинонинг йиғилиш залига ҳамма йиғилди. Опа юқорига ўтиб, стулга ўтирди. Ёнига раисни чақирди. Улар ниманидир пичирлаб гаплашиб олишди. Саҳнада ихчамгина стол, унинг атрофида тўртта стул. Ўнг томонда мамлакат герби чизилган минбар.

Раис ўрнидан туриб, йиғилганларга бироз қараб турди-да, салмоқлаб гап бошлади:

– Ҳурматли ижод аҳли. Бугун бизнинг мажлисимизда биринчи бор ҳукуматимизнинг таниқли арбоби маданият ва маърифат ишлари бўйича ЦК компартиянинг секретари, ҳурматли ва муҳтарама Хуррият Аёзовна қатнашяптилар.

Ўзларингизга маълумки, Наврўз сайли ҳақида турлича фикрлар мавжуд. Бизнинг мақсадимиз ҳар хил қарашларга чек қўйиш. Ягона мақсад йўлида, яъни совет давлатининг равнақи ҳақида кўпроқ бош қотириш, шу йўлда аҳил, бир тан, бир жон бўлиб курашмоғимиз лозим. Бу бизнинг бурчимиз, – деди.

Ҳукуматимизнинг Наврўз сайлини Навбаҳор байрамига айлантириш тўғрисидаги оқилона қарорини халққа тушунтириш, сиз ва бизнинг асосий мақсадимиз эканлигини унутмаслигимиз керак. Дўппини бошдан олиб ўйлаб кўрайлик-чи, биз учун сайилнинг номи Наврўз бўлди нимаю, Навбаҳор бўлди нима? Энг асо-

сийси, Навбаҳор бу баҳор фаслидан нишона, у келгусида улуғ кунларнинг бирига айланишига ишонаман.

Ҳукуматимиз қарорини бир овоздан қўллаб-қувватлайлик, давлатимизнинг биз ижодкорларга кўрсатаётган гамхўрлиги, яратаётган шарт-шароитига тасаннолар айтиб, Хуррият Аёзовнадек жонкуяр раҳбар йиғилишимизда иштирок этаётганидан фахрланиб, бизнинг, яъни ижод аҳлининг фикри раҳнамоларимиз кўрсатган одилона йўлда муштарак эканлигини юқори раҳбарларга етказишига ишонаман. Аввалдан миннатдорчилик билдириб, Хуррият Аёзовна бу хизматлари учун олқишлаб қўйганимиз маъқул деб ўйлайман, – дея қарсақ чалди. Ўтирганларнинг озчилик қисми қарсақка кўшилди.

Раис залга синчковлик билан қаради-да: "Сўз айтувчилар борми?" – деб сўради. Раис иложи борича йиғилишни тезгина тугатиш тараддудида эди. Ҳамма жим. Ҳозиргина кўчада Наврўз ҳақида бир-бири билан тортишаётган одамлар елкаларини қисиб, мум тишлаб ўтиришарди.

Кутилмаганда шоир минбар томон юра бошлади. Не-не профессорлар, устоз шоирлар, ёзувчилар ўтирган жойда шоирнинг саҳна томон бориши раиснинг энсасини қотирди.

– Нима, шу боладан олдин сўзлайдиган одам йўқми?! – ажабланиб залга қаради раис. У ўзининг гапини маъқуллайдиган кексароқ шоир ёки ёзувчининг чиқишини кутаётган эди.

Ўтирганлар жим. Ҳаммининг кўзи минбарга яқинлашаётган шоирга қаратилган. У минбарга чиқиб, аввал раисдан узр сўради. Нега узр сўради, бу менга қоронғу. Кейин жуда босиқлик билан гап бошлади.

– Ҳурматли устозлар, авваламбор сизлардан ҳам узр сўраб шуни айтмоқчиманки, биз бугун халқ сайлининг номини нега ўзгартиришганини муҳокама қилишга йиғилмадик. Қадим-қадимдан ота-боболаримиз ардоқлаб келган Наврўз сайли бугунги кунда халқдан нега тортиб олинаётганини билишга йиғилдик. Ўтмишимизни қадрловчи бу улуғ сайил нега бизнинг ҳаёт турмушимиздан чиқариб ташланиши керак?

Сайилнинг ислом динига алоқаси йўқлигини яхши биламиз. Тўрт минг йиллик, балки ундан ҳам кўпдир, тарихга эга бўлган Наврўз бугунга келиб нега диний байрам бўлиб қолди? Буни сиз устозлар, қалам аҳли, жуда яхши биласизлар-ку!

Наҳотки, юқорида ўтирган ҳукумат раҳбарлари билмайди, деб ўйлайсизлар? Бу кимнингдир топшириғи билан ўйлаб топилган, чаласавод, тарихни ўқимаган, атеистик таълимотга тиш-тарноғи билан ёпишган диндан хабарсиз кимсанинг навбатдаги хуружи. Қадимий покиза қадриятларимизга тош отиш кўп йиллардан бери давом этиб келаяпти. Алам қиладиган жойи шуки, тошни ўз қўлларимиз билан оттираяптилар.

Шу ерга келганда раис микрофонни уриб: "Қисқа қилинг", – деди. Залда бир овоздан, олдиндан келишилгандек: "Гапирсин", – деган гуриллаган овозлар янгради. Бундан руҳланган шоир сўзларини чертиб-чертиб гапирарди:

– Менинг кимларгадир таъна, маломатлар қилиш ниятим йўқ. Бугун юртнинг зиёли қатлами йиғилган эканмиз, ҳар биримиз юрагимизга қулоқ солайлик. Кўҳна тарихнинг қаъридан келаётган нидоларга

кулоқ солайлик. Доро, Александр Македонский, мўғулларнинг шафқатсиз қирғинларини, арабларнинг босқинларини оласизми, ана шу талотўплардан ўтиб Наврўз айёми эсон-омон бизгача етиб келди. Халқ ўзининг оташпарастилик даврида бу сайилни қандай иззат-икромда ўтказган бўлса, ҳозиргача янги кунни янгилашиш, уйғониш фасли деб нишонлаб келмоқда. Нишонлайди ҳам!

Нутқини тугатган шоир минбардан тушиб, ўз жойига бориб ўтирди.

Раис сўз беришга улгурмай минбарда яна бир ёш ижодкор пайдо бўлди.

– Ўртоқлар, – деди у тантанавор оҳангда. – Мен шоир дўстим Элёрнинг таклифини маъқуллаш ва қўллаб-қувватлаш билан шуни айтмоқчиманки, ҳукуматимизнинг вакили ҳурматли Хуррият Аёзовна, очиғи, биз ёшларнинг қуйидаги талабларимизни мамлакат раҳбарларига етказинг.

1. Давлатимиз БМТ га аъзо бўлсин.

2. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилсин.

3. Ўзбекистонда етиштирилаётган пахта, қазиб олинаётган олтинлар, нефт маҳсулотлари, ер ости бойликлари мамлакатнинг ўзида қайта ишлансин...

Хуррият Аёзовна чидай олмади, ўрнидан сапчиб туриб кетди ва важоҳат билан:

– Бу қанақа ғалаён! Ҳамманг жавоб берасанлар! Нонкўрлар! – дея бақира кетди. Ва шитоб билан эшик томон юра бошлади, ернинг остидан чиқдими ё бошқа ёқдан тушдими, милиция ходимлари пайдо бўлди. Опага йўл ажратиш унинг чиқиб кетишига шароит яратишди. Опа дадил қадамлар билан йўлақдан юриб борар экан, рўпарасида бир ёш йигит кўндаланг бўлиб туриб олди.

– Хуррият Аёзовна, сўзимизни охиригача эшитасиз, дардимизни сизга айтишга келганмиз. Сиз эса раҳбарларга етказасиз. Маъқул келмаса, ҳаммамизни тутиб қамоққа ташлайсиз. 37-йилнинг шарпаси кезиб юрибди. Сизларнинг қўлингиздан қамаш, отиш, йўқ қилиш келади.

Милиция ходимлари келиб, йигитнинг қўлини қайира бошладилар. Опа қўриқчиларга ишора қилиб, қўйиб юборинглар, дея буйруқ берди. Шу шашт билан опа изига қайтди ва минбар томон юрди. Сўзи чала

қолган шоир раисга қараб: "Мен сўзимни тугатишим керак", – деди.

Опа минбарга чиқди. Йигитга қараб: "Фикрингизни ёзма равишда топширинг", – деди.

Йигит иложсиз жойига бориб ўтирди. Опа бироз тин олиб, рус тилида гапира бошлади.

– Товарищи!

Залдан қийқириқлар эшитилди:

– Ўзбек тилида гапиринг! Ўзбек тилида гапиринг!– деган хитоблар эшитила бошлади. Опа иложсиз ўзбек тилида гапирди.

– Ўртоқлар! Бу нима шовқин! Мен бизнинг зиёли ёшлар шунчалар маданиятсиз эканлигига ишонмаяпман. Устозлар нега жим ўтирибдилар? Бу ўзбошимчалик эртага сизларга жуда қимматга тушади-ку. Қудратли мамлакатимиз коинотни забт этиб турган бир пайтда, бутун ер юзининг тинчлигини кўзлаб, қудратини жаҳонга кўз-кўз қилаётган бир пайтда, сизлар қандайдир эскилик сарқити бўлган Наврўз ҳақида оғиз кўпиртираяпсизлар, ўзларингизнинг ички ҳаяжонларингизни босолмай тутуриқсиз, мантисиз талабнома кўйишдан қўрқмайсизларми?!

– БМТ га аъзо бўлгин эмиш, ўзбек тилига давлат тили мақоми бер эмиш – бу нима? Исёнми бу? – сўнг раисга қараб мурожаат қилди:

– Ким эди фамилиянгиз?

Ҳамма жим ўтирарди.

– Азизов, – деди раис аста.

– Азизов! – Опанинг овози микрофонда гуриллаб чиқди. – Ҳозироқ марказга борасиз. Бу ўзбошимчалик учун аввал сиз жавоб берасиз. Кейин сўзга чиққанларнинг исм-фамилиясини ёзиб беринг!

Опа шиддат билан минбардан тушиб, зални тарк этди..."

Телефон овози ўчди. Соат тўрт. Хаёлимга бундан 24-25 йиллар аввалги воқеалар ўзининг тарихий ўзанидан тошиб, пишқириб келарди. Афсуски, ён телефоним энди эшитмаётган эди.

Йўлга чиқишим керак. Шоир кутаяпти. Хонамга обдон назар солиб, ўрнимдан турдим. Стол устида тўзғиб ётган газеталарни тартибга солаётганимда эшик очилди. Қарашга улгурмадим. Бошимга оғир нарсанинг теканидан йиқилдим...

Давоми келгуси сонда

Кўнглимни таржима қилдим сен учун

СИЗГА СУЯНГАЙМИЗ...

Осмонга боқаман,
Бепоеън, тубсиз,
Кўнглимни эзади исмсиз ҳасрат.
Гўё инсоният қолган қутбсиз,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

Мана, неча аср ўқиб, ўрганиб,
Гоҳида ўнгланиб, гоҳи ўртаниб,
Баъзида тутабу, баъзида ёниб,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

Заминга ёмонлик раво кўрмайман,
Оҳиста юргайман, озор бермайман,
Чалишиб йиқилгай ерга гердайган,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

Ҳар ёшда кўзимга сингасиз турли,
Ўн саккиз ёшимда ошиқсиз сирли,
Ўттизимда юзи файласуф нурли,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

Неча аср тинмас алқаш, хитоблар,
Сиз деса чарақлаб кетар офтоблар,
Сизга суянгайдир барча китоблар,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

Оз-оздан ўрганиб, қатралаб йиғиб,
Қалбга муҳрланган Навоий туғи,
Ҳар битта туркийнинг катта ютуғи,
Сизга суянгаймиз, Навоий ҳазрат.

ОСМОН ОЛИС ЭДИ...

Осмон олис эди, осмон жим эди,
Соддаман, билмасдим чақмоқнинг кучин.
Тунов кун ёнингда турган ким эди?
Кўнглимни таржима қилдим сен учун.

Атиргул кўкламни тарк этди – фироқ,
Кўксимни поралар Момақалди роқ,
Қачон жавоб топар абадий сўроқ –
Кўнглимни таржима қилдим сен учун.

Мағлубият бўлди менинг зафарим,
Сенинг юрагинга қилган сафарим,
Тунлар эслаб сенга етган маҳалим
Кўнглимни таржима қилдим сен учун.

Сени Есениндан рашик қилган пайтим,
Тўпори болайдим, ўзимдай байтим,
Ҳеч қайси сўзимга бермадинг қайтим,
Кўнглимни таржима қилдим сен учун.

Кундуз Кўёш гувоҳ, оқшом Ой гувоҳ,
Гоҳи савоб қилиб, гоҳида гуноҳ,
Гоҳ истиҳолада, баъзан тортиб оҳ,
Кўнглимни таржима қилдим сен учун.

Шавкат
ОДИЛЖОН

1989 йилда Самарқанд вилоятининг Жомбой туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган.

НОЗИКЛАШУВ ЖАРАЁНИ

Маълумки, журналнинг ўтган сонидан модерн адабиётнинг эстетик қиммати ҳақида мулоҳаза юритган эдик. Ушбу кузатишларимиз қуруқ мулоҳазалардангина иборат бўлиб қолмаслиги учун энди айрим модерн асарларни таҳлил қилиб кўриш мақсадга мувофиқ деб билдик. Назаримда, бугунги ўзбек модерн шеърятининг таниқли вакили Фахриёрнинг асарлари таҳлили модерн адабиётнинг моҳияти борасида фикрлашга етарлича асос беради.

Тириклик савдога қўйилган, умр бозорга чиқарилган, энг муқаддас туйғулардан оддий ашёларгача олиб-сотилаётган, бутун инсоният истеъмолчига айланган бир шароитда одамни атрофга эмас, ўз шахсига қаратадиган, ўзига бўлгандаям сиртига эмас, кўкрак қафасини ёриб, ичкарига киришга ундайдиган адабиётга кучли эҳтиёж сезилади. Жамият аъзоларининг асл одамий сезимлардан тамомилан айрилиб қолмаган қисми ана шу эҳтиёжмандлар лашкарини ташкил этади. Бу эҳтиёжмандлар жамоасининг борлиги жамиятнинг потенциал имкониятини билдирса, бундай қатламнинг тобора кўпайиб бораётгани миллатнинг ижтимоий соғломлашуvidан далолат беради. Демак, ана шундай ижтимоий-руҳоний ҳолатнинг ифодаси ўлароқ юзага келган модерн адабиёт миллат бадиий дидининг бузилишидан эмас, аксинча, унинг нозиклашуvidан далолатдир.

Асл шеър одамнинг ичида бўлаётган долғали талотумлар, омонсиз жанглари кўрсатиш орқали унинг кўнглидан туйғусизлик зангини кетказиб, юракка тоза эпкин олиб киради. Бу билан ҳам қаноатланмай, ўша эпкинни булутга, булутни ёмғирга айлантиради ва юрак деб аталмиш чегарасиз ҳамда ҳимоясиз мулкни эзгулик ёмғирлари билан ювиб, ундаги манфаат кирларини, лоқайдлик музларини эритади. Маълумки, инсоннинг бахти ўткинчи, ғуссаси эса доимийдир:

*Юрак ингар чорасиз
Чатнаб ётар музлиги,
На адоқ бор, на хулоса
Азоб узлуксизлиги.*

Бу шеър ҳар бир ўйчил шеърхонга ўз юрагидаги музлик миқёсини туйиш имконини беради. Туймоқ билмоққа, билмоқ эса, муздан қутулмоққа олиб келиши мумкин. Шоир юрак ҳолатидан шунчаки аҳборот бермагани каби, қақриқ ҳам ташламайди. Одамни ўз кўнгли хусусида ўйга толдиради. Бундай самарага эришиш учун шоир ғоятда чигал, ўта мавҳум туйғуларни туйимли қилиб моддийлаштиради. Инграётган чорасиз юракда чатнаб ётган музлик тасвири ўқирманга ўз кўнгил ҳолатини тасаввур қилиш имконини беради.

Фахриёрнинг шеърларини ўқиш ҳам, уқиш ҳам, таъсирланиш ҳам осон эмас. Лекин унинг битганлари миллий шеърятимиз тараққиётининг шундай даражасидирки, уни билмаслик эстетик ва маънавий қиёфанинг кемтиклигига олиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳам бугунги оидин ўзбек Фахриёр асарларини ўқиши, ўрганиши, таҳлил қилишга эҳтиёж сезиши керак.

Фахриёр руҳий ҳолатлар мураккаблигини ўта нозик ҳис қилади ва ғоят ингичка тасвирлайди. Шоирнинг “Суйгулим...” тарзида бошланадиган шеърида севги деб аталмиш у билан дардланган киши дунёсини остин-устун қилиб юборишга қодир муқаддас туйғунинг қутулмаган қирралари сўз ўйинлари воситасида акс эттирилган. Шеърдаги сўзларгина эмас, балки ҳар бир товуш ва тиниш белгиларига ҳам алоҳида эътибор берилсагина унинг поэтик жозибасини ҳис этиб, ундан таъсирланиш мумкин. Шундагина шеърнинг: “Суйгулим, суй, гулим, суйгу лим” мисраси билан бошланиши тасодифий эмаслигини пайқаб, шаклан бир сўзнинг шу тарзда турли бадиий маъноларни юзага келтираётганига эътибор қилинади.

Юракнинг ҳосиласи бўлган муҳаббат одамнинг, аввало, кўзида зоҳир бўлишини ўйлаган ўқирмангина “юракларим кўзимдан тошар” ифодаси моҳиятини англай олади. Кўнгил истагини бажаролмаган афтода ошиқ ва бунга имкон бермаган маъшуқа руҳий ҳолати шеърда бирваракайига: “Мени енгиб бормоқда ўлим, сени эса қийнайди яшаш” тарзида тасвир этилган. Шоирнинг ҳам иккиланиб, ҳам зидланган андуҳи сабабини англашга

уриниш ўқирман сезимларини ингичкалаштиради, унинг туйғуларини юксалтиради. “Мен”нинг ўлимга енгилб бораётганидан ёзғириши осон тушунилади, лекин “сен”нинг яшашдан қийналиши сабабини илғаш учун фикр учқурлигидан ташқари, ҳиссиёт то-залиги ҳам керак бўлади.

Шеърхон: “Куймоқ бўлди менинг насибам, бахтиёрлик – сенинг қисматинг” сатрлари англатган ҳолатни олдинги мисралардан келиб чиқадиган мазмунга боғлай олса, қаҳрамонни яқиндан ҳис этади. Фахриёрнинг ифодаланаётган туйғуни жило-лантириш борасидаги маҳорати шундаки, у сўзлар ташийдиган одатий маъноларни тубдан ўзгартириб юбориб, уларга тамомила янги маъно ва сезимлар юклай олади. Одатда, ижобий маъно ташийдиган “насиба” сўзи ўз-ўзидан насибадор одамнинг мам-нунлигини ҳам ифода этарди. Шеърда эса шоир бу сўзга салбий маъно оттенкаси юклаб, куйиш ҳолати билан боғлайди. “Қисмат” сўзи замирида эса, таби-ий равишда, чорасизлик, маҳкумлик маънолари ҳам бўларди. Фахриёрнинг шеърида қисмат бахтиёрлик билан боғланиб, ифодага ўзгача бир рангинлик бе-ради. Муҳими, бунда ифодагина ўзгариб қолмай, мазмун ҳам теранлашади.

Шеърдан: “Сен-чи ётсан. Бахтнинг аёли” тарзи-да телеграф йўсинида чиқарилган хулоса ўқувчини ҳаётини вазият ва инсоний муносабатларнинг на-қадар чигал экани ҳақида жиддий мулоҳаза юри-тишга ундайди. Шеърнинг сўнги бандидаги мисра-ларга оғир инсоний изтироб яширинганини пайқаш киши туйғуларини юксалтиради:

*Юракларим кўзимдан тошар,
қисмат бўлди кўзлар қароси.
Қошлар аро айрилиқ яшар.*

Бу ўринда сатрлардан чиқадиган мазмунни ан-гашгина етарли эмас. Чунки умумий маънодан ҳам кўра айнан ифодадаги инжалик шеър мазмунини теранлаштирган ва айнан шу ўринларда модернча поэтик тафаккур йўсинидаги ўзига хослик ёрқин на-моён бўлган. “Қисмат бўлди кўзлар қароси” сатри орқали “менинг қисматим сенинг кўзингдай қора бўлди” тарзидаги ҳасрат билан бирга ёр кўзининг қоралигига ҳам нозик ишора бор. Лекин бу – муҳими эмас. Негаки, мисрада ҳали оқибат ҳақидаги ахбо-ротгина айтилган. Сабабнинг кутилмаган сеҳрли ифодаси “Қошлар аро айрилиқ яшар” сатрида бўлиб, у: “Бизнинг қисматимизда абадий айрилиқ бор, икки қош бир-бирига қўшилполмагани сингари биз ҳам айрилиққа маҳкумиз” йўсинидаги андуҳни акс эттиради.

Фахриёрнинг “Бўғзимдан сирқирар товуш – қон” қатори билан бошланадиган шеърида ишқ йўлида юраги лахта қонга айланган ошиқ изтироблари акс этган. Шоир шеърда туйғуларнинг шунчаки тасви-рини бермайди. Шунинг учун ҳам у илк мисрадаёқ ўз ҳолатини фавқуллода йўсинда ифодалайди.

Бундай муқаддима ўқувчини беихтиёр ҳушёр торт-тириб, товушнинг қонлиги, овознинг “ҳирқираш” ўр-нига “сирқираш”и сабаби ҳақида ўйлашга мажбур этади. Шеърда шунчаки ахборот йўқ, унда дардли юрак зарблари акс этган. Ишққа мубталолик сабаб ошиқ вужудининг барча мучалари юракка айланган. Ҳижрон азоби бу юракни зардобу қонга тўлдирган. Маълумки, тўлиб кетган юрак туғёнлари ташқарига чиқмоқ истайди. Йўл эса битта – бўғиз орқали. Шу сабаб бўғиздан товуш эмас, қон чиқади ва у худди юрак каби “сирқирайди”. Чигал руҳий ҳолатнинг бун-дай инжа тасвири ўқирманни мушоҳадага чорлайди.

Шеърдаги: “Гул менинг энг сўнги сўзимдир” тас-вири замиридаги маънони изоҳлаш ўқувчи бадиий заковатини оширади. Маълумки, гул фақат чечак-кина эмас, ёр ҳамдир. Демак, ошиқнинг бўғиздан чиқадиган сўнги сўзи ҳам “ёр” бўлади. Шоир шеър-нинг иккинчи бандида: “Юрагим товондир – ёри-лар”, – деб нола қилса, сўнги бандда ўз иродасини: “Юрагим товондир – тўлайман” тарзида ифода эт-ган. Шаклдош сўзларнинг кўзбойлағич каби усталик билан ўйнатилиши натижасида шоир яратган бади-ий эффе́кт шеърхонни лол қолдиради. Бунинг учун ўқирман “товон” сўзининг икки маъноси борлигини билишдан ташқари, маъшуқа ситами туфайли юраги товондай ёрилган ҳамда ҳар дақиқада ишқи учун юра-ги билан товон тўлашга шай ошиқ ҳолатини туйиши ҳам керак бўлади. Шундагина шеърдаги: “Суярман, куярман, бошимга Етар ишқ, мен сенга етмасман” шаклидаги умидсиз тўхтаб сабаби англаб етилади. Кутилмаган изланишларга бой ўзбек адабиётида ҳам зидлик маъноси бутун бир асарнинг бошидан охирига қадар бу қадар изчиллик билан ва сездирмай ифода этилган шеърлар жуда кам учрайдики, бу ҳол Фахри-ёр поэзияси бетакрорлигидан белгидир.

“Осмон яратганнинг...” сўзлари билан бошла-надиган шеърда шоирнинг ҳаёт тартиботи, Ярат-ганнинг интизом ва адолати ҳақидаги фалса-фий ўйлари ўзига хос йўсинда ифода этилган. Шеърнинг биринчи ва иккинчи бандларида Ал-лоҳнинг қудрати, унинг одамзотга қилган чек-сиз марҳаматлар тизими тасвир этилади. Шоир ўқувчини шеърдан келиб чиқиши мумкин бўлган кутилмаган маънога Яратганнинг иродаси нати-жаларини холис тасвирлаш йўли билан киши бил-мас тарзда тайёрлаб боради. Одамга берилган неъматлар орасида шеърнинг учинчи бандидаги: “Кўнгилга доғ берди, дийдаларга – ёш” мисраси мазмунини чақиш, “ёш” ва “доғ” тамсиллари нима эканини ўйлаш ўқирманни ташқи ҳайрат олаmidан ички дардкашлик очунига олиб киради.

Шеърнинг “Куймоққа дил берди, суймоққа – аёл. Чўмоққа тиз берди, эгмоқ учун – бош” сатрла-ри замиридаги теран маъноларни юзага чиқаришга уриниш шеърхонга кутилмаган ҳаётини ва бадиий ҳақиқатларни кашф қилиш имконини беради. “Жон берди аёлга этгудай нисор, Уни деб ёнмоққа – шам каби ҳаёт” мисраларида эр кишига тегишли қандай

юксак туйгулар куйланаётганини англаш ўқирман сезимларини нозиклаштириб, шахсияти юксалишига туртки беради. Шоир Яратган томонидан инъом қилинган нарсаларда фақат кўнгил ва севгига доир олий неъматларнигина кўради. У ўз борлигини ёлғиз ишқ оғушида, муҳаббат кучоғидагина тасаввур этади. Шоир кучли руҳий зарбани шеърнинг сўнгида беради: “Яралмай қолгани биргина висол”, – дейди у гўё бамайлихотир, жўнгина. Демак, ошиқ чин висол қиёматда эканига кўникмоғи лозим бўлади. Аммо бу ҳолат унинг севгиси даражасини бир мисқолга бўлсин пасайтирмайди. Ишқдан натижа кутиш таъмага ўхшаб қолади ва шоир чоғдошимизнинг қутулиш ҳам, воз кечиш кетиш ҳам мумкин бўлмаган севги домидаги нозик туйғулари, ингичка сезимларини таъсирли ифода этади.

Фахриёрнинг “Сенсизлик” туркумидаги шеърлардан биридаги “Сочларингда адашди сўзлар. Не сўз эди, қорайди туйқус, Сочларингга кўшилиб куйди” мисралари маъносини англаш сўзнинг ифода имкониятларини очиш нуқтаи назаридан катта самара беради. Маъшуқанинг сочи қора экани маълум. Унга айтилган сўз асли қора эмасди, лекин туйқус қорайиб кетди. Демак, унга ошиқнинг истагига терс мазмун жойланган. Куймоқ янада қораймоқдир. Сўзнинг қоралиги сочининг қоралигига кўшилиб кетди ва уни кучайтирди. Бундан келиб чиқадиган бадий маънони топиш учун астойдил ўйланмоқ даркор. Эҳтимол, бу маъно “Не қисматки, сўз ва соч уйқаш” мисраси замиридадир. Унда ё хусусиятига ва ёки вазифасига кўра “соч”га уйқаш бўлган “сўз” ҳақида ўйлаш шеърхонни истеъмоличидан ижодкорга айлантиради. Бу уйқашлик “қора соч”га “нари қоч” каби шаклдамикин ёхуд “бахти қора” сингари моҳиятда? Шеърдаги: “Не бахт, мени ҳижронинг суйди?” мисраси ошиқ учун топиш ёки йўқотишнинг ифодаси эканини аниқлаш, қаҳрамоннинг чиндан ҳам бахтли ёхуд бахтсизлиги тўғрисида мулоҳаза юритиш ўқирман туйғуларини ўстиради. Бу сатрларни ҳар ким ўзича изоҳлайдики, модерн шеърнинг ўзига хослиги ҳам уни туйишнинг турфалигида кўринади.

Шеърдаги “Юрак кетди, қолавердим мен” ифодаси замиридаги улкан ғамни тушуниш ўқирманни маънавий-эстетик жиҳатдан юксалтириши, шубҳасиз. Бундай шеърхон “Менда энди ҳеч ким яшамас” тарзидаги таъкид “юрак кетди” ифодасининг оқибати эканини англаб этади. Шоирнинг:

*Сенга кетмоқ бахтиёрлиги,
Менга қолмоқ азоби насиб.
Кетмаслигингга зорлигим*

Қолмоғингга эмас муносиб – тарзидаги изҳорлари сабабини англаш ва шарҳлаш учун кўнгил ҳолати нозиклигини илғайдиган тийрак назар зарур бўлади. “Ўзни сендан олгандим тилаб, Энди ўзни кимдан кутарман?” мисралари замиридаги бадий ва ҳаётий маънони изоҳлашга уриниш сезимларни

теранлаштиради. Шеърдаги “Муҳаббат – армонли тенгсизлик” ҳукм-мисрасини, “Мен сени йўқларман, борларман” сатри маъносини, “Хавфсиз кўнгил бадбахт ва бўм-бўш” таъкидини англаш кишига эстетик лаззат берибгина қолмай, унда шахслик сифатларини қарор топдиришга ҳам хизмат қилади.

Фахриёрнинг “Бир кеча...” деб бошланадиган шеърида ҳижрон азобида ўртанаётган ошиқ ҳолати жуда нозик ва замзамали акс эттирилади. Ўқирманни шеър бошидаги “Бир кеча минг кеча бўлган бу кеча” мисрасида аллитерация фақат товушларга эмас, балки сўзларнинг маъносига ҳам кўчиб, тасвир инжалиги ва маъно серқатламлигини юзага келтирган. Аслида, ҳижроннинг азобли ва узоқ туни ифоданинг ўзгачалиги туфайли ўта энгил оҳанг билан берилган. Шеърдаги ташқи “беозор” оҳанг туфайли туғилган кайфият оғушидаги шеърхон шоирнинг: “Юрак – қаршилиги бўлмаган узв” тарзидаги хулосасига беихтиёр кўшилади. Негаки, одамга дахлдор неки яхши-ёмон нарса бор, ҳаммаси юракка кириб келаверади. Юрак уларнинг биронтасига ҳам эшигини ёпиб ололмайди. Унинг муҳаббатга ҳам, нафратга ҳам, азобу қувончга ҳам қаршилиқ қилолмайдиган муча экани ҳақидаги ҳаққоний ва дардчил таъкиднинг ғоят мулоим оҳангда берилиши ўқувчи шуурига кучли таъсир кўрсатади.

Шеърдаги: “Дил оғриб соғинар, соғиниб оғрир” мисрасини сабаб ва оқибат муносабати нуқтаи назардан изоҳлаш кишини ўзига хос поэтик кашфиётга ундайди. Одам ўйлаб қолади: дил оғриқдан соғинадими ёки соғинчдан оғрийдими? Шунингдек, “Тушларим сўллим, ўнгим ўнглими?” саволидаги сўзларнинг кўпқатламлиги ҳамда маъно ўйини тагига етишга уриниш киши фикрини чархлаганидек, сезимларини нозиклаштиради. Эракларнинг туши тескарисидан келади деган қараш бор. Лекин ошиқнинг туши эмас, ўнги ҳам тескарисидан келмасмикин, ишқилиб? Ўннинг ўнг эмаслиги шеърхонни ҳам хавотирга солиб, уни шоирга туйғудош қилади. Шу боис шоирнинг: “Ўнлар азобидан тушга қочаман” шаклидаги иқрори ўқирманники ҳам.

Фахриёрнинг кўпчилик шеърлари мусиқий оҳангдорликка қурилган эмас. Уларда долғали руҳий ҳолат мусиқага солинмаган. Чунки бу шеърлар қулоққа атаб битилмаган. Улар ёлғизликда кўз билан, ундан ҳам кўра, кўнгил билан ўқилиб, теран идрок этилиб, ўз руҳий ҳолатининг ички мусиқасини топиб олишни кўзда тутиб яратилган. Айни вақтда, шоирнинг қофиясиз шеърларида ҳам умумий ички оҳанг, яширин гармония борлиги уларнинг ўзгачалигини таъминлайди. Фахриёр шеърларининг вазни ҳам турлича. Унинг баъзи шеърлари мутлақо қофиясиз бўлса, бошқасининг бир мисраси ўн, иккинчи қатори уч бўғинли ҳам бўлаверади. Лекин ўша битиклардаги ички бир мунг, ҳазинлик, дард барча шеърларни худди бир устун сингари бошдан охиригача тутиб туради. Мавзунлик бахш этади. Фахриёрда худди қадим ғазаллар сингари

ҳар байти ўзгача маъно ташийдиган, яъни якпора бўлмаган шеърлар ҳам бор. Лекин тасвирдаги мозаика туйғулар ифодасидан келиб чиқадиган умумий маъно салмоғи залворини камайтирмайди:

*“Бутламоқ” калимаси бутга айланар,
сиғиниб ўтирар кечаю кундуз
унга бир этак бола
қорин сиғинчини эсдан чиқариб.
Эҳтиёж маъбудага айланар секин,
Оммалашиб борар халқнинг ичида,
Эҳтиёжга бўйинсиниб яшар раият...*

Чуқур ўйланмасдан ўйнаб айтилгандай туюлгучи бу пардозсиз сўзлар замиридаги ҳаётӣ-эстетик маънони туйиш киши этини жунжиктириб юборади. Уларда нафснинг истакларини бутламоқ илинжидан бут (санам), ҳеч туганмас эҳтиёждан эса маъбуда (илоҳа) ясаб олган инсонларнинг фожиавий ҳолати бутун даҳшати билан акс этган. Бу ҳолатга замоний аниқлик, маконий мансублик, яъни хронотоп талаби билан ёндашиш самара бермайди. Иллатларнинг илдизи чуқур, уларнинг тарқалиш жуғрофияси чегарасиз, у кўнгил мамлакатини эгаллаб олган. Шеърда ташқи жозибанинг кўзга ташланмаслиги, мазмуннинг ўзгача йўсинда ифода этилгани унинг ҳиссий қудратини оширган.

Фаҳриёрнинг битикларини туйиш ва таъсирланиш, модерн адабиётининг барча яхши намуналарида бўлгани каби, ўқиб тугатилгандан кейин бошланади. Ундаги яширин маъноларни ҳар ким ўз ҳолига яраша аниқлайди, чоғи келар даражада англайди, тафаккур ва кўнгли имкон берган миқёсда таъсирланади. Айрим шеърларнинг силлиқ эмаслиги, унда на қофия, на вазн, на банд мавжудлиги бир суҳбатида Фаҳриёрнинг ўзи айтганидай: “Шеърнинг фақат қоғозда мавжудлиги, овоз чиқариб ўқилмаслиги унинг анъанавий унсурлари бўлмиш қофия, туроқ, бўғин, банд, байт, радиф сингари... “рудиментлар”и йўқолиб боришига сабаб бўлиши, экспериментлар оҳангдан шаклга – визуал ҳолатга кўчиб ўтиши ҳам мумкин”лигини кўрсатмоқда.

Айтиш керакки, модерн шеърда шакл иккиламчи ҳодиса эмас. Битикнинг қиммати унинг айнан

айни тарзда ёзилганидир. Бу ҳол ўқирманнинг фикригагина эмас, сезим ва кечинмаларига ҳам ранг-баранглик бағишлайди. Фаҳриёрнинг туйғуни фикрдан, фикрни сўздан, сўзни унинг ўйноқи жилваларидан айирмайдиган поэтик истеъдоди ўқирманни ўқиган шеърининг чин ижодқорига айлантиради. Чунки у ўқирманга сўз дарёсидан баглиқ тутиб бермайди, балки унга фикр ва туйғу қармоғини совға қилади. Бу ҳол шеърхоннинг ўзини ишлашга, ифодадаги сирли ва жумбоқли ўринларни кашф қилишга ундайди.

Фаҳриёр сўз, маъно, оҳанг ва поэтик воситалар билан алоҳида-алоҳида ишламайди. Истеъдод қудрати шоирга назмнинг барча унсурларини бирдай туйиш, қўллаш ва бирваракайига бадий эффе́кта эришиш имконини беради. Шоир “шакл симфонияси”ни шундай уйғунлаштирадики, ўқирманда бир вақтнинг ўзида товушни кўриш, рангни эшитиш, шаклни туйиш, барчасидан баравар лаззатланиш имконияти пайдо бўлади. Фаҳриёрнинг на сўзлашув ва на илмий тилда қайта ифодалаш мумкин бўлган шеърларида ўзбекча фикрнинг қиличдай ўткирлиги-ю, ўзбек тилининг ифода имконияти чексиз экани намоён бўлади. Айни чоғда, ахборотлар замонида даврдан ортда қолмасликка интилаётган замондошимиз руҳиятининг аниқ қизгилари ҳам берилади.

Одам тафаккурининг юксалиши унинг туйғулари нозиклашишини ҳам тақозо қилади. Акс ҳолда, тафаккур ва туйғу номутаносиблиги кишини маънавий таназулга олиб келиши мумкин. Бугунги одам ҳеч қачон фақат бахтдан иборат ҳаёт кечиролмаслигини теран англаб бораётир. Зеро, яшаш янги-дан-янги гуноҳлар қилиш ва шу сабаб мабдадан борган сари узоқлашишга маҳкумлиқдир. Демак, мунг доимий, қувонч ўткинчи йўлдошдир. Айни шу ҳолат юзага келган шароитда модерн изланишларга эҳтиёж пайдо бўлади. Синчиклаб қараган киши Фаҳриёрнинг шеърларида ана шу доимий мунг ифодасини кўради. Унинг шеърларида ҳамिशалик мунг исканжасидаги инсоннинг мураккаб ва инжа руҳий ҳолатлари маҳорат билан кўрсатилади.

Давоми. Боши ўтган сонда

Оқшом тевааракни яширган эди

ЖИЙДА ШОХИДАГИ ПАРИЛАР

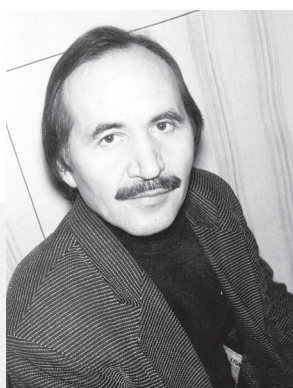
Қоронги кеча эди
Оқшом тевааракни яширган эди
Нон жийда ёнидан ўтиб бораётган эдим

Ёқимли шивирларни эшитдим
Қарадим тепага бир жийда шохларини
Кўрдим эшитдим кўрдим эшитдим
Баданимни юзлаб асаларилар талаган каби
бўлди
Асаларилар бир ширин чақмоқда эдилар
Тубсиз осмонда томир
Ёйди чақмоқ

Қарасам кўзлари мовий балки яшил
балки бол рангида
Парилар ўтирибди шохларда
сочлари тилло балки зумрад
Туси ила ёнмиш туш кўрдимми ё дебман
Бир гал тош ичидан оққан шундай булоқни
Кўрган эдим шу эсимга тушди
Бир ширин ширин
Эсладим
Кулдим
Йиғладим
Ичимда
Тинч
Оҳ

Қоронги кеча эди
Оқшом тевааракни яширган эди
Нон жийда ёнидан ўтиб бораётган эдим

Баҳром РЎЗИМУҲАММАД

1961 йилда Хоразм вилоятининг Шовот туманида туғилган. Тошкент Давлат университетининг журналистика факультетида таҳсил олган. “Товушсиз қадам”, “Теракка яқин юлдуз”, “Икки нур”, “Давсаман”, “Тинч гуллайдиган дарахт”, “Кундуз сарҳадлари”, “Соялар суҳбати” номли шеърӣ тўпламлари нашр этилган.

Тунни чайқатиб бир оҳиста кулмакда эди жийда
Париларнинг қўли қирмизи сочи тилло овози кумуш
Ранглар бошимни бир айлантирдилар

Эй одам деди бир пари нечун
Умринг йиғига чулганмиш
Яшаш истарсен яшаб билмассен
Кулсанг биз каби бир озод кул
Бўса билганинг заққумдан аччиқ
Кел бери сен жин каби кел

Қоронги кеча эди
Оқшом тевааракни яширган эди
Нон жийда ёнидан ўтиб бораётган эдим

Тепага боқдим дум-думалоқ
ёқутлар рақсини кўрдим

Тепага боқдим ёқутлар орасида
шар сингари олтинларни кўрдим
Тогларни кўрдим сўқмоқларни кўрдим
Ёлларини титратиб хирқираётган
арслонларни кўрдим
Қаҳ қаҳага тойиниб йиқилдим мен
Турдим сояларим яна йиқилди
Бир кафт
Устида
Юриб
Бораётган
Каби
Бўлдим

Нон жийда ёнидан ўтиб бораётган эдим
Оқшом теваракни яширган эди
Қоронги кеча эди

Жийда кеча оқшом
Оқ
Шом
Шам

ТУТ

Ковагига чумчуқ уя солган эй
қишлогимиздаги тут сени соғиндим
хон қизи гавҳар мунчоқдек шиппа
ёпишган янтоқ кўргим келади сени
мен ер ҳидини соғиндим лой
ўйинчоқларимиз турпоқ эмиш ҳануз
бўжилари ила кўрқитган дала тузларимиз қани
уялибдимен мендан кичраймиш кулба
нос ранггидаги қовоқлар товланмиш
сувлар оқаётганмиш
бир йиғи каби
семиз ўт дўмбоқ қиз каби эркаланиб ётмиш
мол тезаги туртиб уйғотди алланималарни
балки шонмассан тер ҳиди эсимдадир

ишқдан менга сабоқ берган қизалоқ
унутармидим мен қатиқ исини
Одам тилида гапирсанг бўлмайдим ахир
дермиш олифта битикларини ўқиган чол
Тут эса тушимда балки ўнгимда
момоннинг бепарволиги ила
чумчуқларини чирқиратиб мен тарафга
келаётганмиш
жодугар ковуши янглиғ томирларини
бирма-бир босиб
ОВОЗ Шамол Шамол боланг қудуққа йиқилди
Кетига тезак тиқилди
Тез кел олиб момоқалдиросингни

СУВ МИНОРАСИ

Нурни ушламоқ истарсан тутмоқ истарсан
жунун водийсига хат таширлар қушлар ҳам
кўзингдан сочилган шуъла ақлимни барбод қилди
барча нурлар қочдилар
камалакка дўндилар
ўқ ёй бўлур қўлингда
жоним нишон камонга
тунми бу бошқа тус йўқ ё сочи
чулгансин жисмим ноз билан ишва билан
бир кўтарилар бир тушар бир мавжланар
йилтироқ ашёлар ўғирларми хаёлимни
оққан каби бўламан балки дарёдирман
учган каби бўламан ойдирман балки
эшитмай гапирётган сен эканингни сездим
оловга нега ёнгани қўймайсан
шамол кўйлакларинг шитиридадир
имлоларни пайпаслаб ўқимоқдаман
фараз қилки кўзинг жодуси ила куйган бағрим каби
бармоқларим ёнмоқда чўғ бўлмоқда бирин кетин
адашдим Сув минорасига қараб турибман
Камалак ўлкасига капалак бўлиб учайми
томчи зарби янглиғ товуш мени уйғотгали келди
уйқу аро уйғонганимни ҳеч кимса билмас

Элиас КАНЕТТИ

ЖИ Н Е Т Т А

Ҳикоя

Бу аёл мўъжазгина француз ресторанининг соҳибаси эди. Ресторан “Шаҳризода” деб аталар ва у Мадинада бутун тун бўйи очиқ турадиган, яккаю ягона тамаддихона ҳисобланарди. Баъзан бўм-бўш бўлар, баъзида эса унда уч-тўрт хўранда овқатланиб ўтирарди. Бироқ кўпинча, айниқса, тунги икки билан уч орасида бу ер қунда-шунда мижозлар билан тўлиб-тошар, шунда кимнинг нима деяётганини, ҳар бир айтилган сўзни аниқ эшитиш мумкин бўларди, чунки хона кичкинагина бўлиб, агар йигирма чоғли одам ўтирган ёки турган бўлса, ресторанининг томи шовқиндан сал бўлмаса кўчиб кетай дерди.

Емакхонадан ўн қадамча нарида, шундоқ муюлишда Жема эл-Фна – бўм-бўш майдон хувиллаб ётарди. Икки ўртадаги фарқни қаранг, нақ ер билан осмонча эди. Майдоннинг айлана тевараги бўйлаб эски-туски, йиртиқ ва жулдур кийимли камбағал-қашшоқ, ғариб ва фақир кишилар қоқ ерда ётиб, тонг оттиришарди. Улар бу жойга шунчалик мослашиб кетгандики, ногоҳ туртинмаслик учун кўзга қараб юришга тўғри келарди. Кимда-ким бемаҳалда кенг майдонда тимирскиланиб

Элиас КАНЕТТИ

Австриялик таниқли ёзувчи ва драматург, Нобел мукофоти соҳиби.

“Жаҳолат” (1935), “Омма ва ҳокимият” (1960) номли асарлари ҳамда “Тўй” (1932), “Манманлик комедияси” (1934), “Муддати чекланганлар” (1952) сингари драмалари билан шухрат қозонган.

юрган бўлса, бундайин шубҳали кимсалардан узоқроқ юргани маъқул эди.

Жема эл-Фна узра аллақачон ўлик сукунат чўккан маҳал “Шаҳризода” бағрида ҳаёт эндигина бошланаётган бўларди. Ресторанга кириб-чиқаётганлар, асосан, европаликлар – французлар, инглизлар бўлиб, улар орасида америкаликлар ҳам учраб турарди. Мижозлар орасида араблар ҳам бор эди; улар ё европача кийинган ёки бўлмасам, ичувчилар тоифасидан бўлиб, шу билан ўзларини гўё замонавий кишилар қилиб кўрсатишга ёхуд европаликларга таассуб қилишга мойил бўлишарди. Ичимликлар нархи ниҳоятда қиммат эди, шу боис бу ерга киришга унча-мунча арабин юраги бетламасди. Майдонда ётиб-турадиган одамларнинг чўнтагида ҳемири ҳам йўқ, “Шаҳризода” мижозлари эса бир қадаҳ коньяк учун бир юз йигир-

ма франк тўлашар ва бирин-кетин бир неча қадахни кўрдим демасди.

Майдон аҳолиси уйқуга кетгунга қадар радиокарнайда арабча мусиқа янграр, сўнг эса ресторани тарафдан европача рақс мусикаси бўғиқ оҳанг таратарди. Ресторан хўжайини мадам Миньон энг сўнгги модадаги куй-қўшиқлар ёзилган грампластинкаларни ҳар доим қанда қилмай опкелиб кўярди. У ўз пластинкалари билан фахрланар ва ҳар ҳафтада яп-янглиридан бир кўтарим харид қилиб келарди. Сўнг улардан кунда-шунда мижозларига қўйиб берар, меҳмонларнинг нозик таъб-диди билан ҳисоблашишда устаси фаранг эди.

Хоним асли Шанхайда туғилган, отаси француз, онаси эса хитойлик бўлган. Унинг кўзлари аввал икки ёққа қараган, ғилай эди, кейинчалик жарроҳи қилинган, ўрнига келган бўлса-да, барибир хитойларга хос феъл-атвордан деярли ҳеч вақо қолмаган ҳисоб эди. У онаси хитойлик аёл бўлганини ҳечам яширмасди. Марокаш мамлакатига келгунга қадар, олдин бошқа француз колонияларида яшаган, бир неча йил Дуалада ҳам бўлган экан. Лекин мадам Миньон бошқа миллат ва элатларга нисбатан шунақанги норози оҳангда гапирардики, бунақанги нотўғри фикрга гўлларча маҳкам ёпишиб олган аёлни умримда биринчи марта кўришим эди. Бироқ французлар ва хитойлар ҳақида лом-мим демас, фақат ҳар гапида аллақандай ғурур билан: “Менинг онам хитойлик, отам эса француз бўлган”, дейишни қанда қилмасди. Хуллас, у шунақа ўзидан ўзи мамнунлик туядиган аёл эди. Насл-насаби, келиб чиқиши бошқача бўлган мижозларини кўрдим дегунча, уларни ёзғиришга тушарди.

Мен бир кун ресторанда у билан ёлғиз қолиб, узоқ суҳбатлашгач, ҳартугул ишончини қозонишга сазовор бўлдим. Фильм суратга олиш гуруҳимиздаги инглиз дўстларим овқатланиб бўлгач, баъзан пул тўлашни унутиб кетворган пайтлар ҳам бўлиб турарди, шунда мен ҳеч иккиланмай улар учун ҳам тўлаб юбораверардим, шунинг учун бўлса керак, аёл ўзича мени бой деб ўйларди. Ҳа, у мени сирли равишда бой деб ўйларди, чунки инглизларнинг кийган кийимига қараб, буни ҳечам билиб бўлмасди. Шерикларимдан кимдир ҳазиллашибми ёки мадам Миньонни атай лақиллатиш учунми, каминани орқаворатдан руҳий касалликлар шифокори деб таништирибди. Кўпинча бир сўз демай, жимгина ўтиришим, бунинг устига кейинроқ меҳмонлар ва мижозлар ҳақида батафсил сўраб-суриштирганим учун бўлса керак, ҳарҳолда хоним бу миш-мишга ишонган кўринади. Мен ҳам бунга эътироз билдириб ўтирмадим, қайтанга бу яхши эди, энди у мен билан бемалол ва бамайлихотир суҳбатлашадиган бўлди.

Унинг турмуш ўртоғи мсье Миньон чет эл легионида хизмат қилган, тўладан келган, гавдали, бақувват киши бўлиб, ресторандаги юмушларга оз-моз ёрдамлашиб юргучи эди. Мижозлар йўқ пайтларда торгина хонадаги ўриндиқлардан бирига чўзилган кўйи мазза қилиб уйқуни урарди. Таниш меҳмонлари келди дегунча, уларни „La Riviera“ – фаранг исловатхонасига бошлаб борарди, ресторан билан унинг ораси атиги бир неча дақиқалик йўл эди. У ерда бир-икки соат бўлиб, меҳмонлар билан бирга қайтиб келар, исловатхонага янги келган қизлар ҳақида хотинига гапириб

берар, меҳмонлар билан оз-моз ичишгач, сўнг уларни кузатиб кўярди. Орадан ҳаял вақт ўтмай, янги мижозларни олиб, яна „La Riviera“га равона бўларди. Бу – “Шахризода”нинг кундалик ҳаётида тез-тез қулоққа чалиниб турадиган сўз эди.

Мсье Миньоннинг юзи юмалоқ, елкалари кенг, болаларга хос чеҳрасини эса доим мудроқ босиб турарди. Эринибгина, гўё малол келаётгандек жилмайиб кўяр, французларга хос бўлмаган тарзда жуда секин сўзлар ва камгап ҳам эди. Аёли ҳам сергап эмасди, ҳиссиётга берилувчан ва нозик табиатли бўлиб, гапга ҳадеб аралашавермас эди. Аммо чакаги бир очилса борми, ҳадеганда тинай демасди. Эри эса унга қулоқ солмай, индамайгина қадахларни чайиб кўяр ё ётиб ухлар ёки бўлмасам, „La Riviera“га қараб йўл оларди. Хоним баъзан кайфи ошиб қолиб, кўполлик қиладиган айрим мижозларга эшикнинг қаердалигини кўрсатиб қўйишни ёлғиз ўзи уддалай олар, бу масалада эридан ёрдам сўраб ҳам ўтирмасди. Ресторан унга қарашли эди, шу боис бўлса керак, грампластинкалар сақланадиган пештахта ортида ҳар эҳтимолга қарши резинка таёқни ҳам шай қилиб қўйганди. Таниш-билишлари ва дугоналарига таёқни кўрсатиб мақтанаркан, у фақат америкаликлар учун мўлжалланганини таъкидлар, бунга жавобан дўстлари заҳархандалик билан кулиб қўйишарди. Ҳақиқатан ҳам маст америкаликлар хоним учун катта қийинчиликларни келтириб чиқарар, шунинг учун ҳам уларни жуда ёмон кўрарди. Унинг назарида, варвар (вахший)ларнинг фақат икки тури мавжуд эди: бири маҳаллий халқ, иккинчиси эса америкаликлар.

Мсье Миньон чет эл легионидан ташқари бошқа ерларда ҳам бўлган экан. Кунларнинг бирида у менга мурожаат қилиб, ўзигагина хос бўлган ярим қув, ярим эринчоқ оҳангда:

– Сиз докторсиз, жиннилар шифокорисиз, шундайми? – деб сўраб қолди.

– Нега бундай деяпсиз? – ўзимни ҳайрон қолган қилиб кўрсатдим мен.

– Бизга шундай дейишди. Мен Париж яқинидаги бир жиннихонада икки йил қоровул бўлиб ишлаганман.

– Ундай бўлса, бу соҳадан ҳам оз-моз хабардор экансиз-да.

У сўзларимдан хурсанд бўлди ва иши давомида жинниларнинг қайси бири хавфли-ю, қай бири хавфсиз эканлигини аниқлашни осонгина ўрганиб олгани ҳақида сўйлай кетди. Айтишича, бу борада ҳатто ўзига хос таснифнома ҳам тузган экан. Мен ундан Марокашдаги жиннилар тўғрисида сўрадим, шунда у ҳаммага маълум бўлган баъзи бир воқеаларни гапириб берди. Хуллас, шу кечадан бошлаб у менга шундай муомала қила бошладики, гўё мен унинг собиқ бошлиғи эдим. Баъзан мижозлардан кимдир ўзини бир оз жиннича тутадиган бўлса, биз бир-биримиз билан зимдан кўз уриштириб олардик, гоҳ-гоҳ у мени коньяк билан сийлаб ҳам турарди.

Мадам Миньоннинг якка-ягона сирдош дугонаси бор эди. Унинг исми Жинетта бўлиб, бу номни у тез-тез тилга олиб тургучи эди. Жинетта ресторанга келиб, пештахта олдидаги баланд курсилардан бирига ўтирволган кўйи кимнидир интиқ кутарди. У ёш, ўзига оро берган, юзи ниҳоятда рангпар эди, гўё бутун тун бўйи мижжа қоқмай, кундузи ухлайдиган одамдай таассурот қолдирарди. Кўзлари совуқ, ёқимсиз боқар,

хар лаҳзада эшик томон ўгирилиб қараб кўяр, кимгадир илҳақ эканлиги очиқ-ойдин кўриниб турарди.

Жинетта буюк воқеа содир бўлишини соғинч билан кутарди. У йигирма икки ёшда, умрида Марокашдан ташқарига чиқмаган. Шу ерда туғилган, онаси италиялик, отаси эса инглиз, Дакарга кетворган ва қизига ҳеч қандай ғамхўрлик қилмас эди. Жинетта инглизча суҳбатларни жон қулоғи билан тинглар, чунки булар унга отасини эслатарди. У нима иш билан шуғулланган, нега энди бу ерни ташлаб, Дакарга кетган, бу ҳақда ҳеч нарса билолмадим. Мадам Миньон ҳам, Жинеттанинг ўзи ҳам отасини қандайдир фахр билан тилга олишар, уларнинг гап-сўзларидан у қизини деб кетиб қолганини билиб олиш қийин эмас эди. Ҳарҳолда улар шундай деб ўйлашарди, бинобарин, ота шаҳарни шунчаки тарк этмагани, қолаверса, қизи ҳақида ғамхўрлик қилмаётгани ҳам бежиз эмаслиги кундай равшан эди. Онаси тўғрисида эса ҳеч қандай гап-сўз бўлмасди; англашимча, у ҳамон Марокашда яшарди, бироқ ё камбағал ёки бўлмасам, касб-кори, топиш-тутиши унчалик эмасми ёхуд италянлар ҳақида у қадар юқори фикрда эмасликлари сабабми, ҳарҳолда уни тилга олишмасди. Жинетта эса Англияга жуда ҳам қизикар, бир кунмас-бир кун у ерга боришни орзу қиларди. Ўзига қолса, қаерга бўлса ҳам, ҳаттоки Италияга жон деб кетворган бўларди; у ўз шахзодасини кутарди, уни Марокашдан олиб кетса бас. Айниқса, ресторан мижозлардан бўшаб қолган дамларда уни бениҳоя интизорлик билан кутаётгандай туюларди. У ўтирган баланд курси билан эшик ораси тахминан уч қадамча эди, бироқ эшик ҳар гал очилганда у гўё юз-кўзларига оғир зарба урилгандек, бирдан ортга силтаниб, сапчиб тушарди.

Жинетта, унга илк бор кўзим тушган пайтдаёқ ёлғиз эмас, ёнида ёшгина бир йигит бор эди. У кўринишдан қиз болага ўхшаб кетадиган, ўзига оро берган, башанг кийинган, аёлсифат олифта бўлиб, катта-катта тим қора кўзлари ва жигарранг юзига қараганда, унинг шу ерлик эканини пайқаб олиш қийин эмас эди. Икковлари бир-бири билан иноқ, аҳил, сирдош эдилар, ресторанга ҳам доим бирга келишарди. Улар ҳақида бор ҳақиқатни билиб олгунимга қадар, бу жуфтликни севишганлар бўлса керак, деб ўйлагандим. Йигитнинг ташқи қиёфаси ҳар доим худди тўппа-тўғри қиморхонадан келаётгандай таассурот қолдирарди. Наинки эғнидаги кийими французча урф-одат, анъаналарга бутунлай мос келарди; у ҳатто кўпчиликнинг кўз ўнгида ҳеч бир уялмай-нетмай Жинетта билан ялаб-юлқашардики, бундай қилиқ арабларда энг ёмон иснод саналар эди. Кўп ичкилик ичишарди, гоҳо ёнларида унчалик ясанмаган, тахминан ўттиз ёшлардаги учинчи бир одам ҳам кутилмаганда пайдо бўлиб қоларди.

Жинетта бир куни қисиниб-қимтиниб менга биринчи марта мурожаат қилган пайти, афтидан, каминани инглиз деб ўйлади шекилли, одатдагидай пештахта олдида ўтирарди. Мен унинг ўнг томонида, йигит эса у ёнида эди. У дўстларим Марокашда олаётган фильм ҳақида сўради, мен унинг саволларига бажонидил жавоб қайтардим. Бу Жинетта учун улкан воқеа эди, чунки у, сезишимча, ҳаётини жон деб кино санъатига бағишлаган бўларди. Мадам Миньон бизлар, яъни унинг энг яқин дугонаси ва мен бир-биримиз билан ниҳоят, танишиб олганимиздан хурсанд эди.

Бирпас суҳбатлашганимиздан сўнг, қиз менга ёнидаги йигитни таништиради, улар турмуш қуришганига бир йил бўлибди. Буни эшитиб, ҳайрон қолдим, негаки, ҳаммасини бошқача тасаввур қилган эдим. Уларни кўрган одам, ҳали ҳам тўй саёҳатида юрган бўлишса керак, деб ўйларди. Лекин Жинетта ёлғиз ўзи эшикка термилиб ўтирган пайтларда вазият бирдангина ўзгача тус олар, кўнгли батамом бошқа бир эркакни тилаётгани аён бўлиб қоларди. Нозик ҳазил-ҳузул асносида уларнинг турмуш тарзидан ҳам анча-мунча воқиф бўлдим. Англашимча, тунги соат учда ресторандан уйга қайтишгач, тамадди қилишар, сахар бешга томон ётиб, то пешинга қадар донг қотиб ухлашар экан.

– Куёв нима иш қилади? – сўрадим мен қиздан.

– Ҳеч нима, – деди у, – унинг ўз отаси бор.

Буни эшитиб, мадам Миньон бадҳоҳлик билан илжайиб қўйди. Қизболасифат йигит ҳам чиройли тишларини кўз-кўз қилмоқчи бўлгандай, беўхшов тиржайди. Ноқулай аҳволга тушиб, хижолат бўлиб ўтирмади, балки сатанглиги устун келди. У мени, мен уни ичишга таклиф қилдим, суҳбатимиз ҳам тез қовуша қолди. Ранг кўр, ҳол сўр, деган гап тўғри экан. Йигит зоҳиран қандай бўлса, ботинан ҳам худди шундай – эрка, тантқи эди. Буям етмагандек, буткул французларга таассуб қилгани-чи. Ўзи Францияда бўлганмикин? Шу ҳақдаги саволимга:

– Қаёқда, Марокашдан ҳеч қачон ташқарига чиқмаганман, – деди. Бу арзанда Парижга боришни хоҳлармикин? Йўқ, қизиқмас экан. Англияга-чи? – Йўқ, даркор эмас. – Умуман, бирон ёққа боришни хоҳлайдими-йўқми? – Йўқ. – У барча саволларимга аниқ бир мақсади йўқ одамдай ланж, мужмал жавоб қайтарарди. Демак, уни бу ерга боғлаб турган бир нима бўлиши керак, – ўйладим мен. Жинеттамикин, йўқ, у эмас, чунки унинг аҳволи маълум, қаерга бўлса ҳам кетишга тайёр, учгани қаноти йўқ эди.

Бир қарашда шундай “сип-силлик” ва оддийгина кўринган жуфтликнинг турган-битгани жумбоқ эди. Улар ҳар оқшом ресторанда ҳозир-нозир эдилар. Чет эллик мижозлардан ташқари уларни яна бир нарса: Миньон хонимнинг грампластинкалари қизиқтирарди. Баъзи бир кўшиқларни қайта-қайта, гоҳида кетма-кет беш-олти мартадан қўйдириб тинглашарди. Сўнг эшик билан пештахта орасидаги торгина хонада рақсга тушиб кетишарди. Энг қизиғи, рақс пайтида бир-бирига чунонам ёпишиб-қапишиб олишардики, буни кўриб туришининг ўзи бир азоб эди. Жинетта ана шундай интим рақс тушишни жуда-жуда ёқтирарди, лекин томошабинлардан уялибми, гоҳо эридан нолиб ҳам кўярди.

– У билан рақс тушиш даҳшат. Кўп марта айтиб кўрдим, бўлмади, бошқача рақс тушолмас экан.

Навбатдаги рақс бошлангач, улар нафас ростлаб, энди грампластинкаларнинг гир айланшини диққат билан кузатишарди. Мен Жинеттани ўзи истаган ўзга бир мамлакатда тасаввур қилиб кўрдим, у ўша ерда ҳам, масалан дейлик, Лондонда, худди шундай одамлар билан худди шундай замонда, худди шундай ҳаёт кечирган ва худди шундай пластинкаларга рақс тушган бўларди.

Бир оқшом ресторанда ёлғиз ўзим ўтиргандим, Миньон хоним мендан, Жинетта сизга ёқадими-йўқми? – деб сўраб қолди. Гап нима ҳақида кетаётганини тушундим ва:

– Албатта, у табиятан ёқимтой киз, – дедим.

– Биласизми, уни таниб бўлмай қолди, – деди Миньон хоним ташвишланиб. – Унинг шу бир йил ичида қанчалик ўзгариб кетганини тасаввур қилсангиз эди! Шўрпешона экан, бечора! Ўзи ўша йигитга турмушга чиқмаслиги керак эди. Бу ерликлар яхши қаллиқ бўлолмайди. Тўғри, у яхши оиладан, отаси бой-бадавлат, бироқ Жинеттага уйлангани учун уни меросдан маҳрум қилган. Қиз арабга турмушга чиққани боис отаси ундан ҳолинг нима деб сўрамайди. Энди икковида ҳемириям йўқ.

– Йигит ҳеч қаерда ишламаса, отаси унга ҳеч вақо бермаса, унда қандай тирикчилик қилишяпти?

– Наҳотки буни билмасангиз? Йигитнинг дўсти кимлигини билмайсизми?

– Йўқ, буни мен қаёқдан билай?

– Ҳозиргина улар билан бирга ўтирганини кўрдингиз-ку. Йигитнинг суйган оғайниси – шаҳар ҳокимининг ўғли. Бу гапга анча бўлган. Ҳозир ҳоким ўғлидан аччиқланиб юрибди. Тўғри, унинг аёлларга ҳеч қандай эътирози йўқ, ўғиллари қанча хотин олса олаверсин, майли. Аммо-лекин, эркак эркак билан... бунга у ҳечам тоқат қилолмайди. Бир неча кун бўлди, у ўғлини ҳайдаб юборган.

– Бундан чиқди, куёв ўша дўстининг орқасидан кун кўриб юрган экан-да?

– Ҳа-да. Уни нафақат ўша дўсти, балки Жинетта ҳам боқаяпти. Йигит қизни бой-бадавлат араблар билан ётишга мажбур қилади. Яна биттаси бор, Жинеттани яхши кўради, у ҳокимнинг ўғли билан бирга туради. Ёши ўтиброк қолган, аммо пули кўп. Аввалига қиз унга унамади, лекин эри қурғур мажбурласа, у бечора нимаям қила оларди, кўникишдан бошқа иложи йўқ. Мана энди учовлон кўпинча бирга ётишади. Агар қиз хоҳламаса, эри уради. Лекин бу шунчаки фойда учун, аслида у жуда рашкчи, хотинининг фақат пул тўлайдиган эркаклар билан ётишига рухсат беради, холос. Башарти қиз бирор кимни ёқтириб қолса борми, ана кўринг томошани, рашки келиб, жанжал кўтаради. Борди-ю, пули бор одамни ёқтирмай, у билан бирга бўлишни хоҳламаса ҳам, ёки ўзи кимнидир ёқтириб қолиб, ундан ҳеч қандай ҳақ олмасдан алоқа қилса ҳам, барибир уни дўппослайверади. Бечора қиз, шунчалик ҳам бахтсиз бўладими, шўрлик нима қилишини билмай қолди. Уни бу ерлардан олиб кетадиган одамни кутгани-кутган. Унга раҳмим келади, қанийди йўли очилиб, узоқ-узоқларга кетворса. У менинг бу ердаги бирдан-бир, ягона дугонам, кетиб қолса, нима қиламан, ўзимам билмайман.

– Ҳоким ўз ўғлидан аччиқланиб юрибди дейсизми?

– Ҳа, уни маълум муддатга бадарға қилган. Шундай қилсам, ақли кириб қолади, деб ўйлайди. Йўқ, унинг ақли сира кирмайди, чунки иккови бир-бирига ўрганиб қолишган.

– Жинеттанинг хуштори-чи, у ҳозир қаерда?

– У ҳам бирга кетган, ахир ҳокимнинг ўғли билан доим бирга-ку.

– Демак, ҳозир икковиям йўқ, шундайми?

– Шундай. Бу – келин-куёв учун оғир зарба бўлди. Пуллари йўқ, қарз ҳисобига яшашяпти. Лекин бу узоқ давом этмаса керак. Ҳоким ўғлини ажратиб олиш учун кўп уринди, бўлмади, ўғил қулоқ солмай яна Жинеттанинг эри билан топишиб олаяпти. Ота ноилож ён беришга мажбур бўлди.

– Ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади.

– Ҳа-я, изга тушиб кетар, куйинган билан фойдаси йўқ. Йигит шу кунларда бир оз жаҳлдор бўлиб қолган, шу холос. Мушкул вазиятдан чиқиш учун “мижоз” қидириб юрибди. Одамлар сизни жуда бой дейишади. Сиз билан гаплашганининг боиси ҳам шу. Аммо мен унга айтдим, бекорга овора бўлма, дедим. Ахир, сиз бамаъни одамсиз. Айтинг-чи, Жинетта сизга ёқадими?

Ана холос, менинг ёлғондакам бойлигим бошимга шунча ғавго олиб келади деб ўйламаган эдим. Аммо-лекин бир нуқтада Миньон хонимга ноҳақлик қилдим.

– Уни бу ердан олиб кетиш керак эди, – сўзида давом этди у. – Жинетта учун куёвига пул-мул бериб ўтирманг тагин. Нима бўлса бўлар, барибир бечора қизга фойдаси йўқ. Агар у билан бирга яшайдиган бўлса, ҳеч қачон бири икки бўлмайди. У ҳамма нарсасини тортиб олади. Яхшиси, қизни ўзингиз билан олиб кетинг. Истасангиз, у сиз билан кетади, буни ўзи менга айтди. Хуштори эса кетолмайди, бу осон эмас, қолаверса, ҳокимнинг ўғли қўйиб юбормайди, паспорт ҳам ололмайди. Қизга ачинаман, кундан-кунга ранги бир аҳвол бўлиб бораяпти. Уни бундан бир йил олдин кўргангизда бормиди, янги очилган ғунча дердингиз. Қизга яхши муомала-ю, бамаъни турмуш кифоя. Ахир, у инглиз, албатта отасига тортади. Шунақаям ёқимтойки, асти қўйинг. Одамнинг ишонгиси келмайди. Сиз ҳам уни инглиз деб ҳисоблаган бўлармидингиз?

– Йўқ, – дедим мен. – Тагин билмадим, балки. Эҳтимол, назокатли бўлсайди, шундай деб ўйлаган бўлармидим.

– Бўлмаган гап, – эътироз билдирди Миньон хоним. – У назокатга ҳам, латофатга ҳам бой қиз. Худди инглиз аёли каби. Шахсан мен инглизларни ёқтирмайман. Улар менга ўта сипо бўлиб туюлади. Анов дўстларингизга бир қаранг-а! Етти-саккиз нафар одам бир неча соатдан бери миқ этмай ўтиришибди. Буни кўриб, мени ваҳима босади. Уларнинг орасида, эҳтимол, садист-қотил ҳам бордир, ким билиб ўтирибди. Бироқ америкаликлар – уларга сираям тоқат қила олмайман. Нақ варварларнинг ўзи дейсиз. Менинг резинка таёғимни ҳеч кўрганмисиз?

Аёл шундай деб, уни пештахта ортидан олди-да, бир-икки марта қаттиқ силкиб қўйди.

– Буни фақат америкаликлар учун асраб қўйибман. У менга жуда кўп бакор келган, мен сизга айтсам.

**Немис тилидан
Мирзаали АКБАРОВ таржимаси.**

ОТА МАКОН МАДҲИ

Ҳар бир ижодкорнинг ўз ижодий ёндашуви, ҳаётга, дунёга қараши, уни ўзига хос йўсинда ифода қилиш услуби бўлади. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда Қорақалпоғистон халқ шоираси Гулистон Матёкубованинг яқиндагина нашр қилинган «Ота уйим» номли тўпламига кирган асарлари ижодкорнинг ўзига хос қиёфасини белгилашда муҳим ўрин тутди.

Китобнинг «Ота уйим» деб номланишида ҳам рамзий ва мантиқий боғлам мужассам. Барчамиз – Ота уйимиз, муқаддас заминимиз, беғубор болалигимиз кечган маконимиз, Ватанимизни доим юксак туйғулар билан қадрлаймиз, эъзозлаймиз, ҳамиша унга интилиб, талпиниб яшаймиз. Бу соҳир ҳислар шоира Гулистон Матёкубованинг «Ота уйим» номли китоби мундарижасини белгилайди.

Шеъриятимизда ўзбек адабиётининг забардаст шоиралари тамал тошини қўйган адабий қарашлар мавжуд. Жумладан, Жаҳон Отин Увайсий, Нодирабегим, Анбар Отин каби мумтоз шоираларимиз бўлса, Зулфия, Саида Зуннунова, Ойдин Ҳожиева, Ҳалима Худойбердиева каби XX аср шеъриятининг ёниқ куйчилари бор. Уларнинг ижодий анъаналари

давомчиси Қорақалпоғистон халқ шоираси Гулистон Матёкубовадир.

Шоира Гулистон Матёкубова – шеърларида инсоний гўзалликнинг ёрқин қирраларини гўзал ташбеҳларда ифодалайди. Ҳар бир шеърда соддалик ва самимийлик уфуриб туради.

*Ернинг юзасида соялармиз биз,
Лил этиб ўтамиз, ғойиб бўламиз.
Ўзимиз англаган ҳаёт ҳақиқатини
Соя каби олиб юрамиз.*

Бу лавҳа «Тафаккур парчалари» номли достонидан олинди. Мўъжаз дoston шарқ мутафаккири, моҳият кашшофи Жалолоддин Румийга бағишланган. Аниқроғи, шоиранинг Румий дунёсига кириб бориши, унинг инсон ва тириклик, ҳаёт жумбоғи хусусидаги муаззам ҳикматлар шодасидан илҳом олиши ушбу дostonнинг яралишига замин ҳозирлаган десак, муболаға бўлмайди.

Шоира китобнинг биринчи фаслига «Менинг ота уйим» деган ном остида йигирмадан ортиқ шеърини киритган. Уларнинг кўпчилиги Ватан ҳақида. Ватанни севишга ўргатиш, унинг ҳар бир тупроғини муқаддас билиб, кўз қорачиғидай сақлашга даъват қилиш учун ҳам ижодкорда метин ирода бўлмоғи керак. Юрак қони билан битилган ушбу шеърларда биз санаётган жиҳатлар талайгина. Шоира шунчаки қўлига қалам олмайди, Ватанни ўзича англайди. Яъни озод ва обод юртимизда олиб борилаётган кенг қўламли бунёдкорлик ишлари шу «муқаддас ватанда» яшаётган ҳар бир инсон учун эканлигини мантиқий жиҳатдан урғулайди.

*Биз бугун кечаги одамлар эмас,
Эл ободдир озод меҳнатимиздан.
Бизни улғайтирди бу эркин нафас,
Бизни шарафлади шу ота макон.*

*Ҳар қандай разил куч, ҳар қандай ғоя,
Бу йўлдан қайтара олмайди бизни.
Тараққий этган кўп юртлар олдида,
Юксакда кўрамиз давлатимизни.*

Зарнигор
РАХМАТОВА

1992 йилда Бухоро вилоятида туғилган. Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети талабаси. Илмий-мақолалари республика матбуотида чоп этилган.

«Мустақиллик мадҳи» шеърда бошқа шоирлар ижодига ўхшамаган жиҳатларни учратдик. Ундаги «биз бугун кечаги одамлар эмас» мисрасининг ўзиёқ кишини ўйлашга ундайди. Ҳақиқатдан ҳам, Мустақил Ўзбекистон дунёга юз очди. Хилма-хил мафкуравий полигонлар жараёни кечаётган полифоник дунё сарҳадлари кенгайиб, ранго-ранглашиб бормоқда. Бу ўзгаришлар ҳар биримизни огоҳ, кучли ва билимли, маърифатли бўлишга ундамоқда. Президент Ислон Каримов таъкидлаганидек, «буларни ҳаётнинг ўзи ҳар биримиздан талаб қилмоқда». Давр ўзгарди. Унда яшовчи инсон кайфияти ҳам ўзгариб бормоқда. Шоиранинг даъватларида барчамиз учун ибратли ҳикмат мужассам. Юртбошимиз томонидан олиб борилаётган кенг кўламли ислохотлар моҳиятида баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларни ватанпарварлик руҳида камол топтиришга ҳисса қўшиш каби мақсадлар мужассам. Шоира ана шу жабҳада ўзининг гўзал сўзлари билан ёшларни бирдамликка, бағрикенглик ва инсонийликка, меҳр-муҳаббатли бўлишга чақиради.

Китоб турфа ранглардан таркиб топган. Китобга таржима асарлар ҳам киритилгани алоҳида таҳсинга сазовор. Махтумқули, Александр Блок, Афанасий Фет, Кенгесбой Каримов, Фотима Мирзабоева каби жаҳон ва қардош халқлар ижодидан қилинган шеърий таржималарни эътироф этиш жоиз. Чунки аслиятдан таржима қилиш шоирдан катта маҳорат ва истеъдодни, шеърни аслият даражасида етказиб беришни талаб қилади. Ушбу шеърларни ўқирканмиз, таржима қилинган шеър ўзбек тилида янада ёрқинроқ, завқлироқ, ўзига хос тарзда жаранглаганининг гувоҳи бўласиз. Шундай маълумотлар борки, Шавкат Раҳмон XX аср испан шеъриятининг атоқли намояндаси Федерико Гарсиа Лорка ижодига мафтун бўлади. Шоир Лорка шеърларини аввал рус тилидан таржима қилади. Кейинчалик рус тилидан қилинган таржима шоирга унчалик маъқул келмайди. Таржимадан кўнгли тўлмаган шоир икки йил давомида испан тилини мустақил ўрганади. Ва, олти ой давомида Лорка шеърларини аслиятдан ўзбек тилига таржима қилади. Аслиятдан қилинган таржима – Лорка ижодини, унинг руҳини, кайфиятини, боринги барча фазилатларини акс эттирган. Таржимага эътибор берайлик:

*Тушун, мен чалкашдим, адашдим,
Ҳар саҳифа, ҳар шеър сатрида.
Камзулимни елкангга ёпдим,
Сен-ла қолдим сўзлар қаърида.*

Мазкур шеър Александр Блок қаламига мансуб. Машҳур рус шоири А.Блокнинг мажнунона руҳда битилган талайгина шеърларини ўқиганмиз. Аммо Г.Матёкубова таржимасини илк бор ушбу китобда мутолаа қиляпмиз. Таржимон шоир кечинмасини аслият даражасида бера олган. А.Блок – моҳир сўз устаси. Унинг ҳар бир шеърда самимият уфуриб туради. Туйғулар реализми, ҳаққонияти ўзига хос тарзда жилваланади. Бинобарин, барчамиз туркман шоири Махтумқули шеърларини севиб ўқиймиз. Бу шеърлар ҳофизлар томонидан куй ва кўшиқларга солиниб ҳар бир қалбга кириб борган десак, янглишмаймиз. Чунки Махтумқули одам ва олам ҳақида ниҳоятда содда, самимий, ҳар бир ўқувчига тушунарли қилиб ёзган. Машраб шеърлари қанчалик суюмли бўлса, Махтумқули шеърлари ҳам шунчалик оҳанграбо янглиғ юракларга тез етиб боради. Бу содда сатрлар бағрида кишини ўйлашга ундовчи бир неча жиҳатлар бирлашган.

*Олтмиш бошли, ола қорли тоғлардан
Туман кўчар, ёмғир кетар, сел қолмас.
Шайдо булбул маскан тутган боғлардан,
Хазон урар, япроқ сўлар, гул қолмас.*

Махтумқули «Сел қолмас» номли ушбу шеърда дунёдаги барча яратилган ўткинчилигини, омонат эканлигини, фақатгина меҳру муҳаббат абадийлигини уқтираётгандек. Таржимада, Махтумқули кайфиятини, ўзига хос соддалик ва самимиятни тўлалигича етказа олган. Унда сўзларнинг ўз ўрнида қўлланилиши, ҳар бир сатрнинг бир-бири билан антитеза усулида мантиқий боғлам ҳосил қилиши диққатга молиқдир.

Умуман, Г.Матёкубованинг «Ота уйим» номли янги китобида шеърий, насрий таржима асарлари, адабий суҳбатлари жамланган. Айрим таржима шеърларда жузъий камчиликлар учрайди. Булар ўз навбатида кейинги ишларида тузатилиб, таҳрир қилинса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Қасида

МУАЛЛИМ

Илму ҳикмат булогисиз,
дил баҳори муаллим,
Шогирдлар муҳаббати –
эътибори, муаллим.

Ал-Беруний, Ал-Форобий,
бир ёнда Абу Лайс,
Самарқанддан сабоқ олган
шеър тождори, муаллим.

Адолатдан сўз ўрганди
Амир Темура Кўрагон,
Улуғ ўзбек салтанатин
мададкори, муаллим.

Юлдузларга боққанича
мудом Сизни ўйлади,
Осмон илмин бир шуъласи,
даъваткори, муаллим.

«Бобурнома» таърифига
илҳом берган ўзингиз,
Улуғ шоир армони-ю
гамгузори, муаллим.

Нодира-ю Зебунисо,
Увайсий, Анбар отин,
Бир гумбазни ёриб чиққан
қалб анори, муаллим.

Илм ўзни англамакдир,
ё ҳаётдир, ё мамот,
Авлонийлар авлодининг
шул қарори, муаллим.

Адабиёт бешиги – Сиз,
Чўлпон кеча-кундузи,
Ғафур Ғулом, Ойбек домла,
сўз Қаҳҳори, муаллим.

Ўз домига тортиб келди
етмиш йиллик мустабид,
Яраланган шер юракнинг
минг озори, муаллим.

Дорилфунун яратмишидир,
бизнинг Озод домлалар,
Илму нурга чанқоқ дилнинг
дўсту ёри, муаллим.

Ашурали БОЙМУРОД

1957 йилда таваллуд топган. Шоирнинг “Садоқат”, “Соғинч”, “Меҳристон”, “Қушлар тилга кирганда” номли шеърий тўпламлари, “Меҳр” сайланмаси нашр этилган. Айни дамда “Туркистон” газетасида ишлайди.

Она сўзин ўргатдингиз,
онамдайин меҳрибон,
Илм деган бир гўзалнинг
вафодори, муаллим.

Мўъжизалар ичинда ҳам
мўъжизадек яшайсиз,
Дунёнинг мен тополмаган
сир-асрори, муаллим.

Болажонлар огушида
сиз ҳам гўё боладек,
Инсонларнинг ичинда энг
хоқисори, муаллим.

Ҳар юракка жо этдингиз
Мустақиллик дарсини,
Асли Ватан истиқлолин
ижодкори муаллим.

Сиз очгансиз ҳар кўнгилда
маърифатнинг эшигин,
Мактаб деган бир ҳаётнинг
илк баҳори, муаллим.

Муаллим деб ортингиздан
эргашади шогирдлар,
Ҳақ йўлида ҳар толибнинг
умидвори, муаллим.

Ўқувчингиз камолида
сизнинг заҳмат ётибди,
Сиз шогирдлар қувончи-ю
дил изҳори, муаллим.

Маънавият оламнинг
ҳоқони ҳам ўзингиз,

Маърифатни истар дилнинг
йўқ гўбори, муаллим.

Дунё билан беллашмоққа
қодир сизнинг шогирдлар,
Илм отлиг ул чўққининг
интизори, муаллим.

Ҳеч кимдан кам бўлмаганмиз,
ҳеч кимдан кам эмасмиз,
Шижоатга элтар йўлнинг
бир шунқори, муаллим.

Ҳақ йўлида ўқитгай хўб,
ҳар сабоги ганж эрур,
Ҳақ йўлига юрган зотнинг
касби кори, муаллим.

Ҳаёт ўзи мураббийдир,
ҳаёт ўзи бир мактаб,
Шул мактабнинг етакчиси,
йўл ҳамкори, муаллим.

Сизни кўкка кўтаргаймиз,
бошимдаги тождорим,
Зиё топган элнинг бахти,
ифтихори, муаллим.

Илм кўпни кўкартирар,
илм иста, эй рафиқ,
Яшнаб турган бу оламнинг
чаманзори, муаллим.

Заковат-ла бу оламни
мумкин эрур забт этмоқ,
Илм деган бир лашкарнинг
чин саркори, муаллим.

Юкинг ерда қолмас асло,
устоз бўлса ёнингда,
Ёмон кўздан асрар мудом,
кўз тумори, муаллим.

Букун дунё эшиклари
кенг очилди бизларга,
Ватан деган буюк шаннинг
номус-ори, муаллим.

Қадр-қиммат, таянчимсан,
ифтихорим ўзингсан,
Ватан дея дилга кўчган
юрт шиори, муаллим.

Ҳар бир устоз муаллимдир,
ҳар бир устоз — мураббий,
Бир соатлик ул саҳнанинг
санъаткори, муаллим.

Букун барча ҳавас қилгай,
муаллим бўлсам дейди,
Зотан ҳаёт қонунининг
устувори, муаллим.

Камолотга етаклайди,
юксалади ҳур ёшлик,
Жасоратга қанот бўлган,
элнинг кори, муаллим.

Шогирдларга шукроналик
туйғусини сингдирган,
Бахтиёрлар ўлкасининг
бахтиёри, муаллим.

Таъзим, сизга азиз устоз,
минг эҳтиром юракдан,
Ашурали Боймуроднинг
дил ашъори, муаллим.

ИККИ ҲИКОЯ

БИР ТОЛА СОЧ

Бугун яна ишга кеч қолдим. Катта бошлиқнинг қора рангли «Волга»си ҳовлининг тўрида савлат тўкиб турибди. Ҳайдовчи Хуррам кўлидаги дока билан автомашинанинг ойналарини, тоза эканлигига қарамай қайта-қайта артар, гоҳо эгилиб, қай бир мурватларини диққат билан кўздан кечирарди.

Ҳаво совуқ бўлса-да, қуёш чарақлаган. Том четларидан осилиб тушган сумалаклар қуёш нурларини синдириб, ҳар хил тусда товланиб, Янги йил арчасининг электр чироқчаларини эслатади. Ҳовли йўлаги сирпанчиқ. Кечаси тушган қиров ҳали эриб улгурмаган. Бир гала чумчуқлар учиб келиб, чорбоғдаги дарахтлар шохига қўнишди. Муз қотиб қолган шохларда туролмадилар шекилли, ўзларича чуғур-чуғур қилишиб, гур этиб осмонга кўтарилиб, учиб кетишди.

Хуррамга кўринмай ўтиб кетмоқчи эдим. Лекин машинасини айланиб ўтаётиб менга кўзи тушиб қолди.

– Э, кечга қолибсиз-ку.

– Ҳа.

Хуррам катта бошлиқнинг шофёри бўлгани учунми, хизматчилар ундан ҳадиксирашар эди.

– Бир ҳафта – роппа-роса етти кун шаҳарда бўлмабмиз. Кеча кечаси тумандан қайтдик. Шунга қарамай, «катта» эрталабдан идорага келиб олди. Ҳозир мажлис ўтказаяпти. Туманларда юравериб, болаларни ҳам соғиниб кетди киши. Бугун яна сафарга чиқиб кетсак керак. «Катта»нинг кайфияти йўқ.

– Нимага? Бирор гап бўлдимми?

– Туманларда аҳвол яхши эмас. Бу йил қиш эрта тушди, устига-устак совуқ келди. Чорванинг аҳволи чатоқ. Емиш, хашак кам. Техника ҳам баҳорги экиш мавсумига тайёр эмас. Хўжаликларда трактор-у, сеялкалар қор тагида қолиб кетган. Техника таъмири учун эҳтиёт қисм йўқ. Қаерга борсак, одамлар эҳтиёт қисмлар етишмаслигидан шикоят қилишади. Таъмирлаш учун электрод, карбид, металл керак. Хуллас, муаммо кўп. Шуларни кўриб, «катта»нинг кайфияти бузилди. Ҳозир ходимларни йиғиб мажлис қилаяпти.

Мен кўрқиб кетиб:

– Йўғ-ей, – дедим.

– Ҳа, ҳа, шундай.

Шундай кунда ҳам ишга кечикиб келаманми? Мажлисга кирсам, одамларнинг олдида шарманда қилиб, залдан чиқариб юборса-я. Ҳайфсан бермаса бўлгани. Чунки ишга кечикишим биринчи марта эмас. Ўтган ду-

Нарзулло БОТИРОВ

Каттақўрғон туманида туғилган. Тошкент Политехника институтида, Милиция Олий мактабида таҳсил олган. Муаллифнинг қатор ҳикоялари республика матбуотида эълон қилинган.

шанбада ҳам “катта”нинг мажлисига кечикиб келган эдим. Бугун ҳам атайлаб қилгандек, шундай бўлди.

Чап кўлимнинг кўрсаткич бармоғига ўралган сарғимтир, нозик соч толасига қараб қўйдим. Хайрият, тушиб қолмабди. Йўлда шошилганимдан соч толаси кўлимда эканлиги, унинг кўрсаткич бармоғимга ўралгани ёдимдан кўтарилгандек бўлипти. Шу соч толасини деб ишга кеч қолдим.

Бекатда одам кўп эди. Автобус келиб тўхташи билан одамлар ўзларини эшикка уришди. Мен ҳам амаллаб, автобусга чиқдим. Урилиб-сурилиб автобуснинг орқа томонига ўтиб, ойна олдидаги тутқични ушлаб олдим. Ҳаво совуқ, ҳали қишнинг авжи баланд. Автобус ойнаси тарам-тарам бўлиб яхлаганидан ташқари кўринмайди. Мен ойнага пуфлаб, нафасим билан муз эритдим ва эриган музга кўлим билан ўзимнинг ва Унинг номини ёздим. Ўртасига эса қўшув белгисини чизиб қўйдим. Юрак белгисини ҳам чизмоқчи бўлиб музга пуфлаб эритдим. Кейин қилаётган ишимдан ўзим уялиб атрофимга алангладим: “Нима қилаяман ўзи, худди ёш болага ўхшаб? Уйланган бўлсам, тагин ўртада болалар ҳам бор. Бирорта таниш кўриб қолса роса кулади-да.”

Автобус кейинги бекатга етганида силкиниб тўхтади. Тутқични тутиб турган кўлим толди. Бу кўлимни олиб, иккинчи кўлим билан тутқични ушладим. Енгимдаги бир дона узун, нозик соч толасига кўзим тушди.

“Э, бу қаердан илашиб қолди?”

Олиб ташламоқчи бўлдим. Енгимдаги соч толасини кўлимга олдим. Ташлаб юбормоқчи бўлдим. У узун, сарғиш тусли, майин эди. Жуда-жуда таниш! Бу – Унинг сочи! Уйдан чиқишимда енгимга илинган. Синчиқлаб тикилдим. Унинг сочларига ўхшатдим. Кейин ишонч ҳосил қилиш учун бурнимга яқин келтириб ҳидладим. Бу ўша, менга таниш, қадрдон ҳид. Адашмабман. Бу – аниқ Унинг соч толаси. Уйдан чиқиб, хайрлашаётганимда курткамнинг енгига илинган. Уни яна ҳидладим. Соч толасидан хушбўй атир ҳиди анқигандек эди. Шу орада автобус қаттиқ силкинди. Мен мувозанатимни сақлаш учун тутқични ушладим. Кўлимдаги соч толаси пастга, оёқ остига тушиб кетди. Автобусда одамлар тирбанд. Қимирлашнинг имкони йўқ. Энди бу соч толаси одамлар оёғи остида қоладими? Уни оёқ остида топтайдиларми? Йўқ!

Бир амаллаб энгашдим. Ёнимда турган хотин орқамга бир туртди-да, шанғиллади.

– Сиз нима қилаяпсиз, эзиб юбордингиз-ку? Нимага бунча қимирлайсиз? Шусиз ҳам базўр турибмиз.

– Бунча типирчиладинг, ўртоқ, – деди ёнимда турган бақувват йигит, – жонга тегинг.

Мен туртиб-суришларига эътибор бермадим. Сочни топсам бўлди, деб уриндим. Ана, олдим! Узун, нозик, сарғимтир соч толаси. Хайрият, босилмабди. Энди уни қаерга қўйсам? Чўнтагимга солсамми? Йўқотиб қўйишдан кўрқдим. Тушиб қолиши мумкин. Ўйлаб-ўйлаб, уни чап кўлимнинг кўрсаткич бармоғига ўрадим. Бармоқларимни қисиб олдим. Энди у тушиб қолмайди. У – кўлимда. Кўнглим тоғдек кўтарилиб кетди. Ўзимни катта ишни дўндирган ҳисобладим. Кўлимдан ҳамма иш келади. Гўёки, мен бажара олмайдиган иш йўқдек. Ғурурланиб кетдим. Тушадиган бекатимдан ўтиб, охириги бекатга келиб қолганимни ҳам пайқамадим. Ишга кеч қолсам қолибман-да. Унинг соч толаси олдида ҳаммаси бир пул.

– Яхшиси, мажлисга кирманг.

Хуррамнинг гапларидан яна ўзимга келдим.

– Нега?

– Каттанинг кайфияти йўқ. Ҳаммага «қалампир» бераётган бўлса керак. Кечикиб кирсангиз, сизни ҳам “соғ” қўймайди. Кирмасангиз сезмайди.

Рост. Мен оддий инженер бўлсам. Яқинда ишга келганман. “Катта” ўзига ўхшаган катталар билан гаплашади. Шунинг учун мажлисга кирмасликни маъқул кўрдим. Ишхона биносига кириб, иккинчи қаватга кўтарилдим. Кабинетни очиб, столимга ўтирдим. Иш қоғозларимни олиб, тартиб билан олдимга, стол устига ёзиб қўйдим. Эшикдан бирор киши кириб келса, ишляпти, деб ўйлайди.

Бармоғимга ўралган соч толасини нима қилсам? Фикр-хаёлим шу ўй билан банд. Мени бошқа нарса қизиқтирмасди. Қаерга қўйсам экан? Ахир кечгача бармоғимга ўраб юролмаيمان-ку. Тушиб қолиши мумкин. Ишдагилар, айниқса, хотин-қизлар кўриб қолишса, бу нима, нега бармоғингга соч боғлаб олдинг, деб сўраб қолишади. Ирим-сирим қилиб юрибди, деб ўйлашлари ҳам мумкин.

Иш столим тортмасини очсам, конвертга солинган, зар қоғозига ёзилган тўйхат чиқди. Қачондир бир танишим берган таклифнома. Соч толасини зар қоғозига ўрадим. Сочни қоғозга ўраяпман-у, кўлларим қалтираб кетаяпти. Кейин нима учундир устига қизил ручка билан юрак расмини чиздим. Устидан эса Янги йил совғасини боғлагандек зар ип билан тугдим ва ён дафтаримнинг ичига солдим. Шу хаёллар билан банд эдим, хона эшиги очилиб, Салоҳиддин билан Эдуард Михайлович кириб келишди.

Салоҳиддиннинг айтишича, бугун мажлис жуда жиддий ўтибди. “Катта” туманлардаги аҳволдан норози бўлиб қайтганмиш. Шунинг учун таъминот ва бутлаш бошқармаси бошлиғи Анвар Қодировичга қаттиқ ҳайфсан берибди. Янги техника бошқармаси бошлиғи Виктор Николаевичга ҳайфсан эълон қилибди. Бизнинг таъмирлаш бўлимимиз бошлиғи Николай Ивановичга эса раҳматнома билдириб, бир ойлик маош миқдоридан пул мукофоти берибди. Чунки йил чораги бўйича таъмирлаш режаси ортиғи билан бажарилган эди. Буни эшитиб, мен хурсанд бўлиб кетдим. Чунки Николай Ивановичнинг кайфияти яхши бўлса, кеч келганимга аҳамият бермайди. Кўнглим жойига тушиб, костюм ён чўнтаги устидан пайпаслаб, ён дафтарчанинг жойида турган-турмаганлигини текшириб кўрдим. Жойида турибди. Тезроқ иш кунни тугаса, тезроқ уйга борсам.

Шу орада хонага Николай Иванович ҳам шошилиб кириб келди. У доимо шундай шошилиб, тез юрар, иш бўйича ҳам тез гапириб, топшириқ берар, берилган топшириқ вақтида бажарилишини талаб қиларди. У эшикдан кириб, менга кўзи тушиши ҳамоно:

– Почему сегодня опять опоздал? – деб менга қарамасдан ўз иш столига ўтди: – Яхшиям Артём Местропович сенинг мажлисда йўқлигини билмади. Билганида мени ҳам сенга қўшиб жазолар эди. Бу нима одат, ҳар душанба кечикадиган бўлиб қолдинг? Сенга неча марта айтдим, бошқа кун кечиксанг ҳам душанбада ўз вақтида ишда бўл деб.

– Николай Иванович, бугун шундай бўлиб қолди. Бошқа қайтарилмайди, – дедим эзилган бир овозда. Атайлаб овозимни шундай чиқардим. Николай Ива-

новичга ялиниброқ гапирсанг у дарров жаҳлидан тушарди.

– Иккинчи қайтарилмасин! Бугун сенга охири бор танбеҳ бераман. Сенга бир кичик топшириқ бор.

– Марҳамат, қанақа топшириқ?

– Бугун кечки пайт мукофотни ювамиз. Ўтиришни сен ташкил қиласан. Пулини биз берамиз. Ҳозир битта маълумотномани бошқармага топширасан-да, бозорга ўтасан. Парк ичидаги чойхонада овқат тайёрлаб турасан. Биз ишдан чиқиб борамиз.

– Маъқул, Николай Иванович.

***

Зиёфатдан қачон турганимиз ва қандай қилиб уйга етиб борганимни билмайман. Эшикни хотиним очди. Қошлари чимирилган эди. Нима дедим, хотиним нима деди – эслолмайман.

Ярим кечада уйғонсам, диванда ётибман. Ичим ёниб кетаяпти.

– Сув-сув! – деб қақирдим. – Сув берингла!

Эшик очилиб, хотиним кириб келди. Ошхонага ўтиб, чойнақдаги совуқ чойдан бир пиёла кўйиб тутди.

– Совуқ сув, – дедим. – Фақат совуқ сув.

Хотиним чиқиб, косада совуқ сув келтирди. Косадаги сувни бир кўтаришда охиригача ичдим.

– Чанқоғингиз босилдими? – йиғи ва ғазаб аралаш сўради хотиним. – Энди ўйнаш ҳам сақлайдиган бўлдингизми? Бузук хотинлар билан бўлиб, ётоғимни ҳаром қилгингиз келиб қолдими? Қаерда эдингиз? Кимлар билан бўлиб, кимлар билан ароқхўрлик қилдингиз?

Ўзимни унинг олдида гуноҳкор ҳисобладим. Ўтган ҳафта ҳам ичиб келган эдим. Бугун ҳам оёқда турмайдиган бўлиб келдим. Эр ичувчи бўлса, хотинга азоб. Янги жойга ишга киргандан бери, тез-тез ичадиган бўлиб қолдим.

– Хоним, кечиринг, ишхонадагилар билан бирга эдим. Николай Ивановичнинг мукофотини ювдик.

– Сарик сочли хотинларни ҳам Николай Иванович топиб бердими? – деди бўғилиб хотиним.

Мен унинг нима деётганлигини, қанақа хотинлар ҳақида гапирётганлигини тушунмасдим. Шунинг учун ўзим билмаган ҳолда:

– Ҳа, бугун шундай бўлиб қолди. Бошқа қайтарилмайди. Кечиринг, – дедим. Хотинимнинг фиғони ошиб кетди.

– Бошқасини бошингизга уринг. Сиз энди мен учун бегонасиз. Ўша сарик сочли хотинингизнинг олдида кетинг.

У яна нималардир деди. Бошим ларсиллаб оғриб, кўнглим айниб, ичим ўт кўйгандек куйганидан бирор-та гапи қулоғимга кирмади. Мен хотинимнинг бундай дарғазаб бўлганини ҳеч кўрмаган эдим. Нуқул «Мени кечиринг. Бошқа қайтарилмайди. Бу охиригиси», – дердим. Бошқа гап хаёлимга келмасди. Тавба-тазарумни такрорлаганим сари хотиним баттар туттақарди.

– Лоақал бўйнингизга олмасангиз эди. Ўзингиз тан олиб ўтирибсиз! Охиригиси эмиш, кечиринг эмиш! Бунгача ҳам шундай ишларни қилиб юрган экансиз-да. Йўқ, кечирмайман! Ҳеч ҳам кечирмайман. Туринг! Кетинг! Уйдан чиқиб кетинг! Бўлмаса, боламни олиб мен чиқиб кетаман.

Мен хотинимнинг вазоҳатини яхши биламан. Агар ҳозир мен чиқиб кетмасам, ўзи қизчамизни олиб уйдан чиқиб кетади. Шу совуқда бола билан қаерга боради?

Зўрға ўрнимдан турдим. Стул елкасига осиб қўйилган костюмимни олиб кийдим ва уйдан чиқдим. Ташқари изғирин совуқ. Уйнинг олдида қаерга борсам, деб ўйланиб турган эдим, юқорида уйимиз деразаси очилди. Хотиним бир нарсани пастга қаратиб улоқтираркан:

– Бошингизни есин дафтарчангиз ҳам, сочларингиз ҳам, – деди.

Пастга қараб отилган нарсани ушлаб олиш учун югурдим. Бу ён дафтарчам эди. Унинг ичида соч толаси бор. У ерга тушмаслиги керак.

Тепадан тушаётган дафтарчани ерга туширмай ушлаб олиш учун жаҳд билан интилдим. Уни учиб келишида тутиб олдим. Лекин ер усти муз, сирпанчик эди. Тойилиб кетдим ва бошим билан ерга қаттиқ урилдим.

***

Кўзимни очдим. Нотаниш жой. Қаердаман? Ўйлайман. Уйда эмасманми? Уйимиз бунақа эмас эди-ку. Каравотимнинг рўпарасида дераза йўқ эди. Деразага тутилган пардалар ҳам бошқача. Оқ парда тутиб қўйилган. Хонанинг шифти ҳам оппоқ, текис. Шифтга осилган қандил ҳам оддийгина. Уйимиздаги га ўхшамайди, бошқача. Қаерда ётганимни эслолмадим. Қўлимни кўтармоқчи бўлдим. Қимирлатолмадим. Менга нима бўлди? Туш кўраялманми? Бугун сешанба. Ишга боришим керак-ку. Қуёш ҳам анча кўтарилиб қолибди. Деразадан тушаётган қуёш нурлари хонани ёритган. Хона иссиқ. Хаёлимда худди туш пайти бўлгандек. Ишга боришим керак. Бугун ҳам кеч қоламанми? Нега хотиним бугун уйғотмади? Нима бўлди экан ўзи? Нега қизчамизнинг товуши эшитилмаяпти? Хотиним қаерда экан? Балки улар бирор жойга чиқишдими? Бундай бўлиши мумкин эмас. Менга айтмасдан ҳеч қаерга кетишмас эди. Ўрнимдан турмоқчи бўлдим. Бутун танам оғир. Тош бостириб қўйгандек. Танамни қимирлатолмадим. Хотинимни чақирмоқчи бўлдим. Лекин товушим чиқмади. Кўзларимни юмдим.

Автобус ичида, одамлар орасида соч толасини қидириб юрибман. Соч қани? Соч қани? У оёқ остига тушиб қолиши мумкин эмас. Фиғоним чиқиб, сочни қидираман. Одамлар олдинга ўтгани кўйишмайди. Йўл беришмайди. Мен соч толасини топишим керак. Мана у. Қўлимга, бармоғимга ўралган-ку. Хайрият, ўзимда экан. Тинчланаман. Ишда эмишман. Ўз хонамда. Соч толасини столим ғаладонидан қидираётган эмишман. У йўқ. Қаерга қўйдим экан? Мана, уни топдим. У тўйхат солинган сувқоғоз ичида. Узун, майин ва сарғимтир соч толаси. Соч толаси байроқдек ҳилпирар, сарғимтир нур таратар эмиш. Нурга тикиламан. Кўзим қамашар, кўзларимни каттароқ очишга нимадир тўсқинлик қилар эмиш.

– Ўзларига келдилар. Кўзларини очдилар.

Меҳрли товушдан уйғониб кетдим. Кўзимни очсам тепамда хотиним ўтирибди. Оқ халат кийиб олган. Бошида ҳам оқ рўмол. Нима гап ўзи? Нега хотиним оқ халатда? Тушим бўлса керак. Кўзимни юмдим.

– Кўзингизни очинг, дадаси! Кўзингизни очинг! – кўрққан ва ялинган овозда гапирди хотиним. – Худойим-эй, ўзинг шифо бергин шу кишига.

Нима гап? Тушунмадим. Кўзимни очдим. Тепамда хотиним ўтирибди. Туш эмас. Оқ халатда. Кўзлари қизарган. Қовоқлари шишган. Қўлимни қўлларига олиб, силаб ўтирибди. Атрофимга қарадим. Бошқа ҳеч

ким йўқ. Ўша, деразасига оқ парда тутилган, шифти текис оппоқ хона. Хотиним менга жавдирабгина қараб ўтирибди. Қўлимни қўйиб юбормайди. Майин ва нозик қўллари билан силашда давом этиб сўради:

– Яхшимисиз энди, дадаси? Бошингизнинг оғриғи қолдими?

У мен билан биринчи марта шундай меҳрибон овозда гаплашаётган эди. Мен эриб кетдим. Гўёки баҳорда ёққан қор учқунидек. Қаерда ётганимни ҳам ўйламай қўйдим. Хотиним олдимда. Менга барибир, қаерда бўлсам ҳам. Фақат унинг қўлларинигина ҳис этардим. Бу қўллардан бутун танамга ҳарорат оқиб киради, оромбахш бир туйғу бутун вужудимга тарқаларди.

– Дадаси, дадажониси, қандайсиз? Яхшимисиз? Нега гапирмаяпсиз? Бизларни жуда кўрқитиб юбордингиз-ку.

Хотинимнинг илтижога тўла, меҳрибон товушидан ўзимга келдим. Яна бегона жойда ётганим эсимга тушди.

– Қаердамиз? Қаерда ётибман? Ишга ҳам кеч қолдим, шекилли?

– Ишдан хавотир олманг. Ўзингиз тузук бўлсангиз, бўлди. Бошингиз оғримаяптими? У илиқ қўлларини бошимга қўйди. Кейин авайлаб, сочларимни силади. Мен ҳушимни йўқотай дедим. У сочларимни силаяпти. Қандай бахт! У энгашди. Юзимдан ўйиб олди. Мен бахтдан беҳуш эдим. Бутун дунёнинг бахти менга насиб этгандек эди. Кўзимни очишни ҳеч истамас эдим.

Гапирсам, гўёки ҳаммасини йўқотиб қўядигандек эдим. Шунинг учун ҳам кўзларимни очмасдан маза қилиб ётавердим.

– Дафтарчангизни ушлаб оламан деб, шу аҳволга тушдингиз, – деди хотиним мулоим бир товушда.

Туйқус миямда чақмоқ чаққандай бўлди. Илкис бош кўтардим.

– Қани дафтарчам?!

– Дафтарчангиз шу ерда. Менда. Ҳушсиз ётганингизда ҳам уни бир неча марта сўрадингиз. Сочни топиб беринглар, деб қайта-қайта, кимлар биландир уришдингиз. Шунинг учун сўрасангиз бераман деб олиб келган эдим.

– Соч туриптими? Ичидами?

– Сочингиз ичида, – товуши қалтираб жавоб берди хотиним.

– Хайрият, – дедим мен. – Тушиб қолмабди.

– Сизга шу соч шунчалик азизми? – алам ва изтироб билан сўради хотиним.

– Ҳа, албатта! Сизнинг ҳар тола сочингиз мен учун азиз...

Хотинимнинг юзи бирдан ёришиб кетди.

– Нима?! Бу менинг соч толамми?

– Ҳа, – бошимни қимирлатдим мен.

– Нега ўшанда айтмадингиз?

У ҳўнграб йиғлаб юборди.

Мен мамнун илжайдим.

ҲАЁТНИНГ БИР ОҚШОМИ

Минг тўққиз юз саксон учинчи йил. Август адоқлаган кунлар. Ҳаво тафти баланд. Кеч кирган бўлса ҳам атрофда ғир этган шабада йўқ. Осмонда ҳилол, хирагина битта юлдуз пирпираб турибди. Ҳали талабалар ёзги таътилдан қайтишмаган. Ўқишга бу йил кирганлар эса танловдан ўтиб, уйларига кетишган. Шунинг учун бўлса керак, талабалар шаҳарчасида одам сийрак. Ётоқхоналар атрофида онда-сонда бир-иккита ёшлар учраб туради. Гавжум шаҳарча қаёққадир кўчиб кетгандек.

Фаррух автобусдан тушдию, университет ётоқхонаси томон юриб кетди. У ҳозир қишлоқдоши Гулнозани кузатиб қўйиши керак. У Фаррух ўқийдиган университет талабаси бўлди.

Фаррух мактабда ўзларидан уч синф пастда ўқийдиган Гулнозага бошқача кўз билан қарар, уни ёқтирарди. Лекин кўнглидаги гапни қизга айтолмай юрди. Қулай фурсат келишини пойлади. Мана, эндигина ўша фурсат етиб келди. Бугун Гулнозани поездга кузатаётганида, унга кўнглини очиб, орзу-ниятларини айтади.

Фаррух шоша-пиша соатига қаради. Поезд жўнашига ҳали бир соат бор. Унгача Баҳромдан зарур китобни олишга улгуради. Ҳозир у ҳўжрасида бўлса керак. Йигит ётоқхона биносига кирди. Илдам одимлар билан зиналардан кўтарилди, узун, тор йўлак бўйлаб юрди.

– Ёрдам беринг.

Ногоҳ қулоғига чалинган сасдан Фаррух сергак тортди. У ён-бу ёнига қаради. Йўлақда ҳеч ким йўқ. Икки томондаги хоналарнинг эшиклари берк. Қиз боланинг йиғламсираган овози тагин эшитилгандек бўлди.

– Ёрдам беринг! Ким бор?

Товуш шундоққина биқинидаги эшик ортидан эшитилди.

– Ким бу? Нима гап? – деб сўради Фаррух яқин бориб.

– Жон ака, менга ёрдам беринг! – яна овоз келди ичкаридан, – Эшик қулфланиб қолди. Очолмаяпман.

Фаррух эшик олдида тўхтади. Ичкаридан қиз боланинг эшик қулфини калит билан бураётгани эшитилди. Қиз эшикни урар ва ўзича қарғанарди.

– Қулф бўлмай қуриб кетгур. Очилсанг ўласанми? Самолётга ҳам кеч қолиб кетдим. Калит ўлгур нукул айланиб кетаяпти.

– Қандай қилиб бу хонага кириб қолдингиз? Нега энди чиқолмай ўтирибсиз? – шошилиб сўради Фаррух.

– Кеча акамнинг олдида келгандим. Улар мени бугун кечкурун самолётга чиқариб қўйишлари керак эди.

– Кеча акангизнинг олдида келган бўлсангиз, бугун бу хонада нима қилиб қулфланиб ўтирибсиз? Нега акангиз сизни самолётга чиқармасдан уйга қамаб кетди? – ҳайрон бўлиб сўради Фаррух.

– Эрталаб хона калитини менга ташлаб ўртоқлари билан тоққа кетиб қолдилар. Мен Наманганга қайтишим керак. Бир соатдан сўнг самолёт учади. Эшикни очолмай куни билан шу ерда қамалиб ўтирипман. Қанча ҳаракат қилсам ҳам қулф ўлгур ҳеч ҳам очилмаяпти, – куйиниб, йиғламсираб гапирди қиз.

– Акангиз қандай одам ўзи? Синглисини кузатмасдан, кайф-сафо қилгани тоққа кетса.

– Акам кайф-сафо қилгани кетмадилар. Улар геология факультетида ўқийдилар. Кеча ёзги амалиёт

бошланибди. Амалиётни тоғда ўтказишар экан. Ноилож кетдилар.

– Айб ўзингизда экан. Энди қамалиб ўтираверинг, – деди сал зарда билан Фаррух.

– Вай ўлай, энди нима қиламан? Жон ака, кетманг! Хонадан чиқишимга ёрдам қилинг!

Ичкаридан қизнинг бурни тез-тез тортиб, йиғлаётгани эшитилди.

– Қўрқманг, сизни бу аҳволда ташлаб кетмайман, – деди Фаррух қизга раҳми келиб. – Кап-катта қиз, яна самолётда учадиган киши ҳам йиғлайдими? Қўйинг, хафа бўлманг. Икковлашиб бир амаллаб эшикни очамиз, бўлмаса синдирамиз.

– Соатингиз неча бўлди? – ичкаридан сўради қиз.

Фаррух «уф» тортиб соатига қаради. Соат саккизга яқинлашаётган эди. Гулнозанинг поезди жўнашига ҳам кам вақт қоляпти. У эса нотаниш қиз билан овора.

– Вай, соат аллақачон саккиз бўлиб қолдимми? Самолётдан ҳам қолиб кетаманми? – деди қиз эшикни жаҳл билан итариб, калитни бураркан. Калит эса унинг устидан кулгандек шарақ-шуруқ этиб айланар, қулф эса очилмасди. Фаррух ҳам эшикни орқасидан итарди, тортиди. Қулф дастасини босиб ҳам, кўтариб ҳам кўрди. Қиз калитни эшик пастига тирқишдан Фаррухга узатди. Фаррух калитни олиб, қулфга солиб бураб кўрди. Калит буралар, аммо қулф очилмас эди. Вақт ўтиб борарди. Фаррух ҳам анча ҳаракат қилди, аммо натижа бўлмади.

Фаррухнинг хаёлига бу, бошқа калит бўлса керак деган фикр келди.

– Қараб кўринг-чи, бу бошқа калит бўлмасин тагин, – деди Фаррух. – Нуқул айланиб кетаяпти-ю, лекин очмаяпти.

– Ҳақиқатдан ҳам шундайми-я? – деди қиз ҳам хаяжон аралаш.

Ичкаридан қизнинг нималарнидир қидираётганлиги, стол тортмасининг очилиб ёпилгани эшитилди. Нимадир тарақлаб тушиб кетди. Қиз анча қидирди.

– Эҳ, каллам курсин, калит бу ёқда экан-ку! – деди қувонч билан қиз. – Мана, 222-хонанинг калити! Дераза тоқчасидаги китоб тагида экан. Мен адашиб, бошқа калит билан эшикни очмоқчи бўлибман.

Фаррух эшикка қаради. Эшик устига "222-хона" деб ёзилган кўрсаткич ўрнатилган эди.

– Хайрият, калит топилди. Бўлмаса, эшикни синди-рар эдик. Кейин эса акангиз эшик учун товон ҳам тўлар эди.

Қиз топган калитини қулфга солиб буради. Қулф бир марта "ширқ" этди. Қиз иккинчи бор калитни буради. Қулф яна "ширқ" этган товуш чиқарди. Фаррух сабри чидамай эшикни итарди. Эшик ҳам шуни кутиб тургандай овозсиз очилди.

– Мана, хайрият сизни ҳам озод қилдик! – деди Фаррух энгил тортиб ва шошилиб соатига қаради. Соат роппа-роса 8³⁰ ни кўрсатар эди.

Унинг фикр-у хаёли вокзалда, Гулнозада эди. Соатни кўрди-ю, қўлтигидан тарвузи тушиб кетган кишидек бўшашиб кетди. Поезд Тошкентдан аллақачон Қарши томон жўнаган эди. У эса қандайдир бир нотаниш қизни деб, Гулнозани кузатолмай қолди. Гулноза уни қанча кутган. Аниқки, Фаррухдан хафа ҳам бўлган. Аттанг... Энди эртага биринчи автобус билан Қаршига жўнади. Ишлари қолса қолаверсин. Аввал Гулноза билан гаплашиб олиши керак. Автобусдан тушибоқ, уларникига боради.

Фаррух Гулнозани алланечук соғиниб кетди. Унинг қўлларидан ушлагиси, унинг овозини эшитгиси келди.

У Гулнозаларникига борибоқ, унга барчасини айтади, кўнглини тўкиб солади. Тўйлари ҳақида, келажак ҳақида гаплашадилар. Балки тўйни ҳам бошлаб юборишар. Кейин иккиси Тошкентга қайтади. Бирга ўқишга қатнайдилар. Бир умрга у билан бирга бўлади!

– Салом! Сиз менинг ҳалоскорим бўлдингиз! –

Қизнинг шўх овози уни ўзига келтирди. Фаррух ҳаёллари оғушидан чиқиб қизга қаради. Унинг қаршида сарғиш жингалак сочлари елкасига тушган, кўкимтир кўзлари жавдираб турган, киприклари узун-узун, уй кийимидаги 17 ёшлар чамасидаги бир қиз турарди. Қизнинг кўзларида яқинда йиғлаганлигини кўрсатувчи ёш излари бўлса-да, "тутқунликдан" озод бўлганидан – хона эшиги очилганидан хурсанд бўлганидан бахтиёр чарақларди. Фаррухга бу қиз илгари қаердадир кўргандек, таниш туюлди. Лекин жаҳли чиқиб тургани учун бу ҳақда ўйлаб ўтирмади.

– Эҳ, ҳалоскордан ҳам ўргилдим, сиздан ҳам, – жаҳл аралаш ғўлдирди Фаррух. – Сизни деб ҳамма ишим расво бўлди. Поездга ҳам кеч қолдим. Фаррух алаmidан қизнинг акаси шаънига бир-икки оғиз аччиқ гап айтмоқчи ҳам бўлди-ю, лекин бефойдалигини ўйлаб ўзини тийди.

– Вай, мени деб сиз ҳам поездга кеч қолдингизми? Қаерга кетмоқчи эдингиз? – гуноҳқорона, ялинчоқ оҳангда гапирди қиз. – Мени кечиринг, сиз мен туфайли ушланиб қолдингиз.

Қизнинг кўзларидаги қувонч ўрнини маъюслик эгаллади. Унинг бу ҳолатидан Фаррух хижолат тортиди. Ўзининг қўполлигидан уялди.

– Йў-ўғ, – ғўдранди у, – бир дўстимни поездга кўзатиб қўйишим керак эди.

– Поезд соат нечада жўнади? – тортиниб сўради қиз ва бошини бир ёнига эгиб Фаррухга қаради. Қизнинг жингалак сочлари юзига, кўзларига тушди. У киприкларини тез-тез юмиб очди ва кўзларига тушган сочларини бармоқлари билан тепага кўтарди.

– Мен кузатишим керак бўлган поезд ҳам, сизнинг самолётингиздек кетиб бўлди. Энди шошадиган жойим йўқ. Бир амаллаб ётоғимга бориб олсам бўлди, – деди Фаррух.

Қиз Фаррухни ўтиришга таклиф қилди. Фаррух яна соатига қаради ва Гулнозанинг жўнаб кетганига тўлиқ ишонч ҳосил қилди.

– Кун узоғи юравериб, роса чарчадим, – деди ва стол ёнига қўйилган стулга ўтирди.

Қизга қаради. Унинг сариқ жингалак сочларини кимгадир ўхшатди. Лекин эслаёлмади. Кейин эса хонага назар солди. Хонада тўрт темир каравот бўлиб, ҳар бирининг олдига биттадан тумбочка қўйилган. Эшикдан кираверишда эса уч эшикли баланд жавон турарди. Полга хонанинг бутун бўйини олган ингичка гиламча тўшалган. Хона тўрида турган тумбочка тепасига катта ҳарфлар билан қўлда чиройли қилиб ёзилган дарс жадвали илиб қўйилган. Жавон олдида, полда, йўл сумкаси. Дераза тоқчасида электр чойнаги. Хона тоза, йиғиштирилган. Поллар яқинда ювилганлиги билиниб, ялтираб турипти. Фаррух хонани кузатар экан, хаёли яна Гулнозага кетди. Гулноза ҳозир поездда кетаяпти. Қандай жойлашди экан. Юки кўп эди. Поездга чиқишда қийналмадимикан?

– Жуда чарчабсизми дейман? – қизнинг сўзи Фаррухнинг хаёлини бўлди. – Мен ҳозир чой қўяман. Сизлар ҳам кўк чой ичасизларми? Бизнинг Намонгонда кўк чой ичишади. Ёки қора чой ичасизми?

– Йўқ, йўқ. Ташвиш қилманг. Мен ҳозир кетаман, – кетишга чоғланди Фаррух.

– Бизнинг Намонгонда меҳмонни бундай жўна-тишмайди.

– Қўйсангиз-чи, мен меҳмон эмасман. Айтмоқчи, исмингизни ҳам сўрамапман? – савол берди Фаррух.

– Дилдора, – деди қиз. – Акам мени ҳамisha Дилдор, деб чақирадилар.

– Мен эса Фаррух. Мени ҳамма “Фаррух” деб чақиради.

Қиз табассум билан йигитга қаради.

– Менинг устимдан кулаяпсизми?

– Йўқ. Нега? Кулгили гапирмадингиз-ку.

Қиз ерга қаради.

– Наманган шаҳриданмисиз? Наманганлик курсдошларим бор.

– Ҳа, шаҳарнинг ўзида тураимиз. Паркнинг орқасидаги кўчада яшаймиз. Намонгонда бўлганмисиз? Жуда чиройли шаҳар. Айниқса паркимиз жуда ҳам чиройли.

– Йўқ, бўлмаганман. Курсдошларим кўп таклиф қилишди. Боролмадим.

Қиз сув келтириб, электр чойнакда чой қўйди. Жавон тортмасидан конфет ва қуруқ мевалар чиқарди.

– Сиз энди қандай қилиб уйингизга кетасиз? Самолётдан кеч қолдингиз. Кечаси автобус бўлмаса керак. – Фаррух савол назари билан қизга қаради.

– Эрталаб соат 7 да самолёт учади. Ўшанга чиқарман. Лекин уйдагилар бугун мени кутишга аэропортга чиқишган. Эрталаб уларга кечқурунги рейс билан учиб боришимни айтган эдим. Дадамлар жуда хавотир олишади. Самолётга кеч қолганлигимни билдиришим керак, – қиз ваҳима аралаш гапирди.

– Уйда телефон борми, қўнғироқ қилиб айтсангиз? Ётоқхонанинг орқасида шаҳарлараро телефон автоматлари бор.

– АТС борми? – хурсанд бўлиб кетди қиз. – Албатта, хабар бериб қўйишим керак.

– Хоҳласангиз, ҳозир чиқиб, қўнғироқ қилинг.

– Яхши бўлар эди, – деди қиз.

Электр чойнаги қайнаганлигини билдириб “хуштак” чалиб қолди. Дилдора чойни дамлаб, столга олиб келди. Чойни қайтарди.

– Самолётда бир ўзингиз учишга қўрқмайсизми? – ҳазил аралаш сўради Фаррух.

– Самолётда биринчи учушим эмас. Бир неча марта Тошкентга келиб кетганман. Москвага ҳам бориб келдим.

– Москвага? Москвада нима қилдингиз? – ҳайратланиб сўради Фаррух.

– Танловда қатнашдим?

– Қандай танловда?

– “Ёш юлдузлар” танловида.

– “Юлдуз” мисиз?! Қаранг-а! Бахтим чопиб “ёш юлдуз” билан танишибман-да, – ҳазил қилди Фаррух. – Поезддан кечга қолганимга арзир экан.

Фаррух шундай деди-ю, Гулнозани кузатолмай қолгани эсига тушиб, қувончи татилади. Шу қизни деб Гулнозани кузатолмай қолди. Энди бўлса, чарчаб турганида уни АТСга ҳам олиб бориши керак.

– Йўқ, – қиз бошини силкитиб шўх кулди.

– “Юлдуз” эмасман, аммо “юлдуз” бўлиш ниятим йўқ эмас. Ҳозирча ёш хонандаман.

Қиз Фаррухга чой қуйиб узатди, ўзига ҳам қуйди. Сўхбат давомида Дилдора болалигидан қўшиқ айтишга қизиқишини, Тошкент шаҳрида бир йил давомида кон-

серватория қошида машҳур вокал устаси Павел Михайлович Борисовдан дарс олганлигини ва шу йил Тошкент давлат консерваториясининг вокал бўлимига ўқишга кирганлигини айтди.

Кейин улар АТСга боришди. Наманган билан боғланиш нимагадир қийинроқ бўлди. Қандайдир узилтиш сабабли Дилдоранинг уй билан уланишига бир соатдан кўпроқ вақт кетди. Охири Дилдора уйдагилари билан боғланиб, уларга самолётга қандай қилиб кеч қолганлиги сабабини ва эрталаб биринчи рейс билан учиб боришлигини айтди. Улар хонага қайтиб келишганида тун ярмига яқинлашиб қолган эди.

Фаррух кетишга чоғланди.

– Мен энди қайтсам. Ёлғиз ўзингиз қўрқмайсизми?.

Дилдора ҳеч қачон кечаси бир ўзи қолмаган эди. Ёлғизликдан қўрқарди. Шунинг учун ҳам Фаррухнинг кетишини истамди. Лекин нотаниш бир йигит билан кечани бир хонада ўтказишни ўйлаб чўчиди. Фаррухнинг саволига нима деб жавоб беришни билмай, иккиланиб қолди. Буни тушунган Фаррух стулга қайтиб ўтирди. Улар анча маҳалгача сўхбатлашиб ўтирдилар. Қиз Фаррухга ўзининг яхши кўрган хонандалари ҳақида гапириб берди. Уларнинг қўшиқларидан хиргойи қилди. Анна Герман севимли қўшиқчиси эканлигини айтди.

– Сизга Анна Герман ёқадими? – сўради қиз.

– Жуда ҳам, – деди Фаррух.

– У менинг жону дилим, – деди қиз. – Мен унга тақлид қилишни яхши кўраман. Ойим бўлсалар, ҳеч кимга тақлид қилма, ўз услубинг бўлсин, дейдилар. Мен эса Анна Германга ўхшашни хоҳлайман. Шунинг учун ҳам сочларимни уникадек қилиб қирқтирганман. Қиз сочларини ушлаб қўйди. – Ўхшайди-я...

Фаррух шу пайтгача қизнинг сочларига эътибор қилмаган экан, қизнинг бу гапидан кейин унинг сочларига зеҳн солиб қаради. Ҳақиқатдан ҳам қизнинг сочлари худди Анна Германнинг сочларидек сариқ, елкасига тушган, тўлқинсимон эди. Кўзлари ҳам кўкимтир. У қизни биринчи кўрганида кимгадир ўхшатган эди. Энди эслади. Уни Анна Германга ўхшатган экан.

– Нега сочларингиз сариқ? Бўядингизми?

– Йўқ. Ҳамма мендан шуни сўрайди. Сочларим ўзи шунақа. Ойим – помирлик, тожик. Айтишларича помирликлар Александр Македонский авлодлари эмиш. Дадам Душанбеда ўқиганлар. Ўша ерда ойим билан танишганлар. Уларнинг ҳам сочи сариқ, кўзлари кўк. Дадам, “Кўккўзгинам”, деб эркалайдилар. Ойим ҳам бунга кўникиб қолганлар.

Фаррух Дилдоранинг бунчалик соддалигига ичида кулиб қўйди.

Кейин гап Анна Герман устида кетди. Фаррух мактабда ўқиб юрган чоғларида артист бўлишни ҳавас қилган эди. У фортепиано мактабини тугатиб, пианинода куйларни яхшигина чалар, Ботир Зокиров ва бошқа ўзбек эстрада “юлдуз”ларининг ашулаларини машқ қиларди. Кейинчалик эса журналистикага қизиқиши устун келди. Ашула айта билан бўш вақтларида шуғулланди. Дўстлари даврасида бўлганида қўшиқлар айтиб бериб, уларнинг даврасини қизитарди. У журналистика факультетига ўқишга киргач, санъатни севгани учун, санъат мавзусида ёзишни танлади ва таниқли санъаткорлар, артистлар ижоди ва ҳаётини ўрганди. Шунинг учун ҳам Анна Герман тўғрисидаги гаплар уни қизиктириб қўйди. Улар хонанданинг ҳаёти, унинг Ўзбекистонда, Хоразмнинг Урганч шаҳрида туғилгани, ҳаётининг охирида оғир касалликка чалинган бўлса-да, севган касби устида

тинмай ишлагани, янги кўшиқлар ижро этгани ҳақида гаплашдилар. Фаррух киздан Анна Герман ашулаларидан айтиб беришини илтимос қилди. Дилдора Фаррухни ялинтириб ўтирмади. Хонанданинг “Берёза” ва “Надежда” кўшиқларини хиргойи қилди. Қиз айниқса, «Надежда» ашуласини шундай мароқ билан куйладики, Фаррухнинг кўзларидан ёш чиқиб кетай деди. Дилдора Анна Герман бу кўшиқни ўзининг Москвадаги охирги сафари пайтида айтганлигини гапириб берди. Кейин эса бу сафар пайтида Анна Герман ва Лев Лещенконинг биргаликда айтган «Эхо любви» кўшиғини қанчалик усталик билан куйлаганлиги, кўшиқнинг ёзилиш тарихини гапирди. Фаррухга Анна Герман билан бир қаторда Лев Лещенконинг ашулалари ҳам жуда ёқар, унинг кўп кўшиқларини ёддан биларди. Шунинг учун ҳам Дилдора Анна Герман билан Лев Лещенконинг биргаликда айтган «Эхо любви» кўшиғи ҳақида гапирганида унинг бутун вужуди титраб кетди. Шу ашулани эшитгиси келди, айниқса уни Дилдора ижросида эшитишни истади.

– Анна Герман сизнинг қандай жону дилингиз бўлса, Лев Лещенко ҳам менинг жону дилим, – деди Фаррух ҳазил қилиб. – Илтимос қилар эдим, шу кўшиқни айтиб берсангиз.

– Бу дуэт-ку, – деди қиз жилмайиб. – Мен ҳамма сўзларини биламан-у, лекин бир ўзим айтсам, унчалик дуруст чиқмайди ва табиийки сизга ёқмайди. Мен эса рейтингимни туширишни истамайман.

– Унда... Қани бошланг, мен сизга кўшиламан, – деди Фаррух.

– Нима, сиз Лев Лещенкомисиз? – Ярим хайратомуз, ярим ҳазил билан гапирди қиз.

– Сиз Анна Герман бўлганингизда, мен Лев Лещенко бўлсам нима қилипти?

Иккалови бараварига кулиб юборишди.

– Бўпти, – деди Дилдора ва кўшиқнинг куйини эслаб олиш учун унинг мусиқасини хиргойи қилди ва кейин кўшиқни майин товущда айта бошлади. Фаррух унинг товущини эшитиб лол бўлиб қолди. У ашуланинг сўзларини берилиб тингларкан, кўшиқнинг жўшқин оҳанглирида осмонга учиб кетаётгандек сезарди ўзини. У қандай қилиб қизга жўр бўлишни ўйларди. Кейин ўзини қўлга олди ва кўшиқнинг ўзига тегишли мисраси келганда ҳаяжон билан куйлай бошлади.

– “Мне до тебе, где бы ты не была,

Дотронутся сердцем не трудно.

Опять нас любовь за собой позвала».

Қиз унга жўр бўлди:

– “Мы эхо, мы эхо, мы долгая эхо друг друга,

Мы память, мы память, мы звездная память друг друга”.

Улар кўшиқни биргаликда: «Мы долгая эхо друг друга» мисралари билан тугатдилар. Фаррухнинг бутун вужуди ҳаяжонга тўлган эди. Қиз кўшиқни шунчалик маҳорат билан айтдики, Фаррух унга жўр бўлар экан, кўшиқ куйлари ичида эриб кетди. Гўёки кўшиқ оҳанглари билан юлдузлар оламига бориб қолгандек эди. Кўшиқ тугагач, ўрнidan ирғиб туриб, қизнинг кўлларини ўпмоқчи, унинг олдида тиз чўкмоқчи бўлди. Лекин ўзини тутди. Унинг кўзлари ёнар, ҳаяжондан юзлари чўғдек

ловилларди. У Дилдорага ташаккур билдирди ва унинг катта истеъдод соҳибаси эканлигини айтди.

– Жуда мақтаб юбордингиз. Кўп мақтаманг, қизариб кетаман, – деди Дилдора соддалик билан.

Вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолди. Қизнинг кўзларини уйку элитди. У каравотнинг чеккасига бошини кўйганича уйкуга кетди.

Фаррух секин туриб, каравотдаги енгил кўрпани қизнинг елкасига ёпиб қўйди. Қиз енгил нафас олиб мириқиб ухлар, унинг кўзлари хиёл очилган, узун мижжалари гўёки гапираётган вақтида пирпираётгандек кўринарди. Юзларига тушган майин, жингалак сочлари нафасидан тебранар, бу ҳам унга жозиба бағишларди.

Фаррухнинг қалбида қизга нисбатан қандайдир туйғу, меҳр, ўзи илгари сезмаган-тушунмаган ҳис жўш уради. Унинг қаршисида инсон зоти эмас, гўёки бир самовий хилқат ухлар эди. Фаррух қизнинг сочларини силамоқчи бўлиб аста эгилди. Қўлларини секин унинг сочларига олиб борди. Лекин тегинишга журъат этмади. Қизнинг қаршисида ўтириб унга узоқ тикилди. Унинг нафасини тинглади. Юрак тепишини ҳам сезаётгандек бўлди. У қиз билан биргаликда айтишган дуэтнинг бир бандини ўзи англамаган ҳолда ичида қайтарар, бу кўшиқ унинг бутун вужуди ва борлигини қамраб олган, ўзи ҳам шу кўшиққа айланиб, кўшиқ оламида сузиб юрарди.

У тушида Дилдорани кўрди. Катта, ёруғ саҳна. Дилдора саҳна ўртасида оқ ҳарир кўйлақда. Унинг тўлқинга монанд сочлари елкаси узра олтиндек товланар, ўзидан нур таратарди. Қиз оркестр садолари остида Анна Германнинг қандайдир кўшиғини куйлар, гўёки кўшиқни Фаррух учун айтаётгандек эмиш. Фаррух унга интилар, лекин одамлар кўп, Дилдора турган ёруғ саҳна ундан узоқда, баландда эмиш. У жуда ҳам кўп одамлар орасида бўлсада, Дилдора уни кўраётган ва айтаётган кўшиғини унга йўллаётган эмиш. У эса кўлларини узатиб, Дилдорани қутлар, унга интилар, юраги кўшиқ оҳангидан гупирарди. У Дилдорадан “Севгининг акс-садоси”ни айтишини сўрар ва ўзи ҳам жўр бўлишини билдирар эмиш. Лекин Дилдора бошқа кўшиқни куйлар ва Фаррухга қараб, боши билан “йўқ” ишорасини қилиб, жилмаяр эмиш.

Кўзига тушган қуёш шуъласи ва деразадан келаётган мусиқа товуши Фаррухнинг уйқусини бузди. У чўчиб уйғониб кетди.

У кўзини қуёш шуъласидан олиб қочиб, хонага қаради. Хона йиғиштирилган. Қиз ётган каравот бўш. Ўзи эса йўқ.

Стол устида бир варақ қоғозга чиройли ҳарфлар билан:

“Фаррух ака, сизга катта раҳмат. Мени деб анча азият чекдингиз. Узр. Телефон рақамимни биласиз. Қўнғироқ қилсангиз, хурсанд бўламан. Дилдора.

Р. С. Илтимос, хона калитини пастдаги наваб-чига бериб кўярсиз”.

Фаррух хатни ўқиб, соатига қаради. Дилдора учган самолёт Наманганга аллақачон қўнган. Қиз уйига етиб олган бўлиши керак.

У хатни яна қайтадан ўқиди. Кейин эса уни эҳтиётлик билан қатлаб, кўйлагининг чўнтагига солди. Тез ювинди ва қатъият билан телефон станцияси томон юрди.

Назми
Назми Назми Назми
Назми

Азиза ХҲЖАКЕЛДИЕВА

Дунё рангинлашиб борар кун сайин

УСТОЗ

Кўп эслайман ўшал дамларни,
Илк қўйгандим мактабга қадам.
Осмон оғирлашиб кетган дамларда,
Сен бўлдинг-ку, суянчиқ ҳар дам.

Улгайтирдинг ардоқлаб бизни,
Она мисол меҳрибон устоз.
Кўзин очиб ҳар ўғил-қизни,
Шул сабабдан этурмиз эъвоз.

Ҳар кимсанинг юрагидан жой
Олмогинга йўқ эрур шубҳам.
Сен туфайли танидик ўзни,
Шеърим эрур арзимас тухфам.

ОНАЖОН

Энг нафис гуллардан ясаб гулдаста,
Бугун пойингизга сочай онажон.
Қулиб юринг асло, бўлманг дилхаста,
Сизга бахт эшигин очай, онажон.

Сиз кулсангиз, олам нурга тўлади,
Буткул унут бўлар қайғу ва гамлар.
Дунё рангинлашиб борар кун сайин,
Соҳирлашиб борар бу азиз дамлар.

Энг нафис гуллардан ясаб гулдаста...

АРМОНЛИ ДУНЁ

Умр ўтар гўё бир эртак,
Худди бизни қилгандек эрмак.
Ҳаётни гар сарҳисоб этсак,
Армон экан асли бу дунё.

Бир кам дунё дейдилар асли,
Гоҳи баҳор, гоҳи қиш фасли.
Насиб этса ҳамки ёр васли,
Армон экан асли бу дунё.

Бахт кетидан дард қувиб юрар,
Дўст ўрнида ганимлар турар,
Юрагинга ҳасрат ин қурар,
Армон экан асли бу дунё.

ИЙМОН

Азиздирсан дунёда,
Ҳар нарсадан зиёда,
Акс этасан ҳаёда,
Қалбга зебдурсан, иймон.

Жаннатга йўл очасан,
Бахт нурларин сочасан,
Ёмонликдан қочасан,
Қалбга зебдурсан, иймон.

Қаро кўзлар ёшланур,
Сенсиз кўнгил ғашланур.
Жисм ўтга ташланур,
Қалбга зебдурсан, иймон.

Азиза
ХҲЖАКЕЛДИЕВА

1997 йилда Сирдарё туманида туғилган.
Ҳозирда Мирзачўл туманидаги Агроиқтисодиёт коллежининг ўқувчиси.

ҲАЁТБАХШ НАВО

Ҳар бир миллатнинг ўз ўтмиши, ўз руҳияти ва албатта ўзига хос характери бўлади. Адабиёт оламида эса миллатнинг тарихи, қадрият ва анъаналари, руҳиятини ўзида мужассам этган муҳташам бир жанр борки, биз бу жанрни “эпос” деб атаймиз.

Эпосларда миллат ҳаёти, унинг кўп асрлик тарихи қамраб олинishi масаланинг биринчи томони. Асосийси шуки, эпослар замирида жуда катта тарихий ҳақиқат яширинган бўлади. Шунинг учун ҳам эпосларни миллатнинг руҳий оламини англаш йўлидаги тенгсиз бадий ҳодисалар деб аташга ҳақлимиз. Шу маънода айтиш мумкинки, халқимизнинг минг йиллар оша сайқалланиб келган маънавий хазиналари бор. Хусусан, халқ оғзаки ижоди халқимиз тафаккури, дунёқараш, яшаш тарзи ва қадриятларига асосланган ҳолда секин-аста тўпланган бебаҳо меросдир.

Маълумки, халқ оғзаки ижоди намуналарида бутун бошли халққа тегишли бўлган орзу-мақсадлар, армонлар, айни пайтда халқ дарди ва қувончи акс этади. Неча асрлардан бери анъана тарзида шаклланиб келаётган халқ дostonларидаги ботир ва ватанпарвар қаҳрамонлар йигитларга ўрнак қилиб кўрсатилади. Бундай қаҳрамонлар сирасига Алпомиш ва Гўрўғли, Авазхон ва Равшанхонлар киради. Қиз болалар эса

Барчин каби садоқатли, Қалдирғочдек мурувватли, Шоҳсанамдек буюк қалбли бўлиши таъкидланади.

*Болалик кунларимда,
Уйқусиз тунларимда,
Кўп эртак эшитгандим,
Сўзлаб берарди бувим.
Эсимда ўша дамлар,
Ўзи учган гиламлар...*

Улуғ шоиримиз айтганидек, болалик йиллари ҳақида эслаганда, биринчи галда эртакларни ёдга оламиз. Эртаклар бизни ҳайратга солган учар гиламлар, кўринмас қалпоқчалар ватани. Улар бизни ўз мақсадига эришиш учун борса келмас йўлларида отланадиган ботир йигитлар, кулгуси гулга айланадиган гўзал қизлар билан таништирган.

Биласизми, бизни илк бор тасаввур ва хаёлот оламига бошлаган ана шундай “ҳодиса”лардан бири алладир! Алла – тенгсиз меҳр-муҳаббатга йўғрилган оналар кўшиғи! Бу кўшиқни дастлаб ким, қачон ва қаерда ижро этган – буни ҳеч ким билмайди. Билганимиз шуки, алла меҳр-муҳаббат ва оқибат ифодаси.

*Алла айтай, жоним болам,
Қулоқ солгин, алла.
Ширин аллам тинглаб аста
Ухлаб қолгин алла.*

Тасаввур қилинг, гарчи бу мисралар қатида кишини маҳзун қилиб қўядиган бирор сўз бўлмаса-да, уни тинглашингиз билан кўнглингизда аллақандай сокинлик, меҳр пайдо бўлади. Алла хоҳ қувноқ, хоҳ мунгли тарзда куйланмасин, барибир кишининг қалбига ажиб бир сокинлик олиб киради.

Инсон болалик хотираларини эслаб қололмайди. Аммо илк бор тинглаган кўшиғи, яъни алланинг оҳанги унинг хотирасида умрбод муҳрланиб қолади. Қачонлардир ўша оҳанг қулоғига чалинганида, бир зум болалик дунёсига тушиб қолгандек бўлади.

Алла илк бор қачон ва ким томонидан куйланганини ҳеч ким билмайди. Аммо шуниси аниқки, у дунёнинг биринчи кўшиғи ва уни аёл куйлаган. Шунинг учун ҳам файласуфлардан бири аёлни мадҳ этаркан: “Дунёнинг илк шоири ҳам, бастакори ва куйчиси ҳам онадир, чунки у илк бор фарзандига алла куйлаган”, деб ёзган эди.

Мархабо АБДУЛЛАЕВА

1983 йилда Сурхондарё вилоятининг Денов туманида туғилган. Термиз Давлат университетининг чет-тиллар факультетини тамомлаган. Ҳозирда ТДТУ қошидаги Чилонзор академик лицейи ўқитувчиси.

Алла – оналар кўшиғи. У оналарнинг ўз фарзанди учун тўқиган, юракдан куйлаган достонидир. Аллада она қалбининг жамики ҳис-туйғулари – қувончи, изтироби, дарду ҳасрати, айна пайтда фарзандига бўлган фидойиларча меҳри мужассамланади. Баъзи ҳолатларда онанинг ҳаётга ва инсонларга нисбатан муносабати ҳам у куйлаган аллада акс этади. Шунга асосланган ҳолда айтиш мумкинки, алла кўп асрлардан бери аёл учун юрак дардини тўқиб солишнинг энг самарали воситаси бўлиб келган.

Аллалар тарихий ва миллий характерга эга. Чунончи, ҳар бир халқнинг алласида фақат шу халқнинг менталетитига, яшаш тарзига хос бўлган хусусиятлар, ҳолатлар акс этади. Аллада энг ардоқли, энг муҳим нарсалар тилга олинади. Она ўз гўдагини дунёнинг энг гўзал хилқатларига қиёслайди, эркалайди. Таъбир жоиз бўлса, она алла воситасида ҳали дунё ташвишларидан беҳабар гўдакни секин-аста ҳаётга тайёрлаб боради. Шу маънода алла гўдак учун илк ҳаётий сабоқ вазифасини бажаради:

*Қирда яшнар полалар, алла,
Боғда ўйнар болалар, алла.
Чаманимда райҳоним, алла,
Ором олгин, полвоним, алла.*

Баъзи оналар алла гўдакнинг тезроқ ухлашига ёрдам беради, деб ҳисоблашади. Бу нотўғри фикр. Алла болага осойишталик бағишлайди. Онасининг алласини тинглаб уйқуга кетган гўдак тинч ухлайди, уйқусида безовта бўлмайди. Эътибор билан қарасангиз, бешик тебраниши ва алла оҳанги ўртасида ҳам мутаносиблик, боғлиқлик бор. Бешикнинг майин ғичирлаши ўзига хос мусиқа вазифасини бажаради.

Она ўз алласида фарзандини турли жонзотларнинг болаларига қиёслайди. Шунинг учун ҳам аллаларда “қўзичоғим, алла, бўталоғим, алла” қабилидаги эркаламалар кўп учрайди. Бу бежизга эмас. Чунки ҳар қандай жониворнинг ҳам боласи ширин бўлади. Айтайлик, қўзичоқ миттилиги, бўталоқ жовдираган, маъсум кўзлари билан беғубор гўдак учун энг муносиб қиёс бўлиши мумкин.

Хўш, она нима учун фарзандини қушнинг полапонига, қўйнинг қўзичоғига ўхшатади? Чунки худди инсон фарзанди каби жонзотларнинг боласи ҳам меҳрга, ғамхўрликка муҳтож! Айна мана шу меҳр тирикликнинг давомийлигини таъминлайди.

Бугунги кунда гўдакнинг ривожланиши учун она сути қанчалик катта аҳамиятга эга эканини кўпчилик яхши билади. Бу ноёб озуқа боланинг жисмоний ривожланишини таъминлайди. Унинг ташқи таъсирларга нисбатан ҳимоя қобилиятини шакллантиради. Тиббиёт соҳаси вакиллари эса боланинг жисмоний ривожланишида она сути қанчалик муҳим бўлса, унинг руҳий ривожидида алла шунчалик катта аҳамиятга эга эканлигини таъкидлашади.

Алла фақат она қалбидаги меҳр-муҳаббатни ифодалаш воситаси эмас. У мурғак гўдакка уни қуршаб

турган, бироқ ҳали унга нотаниш бўлган нарса-ҳодисалар, манзаралар ҳақида маълумот беради:

*Жонимнинг жиндалағи алла,
Қовуннинг ҳандалағи, алла.
Чаман ичра гулчаси алла,
Нонлар ичра кулчаси, алла.*

Жуда содда мисралардан ташкил топган бундай аллаларда мурғак гўдак қовуннинг ҳандалағига, митти гулларга, ширин кулчага қиёсланади. Умуман олганда, бундай нафис ва табиий шаклдаги қиёслар фақат ўзбек аллаларига хос десак, хато бўлмаसा керак.

“Кулча” сўзи эса жуда кўп аллаларда учрайди. Бу ҳам ўзбекона ҳаёт тарзини ифодаловчи сўзлардан биридир. Сир эмаски, ёш боласи бор хонадонларда, нон ёпилганда, оиладаги болаларнинг ҳар бирига атаб кулчалар ёпилади. Юртимизнинг баъзи вилоятларида болани бешикка солганда, ёстиғи остига кулча қўйиш одати ҳам бор. Кексаларнинг сўзларига кўра, бу одат “боланинг ризқи бутун бўлсин” деган маънони ифодалар экан.

Юртимизнинг турли ҳудудларида куйланадиган аллалар бир-бирдан фарқ қилади. Бундай аллаларда ўша ҳудудга хос сўзлар, атамалар, одатлар ҳам акс этиши мумкин. Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятининг дашт ҳудудларида айтиладиган алладан парча келтирсак:

*Алла айтай адига, алла,
Сув обкелсин кадига, алла.
Кадилар бови узилсин, алла,
Келинлар бўлиб сузилсин, алла.
Ухлаш унинг зиммаси, алла,
Айланиб ўтсин аммаси, алла.
Адирларнинг лоласи, алла,
Ўргилиб ўтсин холаси, алла.*

Даставвал мазкур алладаги “кади” сўзи ҳақида. Кади қовоқнинг бир тури. Ундан ичимлик сувини сақлаш ва сутни ивитишда фойдаланишган. Кадида ивиган қатиқ жуда хушхўр ва мазали бўлган. Қашқадарёнинг баъзи туманларида ҳозирга қадар янги ивиган қатиқни “кадиқатиқ” деб аташади. Хўш, “кади” сўзининг бу аллага қандай боғлиқлиги бор?

Бу ҳолат она қалбидаги ният билан боғлиқ. Она юрагидаги эзгу ниятларини жуда содда тилда баён этаётир. У фарзанди вояга етиб, оиланинг дастёри бўлишини орзу қиляпти. “Кади” – кичик ҳажмли идиш. Унда сув келтириш эса бола учун ҳам осон, ҳам қизиқарли бўлиши мумкин.

Бола улғайиб боргани сари унга куйланадиган аллалар ҳам нисбатан жиддийлашиб боради. Эркалаш ва ардоқ ёнига насиҳат ва ўғит мазмунидаги мисралар қўшилади. Чунки алла эндиликда бола учун фақат ором воситаси бўлибгина қолмай, балки унга олам ва ҳаёт ҳақида маълумот берувчи манбага айланади.

ОЛИМЛИК – ИСТЕЪДОД

Биз мустабид тузумда ҳам яшадик.

Тўғри, бу тузумнинг таълим услубиётига ҳам, шубҳасиз, катта зарари теккан. Лекин ўтган давр таълими ютуқларини бутунлай инкор этиш инсофдан эмас. Чунки ўқитувчи ва мураббийлар, ҳукмрон мафқуранинг таълиқи қарамасдан, минг йиллик миллий таълим-тарбиянинг тараққийпарвар тамойилларидан унумли ва маҳорат билан фойдаланганлар. Миллий адабиёт, ахлоқ, маданият, илм-фанни жорий мафқура исканжасини ёриб чиқиб, ёш авлод онгига сингдирганлар. Акс ҳолда, халқимиз азалий ва абадий маънавиятини сақлаб қололмас, унинг умумий саводхонлиги юқори даражага кўтарилмас эди.

Афсуски, бу масалага саёз ёндашув онда-сонда учраб турибди. Жумладан, “Ёшлик” журналининг 2014 йил 7-сонига “Адабиётга кириб борилади... ми?” сарлавҳали Раҳимжон Раҳмат билан мулоқотда ана шундай нуқтаи назар асосий ўрин тутди. Р.Раҳмат адабиёт дарсликлари ҳақида шундай ёзади: “Ўқишга тайёргарлик жараёнида адабиёт фанидан дарсликларни кўлга олишга безиллаб қолгандим. Дарслик ёзган олимларнинг нима демоқчилигини ҳеч тушунолмасдим. Ҳозир ўйласам... адабиёт дарсликлари ўқувчиларнинг адабиётга муҳаббатини бутунлай сўндиришга қаратилган экан. Яхшиям мактабда адабиёт фанига қизиқмаганим, йўқса мендаги бадиий сўзга муҳаббат бешиқдалигидаёқ бўғилиб ўлган бўларди”. Ҳаётий ҳақиқатдан нақадар йироқ гаплар! Ахир, Иззат Султон, Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Иброҳим Ғафуров, Азиз Қаюмов, Абдуқодир Ҳайитметов сингари юксак ақлий салоҳият соҳиблари, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов каби мутафаккир шоирларимиз ва уларнинг даврдошу даврдошлари, издошлари – бир қанча авлод вакиллари ўша дарсликлардан таълим олиб улғайганлар-ку. О.Шарафиддинов ўз мақолаларида бир неча марта мактабдаги адабиёт ўқитувчиси Қудрат Ахмедовни ҳурмат билан тилга олиб, унинг адабиётни тушунишида, адабиётшунос бўлиб етишишида ушбу муаллимнинг хизмати катта бўлганини таъкидлаган. Бундай муаллимлар кам бўлмаган. Улар ҳар бир шаҳар, туман, қишлоқда билим ва маҳоратларини сафарбар этиб, ўша Р. Раҳмат тушунмаган дарсликлар асосида таълим берганлар.

Тўғри, ўша даврларда мустабид мафқура таълиқи ва таъқиби остида миллий адабий меросимизнинг катта қисми “диний-мистик адабиёт” ҳамда “феодал-клерикал адабиёт” таснифи асосида дарслик-мажмуаларга киритилмаган, шўро мафқурасига мувофиқ келадиган қисмларигина таҳлилга тортилган, нотўғри талқинлар, хато ва камчиликлар кўп бўлган. Бугунги мустақиллик мафқураси нуқтаи назаридан қараганда, улар маънан эскирган эди. Бироқ уларни ўша даврдаги илғор фикрли миллий зиёлиларимиз ёзган. Улар адабиётга муҳаббат уйғота олган ва тили тушунарли эди. Шу сабаб бу дарсликлар узоқ муддат барқарорлигини сақлаб келган.

Биз устозларимиз Умарали Норматов ва Бегали Қосимов раҳбарлигида, Ёзувчилар уюшмаси раҳнамолигида 25 мутахассис ҳамкорликда 90-йилда иш бошлаб, мустақиллик даврида янги дарсликлар авлодини яратдик. Эски дарсликлардаги хато ва камчиликлар тузатилди. Адабиёт дарсликлари концептуал янгиланди. Уларнинг катта қисми илмий-ижодий, мафқуравий янгилиги тўғрисида дарслик-тадқиқот сифатида майдонга келди.

Суҳбатда олимлик шаънига айтилган мана бу беписанд гапларга асло зарурат йўқ эди: “... адабиёт ўқитувчиси, университет профессори бўлиш учун алоҳида ижодий қобилият шарт эмас. Аълочи ва тиришқоқ мактаб ўқувчилари келажакда адабиёт профессорлари бўлиб етишишлари мумкин. Олим бўлиш учун, атоқли адабиётшунос Озод Шарафиддинов айтганларидек, шим керак, холос. Бу дегани столда кўп ўтириб ишлайдиган одамнинг шимининг орқаси тез йиртилади. Олим одам кийган шимнинг орқаси илвираган бўлади”. Аввало, олимликдек муқаддас салоҳиятга нисбатан шундай ҳурматсиз сўзлар равомикин.

Қолаверса, ҳар қандай тиришқоқ ва аълочи ўқувчи ёки талаба олим бўлолмайди. Бунга жуда кўп мисолларни келтириш мумкин.

О.Шарафиддиновга нисбат берилган гапга келсак, устознинг “Олим бўлиш учун шим керак, холос” деган гапларини бирор манбада учратмаган эканмиз.

Суҳбатда таъкидланганидек, “Олимлик – тизимли таълим ва сабр-тоқат маҳсули”гина эмас. Олимлик ҳам шоирлик сингари Худо юқтирган алоҳида илоҳий истеъдоддир. Ҳатто, тарихда кўп олимлар

авлиёлик хислатига ҳам эга бўлганлар. Ана шундай истеъдодга қўшимча равишдагина муттасил ўтириб ишлайдиган меҳнат илмий самара бериши мумкин. Муттасил меҳнатсиз илоҳий хислат ҳам, илоҳий хислатсиз меҳнат ҳам олимлик эмас. Бу ҳаётий тажриба давомида кўп илм талабгорлари тақдирида қузатилган.

Айримлар олимлик учун илоҳий истеъдодгина кифоя деб ўйлайдилар ва адашдилар. Олим бўламан деган одам илоҳий истеъдод билан бирга жисмоний куч-ғайрат, сабр-тоқат, журъат, жасорат ва матонат, муттасил ўтириб ишлайдиган мустаҳкам иродага ҳам эга бўлиши шарт. Акс ҳолда, истеъдод имконияти зое кетади. Олимлик истеъдоди – юсак ақлий салоҳият, донишмандлик, ҳассос қалб ва жисмоний баркамоллик уйғунлигидаги ижодий фаолиятдир.

Олимликнинг илоҳийлиги шундаки, биринчи олим Яратганнинг ўзидир. Олим – Яратганнинг номлари ва сифатларидан бири ҳам. Оллоҳ борлиқни ижодкорлик салоҳияти маҳсули ўлароқ яратган. У ўзидаги энг олий фазилат – мутафаккирлик, ижодкорлик, ақлий салоҳият, олимлик истеъдодини жамики мавжудот ичра фақат ва фақат оламда мужассам этган.

*Коинот гултожи инсондир азал,
Ундадир энг олий тафаккур, амал.*

(А.Орипов)

Олимлик илоҳийлигининг яна бир далолати Ислом оламида олимларнинг даҳоси Муҳаммад пайғамбар эканлигида. Яратган эгамиз шунинг учун ҳам Қуръони каримни Ул зотга нозил этди. Муҳаммад (САВ) Оллоҳнинг пайғоми – Қуръони каримни бутун ҳолатда инсониятга етказди. Ислом арконлари ва шариат аҳкомларини жорий қилди. Ҳадиси шарифларни баён этди. Ислом назарияси ва амалиётини ҳаётга татбиқ этди. “Олимлар – пайғамбарнинг ворисларидирлар” деган ҳадиси шариф ҳам олимлик илоҳий истеъдод эканлигини тасдиқлайди. Алишер Навоий ана шу ҳадиси шарифни асос қилиб олиб, олимликни улуғлайди ва олимларни пайғамбарнинг издошлари, меросхўрлари сифатида эъзозлайди:

*Кишиким қилса олимларга таъзим,
Қилур гўёки пайғамбарга таъзим.
Ҳадис ўлмиш набийдин ўйла ҳодис
Ки, олим келди пайғамбарга ворис.*

Р.Раҳматнинг ўзи ўсиб улғайган муҳит ҳақидаги фикрлари жуда таажжубланарли: “Мен улғайган

оила адабиётдан жуда йироқ эди... На мактабда, на оилада китоб ҳақида гапирилмас эди. Болалигимда ҳеч ким менга китоб совға қилмаган ва адабиётга қизиқишим ҳеч қачон рағбатлантирилмаган... Ҳатто, айрим пайтлар кўлимдаги китобни юлқиб олиб йиртиб ташлашлар ҳам бўлган. Нафақат бизнинг оила, балки бутун қишлоқда китоб деган нарса ерда ётган ҳазончалик қимматга эга эмас эди... Ҳозир ҳам бизнинг қишлоқда кўпчилик кўчада китоб кўтарган одамни девонага тенг кўради ва китоб ўқишга қизиққан йигитга унча-мунча оила қизини бермайди...” Бу гапларга ишониш-ишонмасликка ҳайронсан одам. Унинг қишлоқдошлари бу фикрларга қўшилишармикин, шу иснодни кўтара олишармикин? Ўтмишни-ку тушуниш мумкиндир, лекин наҳотки ҳозир ҳам бутун бошли қишлоқда бирорта маърифатпарвар зиёли бўлмаса? Наҳотки, бу қишлоқ одамлари шу қадар қоқоқ? Ахир, бундай тасвирдаги макон жаҳолат уясига айланиши хавфи бор-ку. Бизнинг мамлакатимизда тамаддундан узилиб, ўз қобиғига ўралиб қолган қишлоқлар ҳануз борми? Ватанпарвар, миллатпарвар, маърифатпарвар укамизнинг ўзи қишлоқдошларини жаҳолатдан қутқариш учун бирор иш қилдимикин? Мулоқотни ўқирканмиз, ана шундай саволлар гирдобига ғарқ бўлдик.

Айниқса, ҳозирги адабий жараёндаги саёзликлардан ҳасратлар, босилиб чиқаётган адабий маҳсулотни хашақдан олиб хашаққа солишлар...

Сўхбатдаги айрим гаплар соғлом фикрлашга ўхшамайди: “Мактабда адабиёт фанидан ўтилган дарслардан жуда кам нарса ёдимда қолган. Кўйлагининг тугмаланган жойлари транг тортилиб киндиги кўриниб турадиган адабиёт ўқитувчимизнинг “Милтиқли киши” пьесаси” деб бошланадиган гаплари ёдимда қолган. Нега айнан шу ҳолат хотирамга муҳрланганини ҳануз тушунмайман...” Диққати ўқитувчисининг “кўйлагининг тугмаланган жойлари транг тортилиб киндиги кўриниб турадиган” ҳолатига қаратилган ўқувчининг эсида ни-ма ҳам қоларди. Мулоқот муаллифлари билимли эканлиги, жиддий ва дардли мулоҳазалар ҳам борлиги сезилиб турибди.

Савия эътибори билан ягона бўлмаган бундай мулоқотлардаги пасту баланд гапларни “шунчаки муаллифларнинг шахсий мулоҳазалари-да” дея бепарво бўлмаслигимиз лозим. Оммавий ахборот воситаларининг тўртинчи ҳокимият сифатидаги ролини ҳам унутмаслигимиз керак. Унинг ҳокимлик қудрати шундаки, ўқувчиларда умумий фикрни шакллантиради.

Нусратулло ЖУМАХЎЖА

ҲИКОЯНГИЗНИ ЎҚИБ

ёхуд Зулфия Қуролбой қизига очиқ хат...

Зулфия опа! “Аёл” номли ҳикоянгиз менга жуда маъқул бўлди. Кўпдан буён бунчалик завқланиб ва таъсирланиб ўзбек тилида насрий асар ўқимаган эдим.

“Аёл” неоромантизм усулида яратилган. Эҳтимол кимдир бу фикрга қўшилмас, бироқ асарда чиндан реализмдан кўра кўпроқ романтизм руҳи устунлик қилади. Зеро, бош қаҳрамоннинг ҳаётда шундай бўлиши мумкинлиги эҳтимолидан кўра, муаллиф уни шу тахлит ҳаракат қилишини кўпроқ хоҳлайди. Бу эса романтизмнинг биринчи аломатидир. Айнан муаллифнинг тасвирланаётган воқеликка бўлган муносабати унинг бадиий методини аниқлашда асосий калитдир... Оғир хаста, умрининг сўнгги кунлари, соатларини яшаётган Назокат бу ҳаётни АЁЛ сифатида тарк этишни истайди, яъни у умрининг сўнгги дамларида, ўта “хунуклашган” онларда дастлаб ҳамширадан эри Шавкатни олдига киргизмасликни сўрайди, кейин сўнгги пулларини унга тутқазиб бунга эришади ҳам, охирида эса, врачдан оёқлари ва бутун аъзои баданини шишириб келаётган суюқликни олиб ташлашни илтимос қилади. Танланган мавзуга бундай қизиқарли тус берилиши асарнинг бадиий-эстетик қийматини белгилайди. Аёл – Назокат қандай йўл билан мақсадга эришади? Айнан шу бадиий йўл – сую-

жет динамикаси, диққатимизни тортди ва муаллифнинг катта истеъдод соҳиби эканлигига эътиборимизни қаратди. Зеро, асар мавзуси янгилиги ва унда маҳорат билан қўлланилган деталлар, мотивлар бир талай, ўзгача; ифода услубидан юксак нозиктаъб дид ва бадиий-эстетик лаёқат уфуриб туради...

Шу ўринда ижодкорларнинг бадиий эстетикаси ҳамда улар дунёқарашининг фалсафий негизлари мавзуси, айниқса, замонавий ижодкорлар тўғрисида гапирилганда, адабиётшунослигимизда тадқиқ этилмай қолаётганлигини таъкидлаш зарур. Бадиий эстетик позицияси мавҳум ёки жамиятимизнинг маънавий манфаатларига зид қараш соҳиблари, замонасозликни касб қилиб олган қаламкашлар, яратган асарларининг қиймати ҳам, баҳоси ҳам, уларнинг бадиий эстетик позициялари нуқтаи назаридан баҳолангандагина холис бўлади. Акс ҳолда бадиий дурдона ва эпигон асар, адабий-бадиий ҳодиса ва графоман маҳсули ўртасидаги фарқлар англашилмай қолади.

Ҳикоя мавзуси бир қарашда аёл ёки аёллик латофати деб талқин этилиши мумкин, бироқ матнни бир неча марта эътибор билан мутоала қилсангиз мавзуси анчайин кенгроқ эканлигини, у шунчаки ўлим гендерлигининг бадиий талқини бўлибгина қолмасдан, балки кенг маънода ҳаёт ва ўлим мавзусидаги асар эканлигига ишонасиз. Бу эса асарнинг поэтик қамрови кенглигидан, матн семантик майдонини ҳосил қилувчи, қувватлантирувчи унсурлари анчагина ва асосли эканлигидан далолат беради. Албатта, бу ўринда ўлим ҳам “аёл ва эркак ўлимига” бўлинадими, дея савол берувчи, примитив тафаккур эгалари пайдо бўлиши аниқ. Аммо зукко ўқувчи гап санъат асаридаги ўлим ҳақидалигини тушуниб турибди (Ғарб адабиётида “ўлим эстетикаси” амалиётчиларини, Эдгар Понинг “Эшерлар хонадони таназзули” асарини эсланг!). Бу маънода ўлим ҳам “хилларга” бўлинар экан. Буни, яъни “аёлларча ўлим мавзусини” ўзбек ҳикоячилигида сиз биринчи бўлиб (агар адашмаётган бўлсам албатта) янги мавзу сифатида бадиий истеъмолга киритдингиз, Зулфия опа. Демак, сиз миллий адабиётимизга ўзига хос муносиб ҳисса қўшдингиз.

Кузатишимизча, сўнгги йилларда ўзбек адабиётшунослигида ғайритабиий, илмий жиҳатдан консерватив бир анъана пайдо бўлиб қолгандек. Ҳолбуки, фольклоримиздан бошлаб, ҳар бир мумтоз ёки замонавий адабиётимиз намунаси поэтик-структур ва бошқача таҳлилларга муҳтож. Минг афсуслар бўлсинки, кўплаб илмий асарларда қайта ва қайта таъкидланган бу ва бу каби нисбатан янги таҳлил методлари амалда қўлланилмасдан қолмоқда. Зеро, тилшунослик ва

Абдували ЭШҚОБИЛОВ

(Эшқобил Вали) 1965 йилда Пастдарғом туманида туғилган. Самарқанд Давлат университетини таҳсил олган. Ҳозирда СамДЧТИ ректори маслаҳатчиси.

Унинг «Паҳса қишлоғим», «Минг иккинчи кеча», «Сукунат мулки» каби китоблари чоп этилган.

адабиётшунослик борасида замбуруғдек урчиб кетган монография ва диссертацияларда замонавий адабий жараён, жонли тилимиз ҳосиласи ва ижтимоий ҳодиса эканлигига қарамасдан унинг намуналари тадқиқотларга кенг жалб этилмасдан қолмоқда (Аммо бу алоҳида мавзу). Оммавий ахборот воситаларида танқидий-аналитик мақолалар деярлик кўзга кўринмайди. Бунинг сабаблари нимада? Назаримизда, филологик таълим билан машғул олий ўқув юртлирининг мутасаддилари таълим сифати, рейтинг кўрсаткичлари ва бошқалар ортидан қувиб, соҳанинг асосий вазифаси бўлган сўз санъати ва унинг замонавий намуналарини илғор илмий методлар асосида таҳлил қила билувчи, бадий сўзнинг халқ ва жамият учун нақадар аҳамияти улкан эканлигини тарғиб эта олувчи мутахассисларни тайёрлаш заруратини унутишгандек кўринади. Алалхусус, эндиликда ёшларнинг идеали-кумирлари талантили сўз санъаткорлари эмас, кўшиқчилар, енгил-елпи кино усталари бўлса, эҳтимол.

Бугунги кун талаби чет тилларни билган, замонавий билим ва методикалар билан қуролланган илм аҳлининг сўз санъати ҳодисаларини оддий китобхонга чиroyли ва мухтасар изоҳлаб, унинг маънавий мулкка айланишига ҳисса қўшиш эмасми? Таассуфки, такрор айтамыз, бу вазифа бир оз унутилгандек. Зеро, бир ижодкор сифатида қатор нашрларга мурожаат этганингизда адабий идрок амалда ўта саёзлигини, бадий фикр тўмтоқлигини, аксарият ҳолларда, турли даражадаги муҳаррирларнинг замонабоплик, шунингдек, ўткинчи иқтисодий муаммолар ва мансабпарастлик исканжаси таъсирида, ижодкордан оддий девонхона қоровули даражасидаги хаттот-котибга айланиб қолаётганлигини, уларни янги шакл ҳам, янги мазмун ҳам қизиқтирмаслигини, буни англашдан шахсан манфаатдор эмитерларини кузатиш мумкин. Ҳолбуки кўпинча уларни саводсизликда айблаб ҳам бўлмайди – гап дид, дунёқараш, қолаверса, савия ҳақида: улар шунчаки консерватив турмуш, таъбир жоиз бўлса, тинчгина иш тарзини-да маъқул кўрадилар; бу эса, очиғини айтиш керакки, замонавий бадий ижод, янги бадий тафаккур кушандалигининг ўзгинасидир. Шундан йиллар мобайнида адабиёт оламида улкан ҳодиса бўладиган бадий ва танқидий асарлар кўзга ташланмаётган бўлса эҳтимол?! Ёш китобхонлар ўртасида кенг оммалашиб кетаётган Азамат Қоржовов, Саломат Вафо, Нуриддин Исмоилов каби замонавий биллетристика лидерлари феноменининг асл моҳияти, Бобур Бобомурод, Аҳад Қаяом ва бошқа кўшиқчи-шоирлар новаторлиги, боринги, ҳатто Улуғбек Ҳамдамдек замонавий йирик адибнинг кенг бадий олами ҳам тақриз ва талқинларга муҳтож, назаримизда.

“Аёл” ҳикоясининг композициясида икки мотив муҳим бадий-эстетик ва функционал-композицион вазифа бажаради: булар, биринчиси, қуёш мотиви бўлса, иккинчиси узук мотивидир. Аслида бу икки мотив-деталь бир-бирини тўлдириб келади. Ҳикоя экспозицияси “Деразалари оппоқ хона. Дераза ойнасидан тўкилаётган нур аёлнинг юзиде жилва қилади, ва... бармоқларидаги узукнинг олмос кўзчаларида акс этди” каби жумлалардан бошланиб, унинг ҳаёти ҳали интиҳо топмаганлигини, ҳали аёл “кўзларини юмиб, қуёш нурларини симириши” ва “Сени қанчалик яхши кўраман, қуёш!...” дея олиши каби ҳолатларни кузатамиз. Қуёш эса гўё бунга жавобан “нурларини мўл-кўл тўқди. Аёл офтоб нурларига буткул ғарқ бўлди...”

Бу ерда муаллиф сўзни асар мавзуси ва бадий мантиғига мос равишда маҳорат билан ишлатилиши-

га эътиборингизни қаратмоқчииз. Зеро, аёлнинг хоксорлигини, беминнатлиги-ю бетамалигини қуёшдан ўзга нимага ҳам менгзаш мумкин. Қуёш нури поклик, ёруғлик тимсоли, биз ҳам унинг тасвиридан завқ ола бошлаймиз. Сизнинг мақсадингиз ҳам, Зулфия опа, назаримда, тимсол ва унинг инъикоси ўртасидаги узвийликни тасвирлашдан иборат бўлган. Мободо сиз юқорида келтирилган экспозицион тасвир билан чекланганингизда ҳикоянгиз, эҳтимол, нисбатан ўртамиёнароқ бадий асар бўлиб қоларди. Ҳамма гап шундаки, сиз бу экспозиция билан чекланмайсиз ва гўё оддий нарсадек узук мотивини олдинроқ киритасиз: “Дераза ойнасидан тўкилаётган оппоқ нур узукнинг олмос кўзчаларида акс этди. Аёл кўзларини очди. Шуъла энди унинг қорачиқларида аксланди.” Айтилгандек, ушбу тасвирдан бошланган асар тезиси айнан финал-ечимда унинг антитезаси билан якун топади. Бироқ ечим тўғрисида фикр юритишдан олдин асар матнининг энергетик майдонини кенгайтириб юборган сюжет динамикасидаги қуёш мотивининг қўлланишига яна бир қарра эътибор қаратамыз. Юқорида келтирилган экспозицияда офтоб бадий қаҳрамоннинг АЁЛ-ЛИГИДАН, яъни унинг моҳиятан улуғворлигидан дарак берувчи қиёс, тимсол сифатида тасвирланса, адабиётнинг мумтозназариясига мувофиқ матнининг кейинги тадрижида қуёш-табиат қаҳрамоннинг ҳолатига, табиатига уйғун ҳолатда тус олади, ўзгариб туради ва охир оқибатда характер очилишига ва ғоя ифодасига хизмат қилади. Масалан, Назокатнинг эри билан бўлган ўтган қисқа диалогда “ўлим” сўзи тилга олинади: “... Мен ўладиган одамга ўхшайманми қаранг ... Аёл юришдан тўхтади. Ҳаво совуван, осмонда увада булутлар кезинар, қуёш хирагина нур сочар, қорнинг ҳиди келарди”. Шу тарзда қуёш мотиви асар тузилишида сюжет шакллантирувчи унсурга айлана боради. Финалда эса, ҳақиқий, юксак бадиятли асарга хос тарзда изоҳ ва баёнларнинг ўрнини эгаллаб, якуний бадий тугал мантиқли хулосани ясайди.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, аёл ҳикоясининг композициясида ранг – колористика алоҳида ўрин эгаллайди. Колористиканинг бадий-функционал роли бадий матн поэтикасида бўртиб турибди. Ранглар асосан оқ, оқнинг турли даражадаги кўринишлари ва қора ранглардан иборат. Агар ҳақоюда қўлланилган лексик бирликлар семантик жиҳатдан С.Соловьёвнинг статистик методи асосида ўрганиб чиқилса, фикримиз янада ишончлироқ далилланади...

Муҳтарама Зулфия опа, бадий адабиётнинг вазифаси, назаримда, бизни маънавият ва маданиятнинг юксак чўққиларига олиб чиқишдан иборат; биз шунда ўзимиз кечириётган бугунги ҳаётимизни юқоридан кузатиш ва баҳолаш имкониятига эга бўламиз. Каминани устозларим шундай деб ўқитишган. Демак, айнан бадий адабиёт яратиб берадиган юксалиш имконияти ижтимоий ҳаётни тараққийтга, юксалишга бошлайди. Бу эса сўз санъати дурдоналарининг инсон ва жамият ҳаётида ўта муҳим омиллардан эканлигининг исботидир. Шу сабабли ҳам биз сўз санъаткорлари ҳамда бу санъат намуналарига энг ноёб ва қадрли мулк сифатида холис ҳамда эҳтиром билан муносабатда бўлмоғимиз шарт. Ушбу очик хатни ёзишдан мақсадим, дилбар ҳикоянгиз баҳонасида шуларни яна бир бора сидқидил таъкидлашдан иборат эди. Ижодингизга баркамоллик тилайман.

ОНА

Она билан гўзалдир ҳаёт,
Баҳор кетмас бошимиздан ҳеч.
Она билан тилларда баёт,
Дилимизда қувонч эрта-кеч.

У қулганда кулади олам,
Етти жаннат пойида ётар.
Хизматида туролсанг ҳар дам,
Иймон қушинг бўлгай бехатар.

ЎЗБЕГИМ ҚИЗЛАРИ

Юзида қуёш кулар,
Изларидан гул ўнар.
Қўлида минг бир ҳунар
Ўзбегим ой қизлари,
Зулфия издошлари.

Эғнида атлас, адрас
Кўрганлар қилар ҳавас.
Эзгулик-ла ҳамнафас,
Ўзбегим ой қизлари,
Зулфия издошлари.

* * *

Қизгалдоқлар қип-қизил гилам,
Далаларда тўшалиб ётар.
Мен ҳозирман уни термоққа,
Бироқ дилга бир андуҳ ботар.

Ростин айтсам қизгалдоқ бўлиб,
Севгим ошкор этмоқчи эдим.
Гулдек бўлиб, тушингга кириб,
Висолингга етмоқчи эдим.

Адиба АРИПОВА

1996 йилда Қўшрабoт туманида ту-
ғилган. Ҳозирда шу тумандаги Саноат ва
сервис касб-ҳунар коллежи ўқувчиси.

КЕТМАДИНГИЗ

Унутишига қанча-қанча аҳд қилгандим,
Ўз-ўзимча сизсизликни бахт билгандим.
Фурур отлиғ кемани мен тахт қилгандим,
Кетмадингиз, юрагимдан кетмадингиз.

Мағрурликни енгар экан пок муҳаббат,
Ўз юрагинг қилмас экан сенга шафқат,
Чин севгига бошим эгдим бугун фақат...
Кетмадингиз, юрагимдан кетмадингиз.

Жон тасаддуқ ишқдан берган жабрингизга,
Минг синалиб бир синмаган сабрингизга.
Бир ўжар қиз етди мана қадрингизга,
Кетмадингиз, юрагимдан кетмадингиз.

* * *

Тўхматлар жонингдан ўтса гар чида,
Ғанимлар тошларин отсалар чида.
Дўстман деб сирингни сотсалар чида
Аламларинг ичга ютиб яшагин,
Яхши кунларингни кутиб яшагин.

Мартабанг борида кучоқ очсалар,
Бошингга иш тушса нари қочсалар,
Гоҳида илондек захрин сочсалар,
Нокас дўстдан йироқ кетиб яшагин,
Тангримдан илтифот кутиб яшагин.

Меҳрингни қизганма ҳар ожиз дилдан,
Савоб ишлар қилгин гар келса қўлдан.
Магар ким бўлсанг ҳам чиқмагин элдан,
Элга содиқ фарзанд бўлиб яшагин,
Озод юрт бағрида яйраб яшагин.

Зумрад МАШАРИПОВА

1990 йилда Янгибозор туманида ту-
ғилган. Ҳозирда Урганч Давлат универси-
тети талабаси.

БОШДАН ЎТГАН ҲАНГОМА

ТУЛПОР КАРТМОНГА СИГМАЙДИ...

Икки минг ўнинчи йилнинг Наврўзида Қозоғистонга қилган сафаримиз ўзбек ва қозоқ халқларининг дўслик байрамига айланиб кетди. Таниқли адиб, атоқли таржимон Носир ака Фозиловнинг 80 ёшга тўлиши муносабати билан ташкил этилган тадбир қадим Туркистон шаҳридаги театрда бўлиб ўтди. Кенг жамоатчилик, қозоқ адиблари, ватандошлари устознинг ҳурматини жойига қўйишди.

Шаҳар ҳокими сўзининг охирида ташқарида қайроғочга боғланган эгар-жабдуқли тулпор Носир акани кутиб турганлигига шама қилди. Юбиляр ўз навбатида шаҳар аҳлига миннатдорчилик билдириб, ҳокимга қуйидаги қочирмани қилди.

– Иним, иззат-ҳурмат учун қуллуқ. Омадингни берсин. Саксон ёшга чиққан оғангни ташқаридаги тулпор олиб қочса, табиб излашингга тўғри келади. Қолмишига таможня деган идоралар ҳам бор. Гапнинг индаллоси, тулпорнинг картмонга сиғмади...

Ҳоким ҳам анойилардан эмасди. Носир аканинг тагдор гапларидан тўғри хулоса чиқарди...

“МАРҲУМ” БОШДА ДЎППИ, ЭГНИДА МИСРИШ ТЎН БИЛАН ТУРАРДИ...

1989 йилнинг куз ойлари эди. Таниқли болалар шоири Обид Расулнинг “Оппоқ тонг қўшиқлари” номли қўлёзмаси босмаҳонада навбат кутарди. Кутилмаганда Обид аканинг вафоти билан боғлиқ совуқ хабарни эшитдик. Марҳумнинг босмаҳонадаги китобини зудлик билан тезлаштириш ва унинг ҳисоб-китоби билан боғлиқ вазифалар тегишли кишиларга топширилди.

Ёзувчилар уюшмасининг ўша пайтлардаги котиби Тоҳир Маликнинг хизмат машинасида Анвар Обиджон ва камина Обид аканинг оиласидан кўнгил сўраш ниятида Самарқанд дарвоза томонга қараб жўнадик. Обид Расулнинг Янгийўл туманида истиқомат қилиши хаёлимдан ўтган бўлишига қарамай, ўз ишига пухта акамизнинг шаҳарда ҳам уй

бўлса керак, деган мулоҳаза билан сукут сақлаб бордик. Ҳайдовчи машинани халта кўчалардан бирига буриб тўхтатди. Йўлнинг икки тарафида таъзияга келган кишилар саф тортган. Қаторда Алибек Рустамов, Матёқуб Қўшчонов, Озод Шарафиддинов, Азиз Қаюмов каби устозларимиз. Дарвозанинг ўнг тарафида “марҳум” Обид Расул бошида қалампир нусха дўппи, эгнида мисриш тўн билан маъюсина бўлиб турарди. Шайтонга ҳай бериб, қулгидан ўзимизни аранг тийиб, сафга кўшилдик. Оҳиста суриштирсак, Обид аканинг амакиси фуқаратшунос олим Ҳолид Расул домла қазо қилган эканлар...

Ҳар гал Обид акани кўрганимизда ўша ҳангомани эслаб устозга тансиҳатлик тилардик. Бу орада у кишининг китоби босилиб, қалам ҳақини олиб, бизга дастурхон ҳам ёздилар. Кичкинтойларимизнинг катта шоири Обид Расулга амакиларидан кейин яна ўн бир йил яшаш насиб этди.

“УКАМИЗ САРИҚ-СУРУҚ НАРСАЛАРНИ ЕМАСИН!..”

Боболаримиз “Киши балога қолурми ўз ихтиёри билан” деб бекорга айтишмаган. Марҳум бир адибнинг бошига ташвишли кунлар тушган пайтлар эди. Суддагилар ишни енгиллатиш ниятида оқсоқол адиблар номидан илтимоснома ёзилса, деган мазмунда маслаҳат беради. Қадрдонларимиздан бири олиб борган хатга устоз Носир Фозилов суриштириб ўтирмай имзо чекади. Эрка укаларидан бўлганим учун оқшом менга қўнғироқ қилиб:

– Турсунбой, бу укамиз ўзи нима иш қилади? – деб сўраб қолди.

Масала ноёб металллар билан боғлиқ бўлгани учун тафсилотини айтиб ўтирмай, ҳазил-ҳузул билан тушунтирмақчи бўлиб:

– Дўстимиз сариқ-суруқ ишлар билан шуғулланган экан, – дедим.

Ҳозиржавоб Носир ака:

– Укамизга айтинглар, бундан-буён саруқ-суруқ нарсаларни емасин.

“УБЕЙ, ЗАКОННЫЙ”

1980 йилнинг куз ойлари. Республика ахборот агентлигининг масъул ходими Н.Х. хоним каминага кўнғироқ қилиб, “Чўлпон” нашриёти йилнинг навбатдаги чорагида қайси номдаги китобларни босмадан чиқарганлиги бўйича ахборот беришимни сўради. Нашр этилган асарларни номма-ном айтдим. Бироқ, русча тарбияланган синглизмига битта тўпламнинг муаллифини тушунтиришим анча қийин кечди. Бу машҳур форс-тожик шоири Убай Законийнинг “Мушук билан Сичқон қиссаси” эди. Мен “Убай Законий” дейман, синглизми эса ҳеч вақога тушунмай, “Ким у, Убай, Законный” деб қайта-қайта сўрайди. Иложим қолмагач, шу китобдан бир нусхани Худо раҳмат қилгур шоир укам Ҳамза Имомбердиев орқали ўша хонимга етказдик.

ЯМОҚ КЎЙЛАК

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги оғир йиллар. Ямоқ уст-бошларни кийиш айб саналмасди. Етимчилик, овулимиздаги ўзига тўқ хонадонларда мардикорчилик қилардим. Қишлоқ Советининг котиби Эшонхон аканинг уйида ўн минг дона гувала кўйдим. Икки ҳафталик меҳнат ҳақимга ақчанинг ўрнига пошнаси емирилган кирза этик, куя еган тулки телпак, ёқа ва енглари гулли, аммо ямоқли украинча кўйлак берди. Иложим қанча?

Қандайдир байрам муносабати билан мактабимизда тантана ташкил қилинди. Юқори синф ўқувчилари Ёнғор тоғига сайрга отланишди. Бизлар футбол ўйнадик. Ўтин териб, ўчоқ кавлаб ошпазларга кўмаклашдик. Кун исигач, нимдош караминка кастюмни ечиб қайрағочга илдим. Синфдош қизлар украинча кўйлагимнинг ёқа ва енгларидаги гуллари ни томоша қила бошлашди... Тўсатдан яғринимдаги чит ямоқ хаёлимдан ўтди. Аста ортимга тисарилдим. Гап нимада эканлигини билган қизлар кулиб юборишди.

УВОЛ БЎЛГАН “АЯСТОН”

Миртемир домла “Манас” эпосини ўзбек тилига ўгириш масаласида ҳозирги Бишкек шаҳрига келиб “Тиёншон” қўналғасига жойлашди. “Иссиққўл илҳомлари” туркумига кирган шеърлари ўзбек тилида нашр этиладиган “Қирғизистон ҳақиқати” газетасининг шанба сониди босилиб чиққанди. Ўша куни қирғиз оқинлари Туманбой Бойзоқов билан Совранбой Жусаев устозни йўқлаб меҳмонхонага келишди. Уларга хизмат қилиш менинг зиммамга

юқланди. Миртемир домла совутгичдан “Аястон” шаробини олиб, – очинг, – деб каминага узатди. Меҳмонларнинг салобати босиб уни холироқ ваннахонада очмоқчи бўлдим. Пўкак зич ёпилгани учун чалавзаримнинг пармаси ишқал қилди, шиша бўғзидан синди. Уни унитазнинг ортига яшириб тўртинчи қаватдаги буфетга ошиқдим. Ҳолатимни тушунган уддабурон буфетчи “Аястон”нинг пўкагини абжирлик билан очиб қўлимга тутқазди. Хонага имижимида кириб идишни графиннинг ёнига кўйдим. Устоз арман шаробини бакалларга қуйиш учун кўзойнакни тақиб шишага назар солди ва менга зимдан боқиб, мийиғида кулиб кўйди... Изтиробдан бўғриқиб-бўртиб оҳиста “Аястон” ёзувининг бағрига буфетнинг сафсар сиёҳдаги тамғаси босилганига кўзим тушди...

ТИЛАК ЖЎРАНИНГ ВАЛЛОМАТЛИГИ

Халқимизда “Кўчқор бўлар кўзининг пешонаси дўнғ бўлар, оға бўлар йигитнинг пешонаси кенг бўлар” деган доно нақл бор. 1988 йилнинг июн ойида Хоразмнинг Боғот қишлоғидаги ўрта мактабнинг юқори синф ўқувчиси Пўлат Бахтиёрвондан номимга бир дафтар шеър келди. Шеърларни ўқиб, хайратимни яширолмай Ҳамза Имомбердиевга бердим. Кейинроқ Анвар Обиджон билан Муҳаммад Раҳмонлар ҳам танишиб чиқишди. Бу шеърларнинг муаллифи ўнинчи синф ўқувчиси эканлигига ишонгимиз келмади. Дўстларимизнинг маслаҳати билан Пўлатбекдан яна янги машқларидан жўнатишини сўраб хат ёздим. Бу гал укамизнинг ўрнига унинг отаси Бахтиёржондан мактуб олдик. Маълум бўлишича, Пўлатбек ҳарбий хизматга жўнаб кетган экан. Уч ойдан сўнг шоир укамиз Хабаровскда ҳарбий хизматни ўтаётганлиги аниқланди.

Бу орада унинг машқлари “Гулхан”, “Ғунча” журналларида босилиб турди. Ҳамза Имомбердиевнинг ташаббуси билан аскар инимизга китоблар жўнатдик. Пўлатбек ҳарбий хизматни тугатгач, унга Миллий университетимизнинг журналистика факультетига ўқишга киришни маслаҳат бердик. 1993 йилнинг ёз ойларида нашриётга дилбар инсон, талантли шоир ва олим Тилак Жўра кириб келди. Қувончининг чегараси йўқ. Боғотлик инимиздан Тилаквой имтиҳон олган экан, унинг билими барча фанлардан аълога баҳоланибди. Тилак Жўра шогирдимизнинг ютуғидан қувониб, бизни ўз ҳисобидан меҳмон қилгани келибди. Мана сизга холис ижодкорнинг валломатлиги. Тилакжоннинг охирати обод бўлсин. Ўша бахти ижодкор кичкинтойларнинг топқир шоири Эрпўлат Бахт эди.